

Mažosios Lietuvos istorijos muziejus

KLAIPĖDOS
SKULPTŪRŲ PARKAS
IR JO TAPATUMŲ IŠŠŪKIAI

Mažosios Lietuvos istorijos muziejus

KLAIPĖDOS
SKULPTŪRŲ PARKAS
IR JO TAPATUMŲ IŠŠŪKIAI

Spaustuvė „Druka“
Klaipėda
2012

UDK 73(474.5)
KI-22

Knygos leidimą parėmė Lietuvos Respublikos kultūros ministerija

Redakcinė kolegija:

Kristina Jokubavičienė
Doc. dr. Jonas Genys
Dr. Liutauras Kraniauskas
Prof. Arūnas Sakalauskas
Sondra Simanaitienė
Prof. dr. Vygantas Vareikis

© Genienė Zita, 2012
© Giedraitytė Goda, 2012
© Pilaitis Gediminas, 2012
© Safronovas Vasilijus, 2012
© Skiežgelas Adomas, 2012
© Šmitas Petras, 2012
© Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, 2012
© Spaustuvė „Druka“, 2012

ISBN 978-609-404-134-1

TURINYS

- 7** Įžanginis žodis
- 8** *Zita Genienė*
Klaipėdos kapinės
- 32** *Vasilijus Safronovas*
**Erdvės transformavimas svetimame mieste:
Klaipėdos kapinių po Antrojo pasaulinio karo pavyzdys**
- 59** *Petras Šmitas*
**Klaipėdos skulptūrų parkas istoriniame
ir meniniame kontekste**
- 95** *Dionyzas Varkalis, Gediminas Pilaitis (pokalbis)*
Vėlių šlamėjimas parko alėjose – lyg nebylus priekaištis
- 110** *Goda Giedraitytė*
Menas viešojoje erdvėje. Klaipėdos skulptūrų parko atvejis
- 115** *Adomas Skiežgelas*
Klaipėdos skulptūrų parko architektūrinių vizijų istorija

JŽANGINIS ŽODIS

2012 m. Klaipėdos skulptūrų parkas mini 35-ąsias įkūrimo metines. Ši data pažymima išleidžiant leidinį apie senąsias miesto kapines, buvusias dabartinio Skulptūrų parko teritorijoje, ir unikalų kultūros reiškinių – Smiltynės granito skulptūrų simpoziumus bei jų metu sukurtą meno kolekciją.

Lig šiol yra išlikusios skirtingos Skulptūrų parko vertinimo perspektyvos: vieniems – tai senosios miesto kapinės, kitiems – parkas, papuoštas modernių formų granito skulptūromis. Kas teisus? Teisesnis? Ar yra viena tiesa, mąstant apie XX a. istorinius perversmus, skaudžiai palietusius Europą ir Klaipėdos kraštą?

Mažosios Lietuvos istorijos muziejus (MLIM) parku rūpinasi nuo 2004 m. Leidinys „Klaipėdos skulptūrų parkas ir jo tapatumų iššūkiai“ – pirmas bandymas pristatyti šios centrinės miesto teritorijos istorinius virsmus. Knygoje rasite straipsnius apie Klaipėdos (Memelio) senąsias miesto kapines, sovietmečio perversijas, parko įkūrimo istoriją, bandymą iš šiuolaikinės perspektyvos vertinti meninį skulptūrų palikimą ir architektūrinės minties slinktį parko tema. Knygoje siekta atskleisti Skulptūrų parko problematiką, pateikiant informaciją iš skirtingų žiūros taškų – vienaip kalba to laikmečio dalyviai (menotyrininkas Petras Šmitas, muziejininkas Dionyzas Varkalis), kita intonacija skamba jaunesnės kartos autorių (menotyrininkės Godos Giedraitytės, istoriko Vasilijaus Safronovo) straipsniuose.

Mažosios Lietuvos istorijos muziejus siekia užpildyti informacijos apie senąsias miesto kapines ir Skulptūrų parką trūkumą, suvokiant, kad klaipėdiečių istorijos, svarbių Klaipėdos memorialų aktualinimas, skulptūrų interpretavimo aspektai šioje knygoje toli gražu yra tik nedidelė dalis darbo, kurį reikia nuveikti, kad Skulptūrų parkas taptų vertingas ne tik dėl praeities, bet ir dėl ateities.

*Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus direktoriaus pavaduotoja
Skulptūrų parkui
Sondra Simanaitienė*

KLAIPĖDOS KAPINĖS

Seniausių miesto kapinių raida

Kapinės yra vienas iš ryškiausių ir reikšmingiausių istorijos bei kultūros paminklų. Klaipėdoje per jos gyvavimo istoriją veikė kelios dešimtys kapinių, tačiau dėl įvairių aplinkybių išliko tik nedaugelis, jose aptiksime vos kelis atminimo ženklus. Seniausios miesto kapinės sunaikintos perstatant pilį. XIX a. uždaromų kapinių vietoje buvo kuriami sodai, skverai, gimnastikos aikštės, statomi švietimo įstaigų pastatai – neliko jokie ženklai, kad čia buvo kapinės. Iki Antrojo pasaulinio karo veikusios miesto, Vītės, Smeltės kapinės sunyko sovietmečiu. Sunaikinus kapines, medžiagos savo tyrinėjimams neteko įvairios mokslų kryptys, tyrinėjančios specifinius krašto kultūros ir gyvenamosios relikvijas.

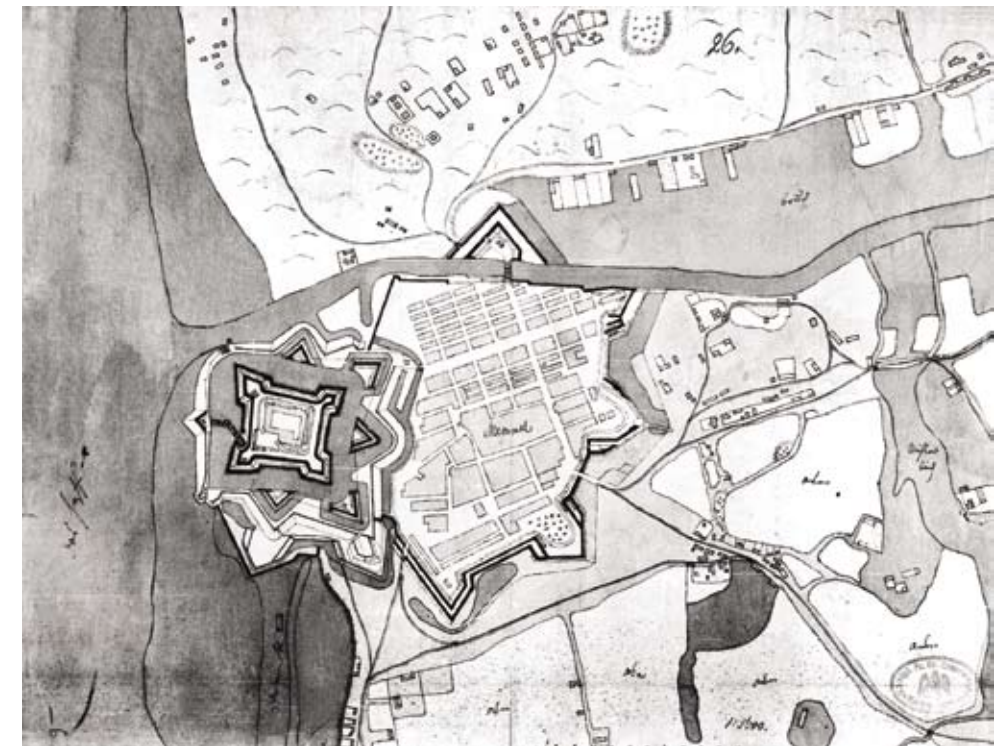
Pirmosios miesto kapinės plytėjo šalia bažnyčios, pastatytos apie 1258 m. Bažnyčia ir kapinės buvo įsikūrusios pilies kaimynystėje. Kuršo vyskupas 1291 m. leido miestiečius laidoti prie Šv. Marijos katedros, nes prie miesto bažnyčios joms vietos nebebuvo¹. Senosios miestiečių kapinės XVI a. pradžioje pateko po plečiama pilies ir gynybinių vandenų teritorija. Kasinėjant pilies bastionus, buvo rasta XIV–XV a. datuojamų radinių: žmonių kaulų, baltiškų papuošalų².

XVI a. miestas kūrėsi naujoje vietoje. XVI a. viduryje miesto kapinės įsikūrė salos rytiniame smaigalyje, kur stovėjo krašto Šv. Mikalojaus (lietuvių arba laukininkų) ir miesto Šv. Jono evangelikų liuteronų bažnyčios. XVII a. pirmojoje pusėje, miestą apjuosiant gynybiniais įtvirtinimais, buvo planuojama bažnyčias nugriauti. Tačiau Šv. Jono bažnyčia dar stovėjo iki XVII a. pabaigos. Nugriovus bažnyčias, kapinės panaikintos, teritorija perplanuota ir vėliau užstatyta sandėliais bei kitais statiniais. 2006 m. vykdant archeologinius tyrimus senojoje bažnyčią ir kapinių teritorijoje buvo aptikti 182 palaidotų žmonių palaikai.

¹ Šv. Marijos katedra įkurdinta 1290 m. Klaipėdoje steigiant naują Kuršo vyskupystę, tačiau po 8 metų vyskupas savo teisių į Klaipėdą atsisakė ir katedra perkelta į Ventspilį (Windau). Kai kurie istorikai mano, kad atskiros katedros Klaipėdoje nebuvo, iki XVI a. veikė tik viena Šv. Jono bažnyčia. Pradžioje ji laikyta katedra, o vėliau – parapijos bažnyčia. Juška A. Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje. Mažosios Lietuvos fondas. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1997, p. 270.

² Žulkus V. Viduramžių Klaipėda. Miestas ir pilis. Archeologija ir istorija. Vilnius: Žara, 2002, p. 65.

Senamiestyje nuo XVII a. pradžios žinomos miesto teritorijai nepriklausiusios Odų (vėliau Friedricho priemiesčio) kapinės³. XVIII a. pirmaisiais dešimtmečiais (1716–1721) dalis kapinių teritorijos pateko po naujai statomais bastionais, išlikusioje dalyje laidojami ir Klaipėdos pilies įgulos kariai⁴. Kapinių plano nebuvo, laidota tankiai, stichiškai.

Klaipėdos miesto ir priemiesčių planas. 1700 m. MLIM.

³ Iki XVII a. Didžiąją Vandens gatvę tekėjo Senosios Danės vaga. Kairiajame Senosios Danės krante XV–XVI a. apsigyveno odminiai, žvejai, vėliau kareiviai – kūrėsi Odų priemiestis. XVII a. į Odų rajoną skverbėsi škotai, švedai, kuriems senamiestyje gyventi buvo užginta. Rajonas sparčiai augo, amatininkų skaičiumi lenkė senamiestį. XVII a. senamiestis kartu su priemiesčiu buvo apjuostas bastioniniais įtvirtinimais, užpilta Senosios Danės vaga. 1693 m. Odų rajonui suteikta privilegija ir jis pavadintas Friedricho miestu. 1722 m. Vyriausybės potvarkiu Friedricho priemiestis sujungtas su senamiestyje.

⁴ Zembrickis J. Klaipėdos karališkojo Prūsijos jūrų ir prekybos miesto istorija. T. I. Klaipėda: Libra Memelensis, 2002, p. 186.

XVIII a. pradžioje pradėta laidoti prie naujai pastatytos evangelikų liuteronų Šv. Jono bažnyčios, įsikūrusios Turgaus gatvės pabai- goje. Iš pradžių kapinės buvo aptvertos lentų tvora, o 1740 m. pastatyta mūrinė tvora. 1781 m. šios kapinės buvo pilnos, nebebuvo kur laidoti, todėl 1796 m. evangelikų liuteronų kapinės perkeltos į dešinią Danės krantą – buvusį Krūmamiesto priemiestį.

Kapinės šioje vietoje veikė ir anksčiau, jos yra žymimos XVIII a. pradžios planuose. Naujųjų kapinių vieta buvo smėlėta, pustoma vėjo, per kapines į Vitės priemiestį eidavo pėstieji, važiuodavo vežimai, todėl jos iš pradžių aptvertos medine, o vėliau apmūrytos mūrine tvora⁵. Augant miesto gyventojų skaičiui, greitai ir šios kapinės buvo perpildytos.

Klaipėdoje veikė ir kitų konfesijų bendruomenių kapinės. XVII–XVIII a. Klaipėda tapo reikšmingu Baltijos jūros uostu. Čia atplaukdavo vis daugiau laivų iš įvairių šalių. Anglai, vokiečiai, olandai steigė prekybos firmas. Atvykėliai buvo ne tik įvairių tautų, bet ir įvairių tikėjimų žmonės. Palaipsniui Klaipėdoje ėmė kurtis įvairios religinės bendruomenės.

Reformatai Klaipėdoje pasirodė XVII a. pradžioje, bet tik 1661 m. miestui paskirtas pirmasis kunigas. 1667 m. reformatų bendruomenė maldos namams nusipirko pastatą, po 1678 m. įsigijo sklypą prie Tiltų gatvės ir pasistatė pirmuosius maldos namus. Per Septynerių metų karą (1756–1763) bažnyčia apgriauta ir pastatyta naujai. XVIII a. pabaigoje reformatų bendruomenei priklausė apie 500–600 narių iš miesto ir apylinkių, vėliau jų skaičius sumažėjo. Reformatai iki XVIII a. mirusiuosius laidojo bendrose su liuteronais Friedricho priemiesčio kapinėse. Savas kapines įgijo šalia maldos namų tik 1725 m. Jos buvo įsteigtos prie dabartinės Grįžgatvio gatvės. Kadangi kapines teko derinti prie pylimo vidinės konfigūracijos, jos buvo netaisyklingo stačiakampio plano, apso- dintos gyvatvare.⁶

Pirmieji katalikai Klaipėdoje gausiau apsigyvena XVIII a. pirmo- joje pusėje. Tai daugiausia buvo iš Žemaitijos atvykę neturtingi žmonės, iš Mozūrijos kilę garnizono kareiviai. Tačiau tik 1782 m. Friedricho Didžiojo nurodymu bažnyčiai bei kapinėms buvo išskirtas sklypas tarp dabartinių S. Šimkaus ir Puodžių gatvių. Pirmas žmogus, palaidotas šiose kapinėse, buvo jūreivis iš Ostendės⁷.

⁵Ten pat, p. 186.

⁶Tatoris J. Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų. Vilnius, 1994, p. 106–107.

⁷Zembrickis J. Klaipėdos karališkojo Prūsijos jūrų ir prekybos miesto istorija. T. 1. Klaipėda: Libra Memelensis, 2002, p. 186.

Užmiestyje veikė privačios dvarų (Sendvario, Malūnininko Fleischerio, Bachmano) ir atskirų gyvenviečių (Vitės, Bomelio Vitės, Smeltės) kapinės.

Miesto viešųjų kapinių įsteigimas

Mintis įkurti miesto savivaldybei priklausančias kapines pirmą kartą kilo 1818 m. Aplink gyvenantys žmonės ėmėsi žygių, kad kapinės būtų įkurtos užmiestyje. Netrukus pradėtos derybos dėl naujų bendrų kapinių steigimo, „kadangi senosios kapinės buvo perpildytos ir iš visų pusių apsuptos gyvenamųjų namų“⁸.

XVIII a. antrojoje pusėje – XIX a. pradžioje idėja kapines steigti už miesto ribų kilo daugelyje Europos miestų. Būtinybė steigti viešąsias pilietinių bendruomenių kapines kilo dėl kelių priežasčių. Bažnyčių šventoriuose buvusios kapinės trukdė miestams plėstis. Augančiai viduriniajai klasei, atskilusiai nuo oficialiosios bažnyčios, trūko tinkamos laidojimo vietos. Be to, visoje Europoje ėmęs plisti poreikis įrengti kapines už miesto ribų atskleidžia to meto įsitikinimą, kad kenksmingi sveikatai garai, kylantys iš perpildytų kapinių prie bažnyčių, platina ligas. Sanitarinės komisijos ar panašios organizacijos savo leidiniuose surašė gausybę teiginių apie prie kapinių užterštą orą, vandenį, kenksmingas dujas. Siekį pagerinti miesto sanitarines sąlygas palankiai priėmė pilietinės institucijos ir dauguma gyventojų.

Miestų sanitarinė policija buvo atsakinga už higienos požiūriu tinkamą kapinių eksploatavimą. Rekomenduota kapinėms parinkti smėlingą žemę, teritoriją nudrenguoti ne mažiau 3 metrų gylyje, o vandenį nuvesti pievų link. Karstus reikalauta užpilti ne plonesniu kaip 1,5 metro storumo žemės sluoksniu.

Dažniausiai naujai steigiamų kapinių administravimas buvo atskiriamas nuo bažnyčių ir perduodamas miestų bendruomenių žinion. Kapinių įrengimas buvo standartizuotas, tapo tipiškas kaip ir kareivinių, kalėjimų, mokyklų ar kitų visuomeninių pastatų statybų projektai. Kapaviečių dydžiai, jų orientacija, takų plotis, kapinių dali- jimas į atskiras zonas buvo planuojamas laikantis priimtų standartų bei normų. Keitėsi ir kapinių vaizdas. Religinė kapinių simbolika neteko dominuojančios reikšmės, jos gausiai apželdintos, tapo panašios į anglų peizažinius parkus.⁹

⁸Zembrickis J. Klaipėda XIX amžiuje. T. II. Klaipėda: Libra Memelensis, 2004, p. 186.

⁹Nohl W. Bausteine einer Friedhofskultur für die Zweite Moderne. 2009, S. 8 [žiūrėta 2012 m. rugsėjo 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.aeternitas.de/inhalt/forschung/veroeffentlichte_arbeiten/2009_10_31__15_23_42/datei.pdf>.

Klaipėdos miesto magistrato nutarimu 1819 m. naujas savivaldybei priklausančias kapines nutarta įkurti užmiestyje, rytinėje Naujamiesčio pusėje – Rosgartene, kur nuo seno buvo miestiečių ganyklos ir pievos. XVIII a. pradžios planuose aptinkame, kad čia taip pat būta kapinių. XVIII a. antrosios pusės planuose pavaizduotos 2 aukštumos ir įrašas „Kapinės ant smėlio kalvų“. Istoriniai šaltiniai liudija, kad jose buvo laidojami nuo užkrečiamųjų ligų mirę miestiečiai. Septynerių metų karo metu (1758–1759) ypatingai daug gyventojų nukentėjo nuo mieste ir apskrityje siautėjusios šiltinės, kuri pasiglemžė daugiau kaip 8 000 gyvybių. Miesto bažnyčios mirusiųjų registruose pranešama, kad keli šimtai pilyje laikytų belaisvių ir dezertyrų mirė, lavonai buvo išgabunami vežimais. Vietovė Rosgartene, Parko gatvės rajone, kur jie buvo palaidoti, dar 1802 m. vadinta rusų kapinėmis.

1820 m. sausio 7 d. naujasis miesto kapines pašventino reformatų pamokslininkas Augustas Eduardas Lambertas, kadangi evangelikų liuteronų dvasininkas superintendentas Victoras Sprengelis sirgo. Kapinės buvo skirtos laidoti visiems miestiečiams. Žydų bendruomenė šalia taip pat nemokamai gavo sklypą su sąlyga, kad tinkamai kapines aptvers.¹⁰

Žydų – pirklių, amatininkų – Klaipėdoje būta jau XVI a. Tačiau 1567 m. išleistas drastiškas įsakas – visus šio tikėjimo asmenis išvaryti iš miesto. Valdžios nurodymas buvo įvykdytas ir apie 100 metų čia negyveno nė viena žydų šeima. Draudimai sušvelninti XVII a. 1663 m. žydų prekybininkui iš Olandijos Mozei Jacobsonui de Jonge leista apsigyventi Klaipėdoje ir verstis prekyba. XIX a. pradžioje padėtį pakeitė prancūzų revoliucijos idėjos, paplitusios daugelyje kraštų ir sulėgusios visų piliečių teises. Prūsijoje taip pat panaikintas diskriminacinis draudimas žydų atžvilgiu. Patogi vieta, sėkmingos verslui sąlygos pastebimai padidino Klaipėdoje įsikuriančių žydų skaičių. XIX a. Klaipėdoje įsikuria gausi žydų bendruomenė: 1813 m. – 45, 1867 m. – 887, 1880 m. – 1 214¹¹.

Dėl nežinomų priežasčių žydų bendruomenei buvo išskirtas sklypas pietinėje miesto dalyje, gynybinio ravelino vietoje tarp Akmenų ir Malūnų vartų. 1840 m. jos dar buvo mažos, apsodintos gyvatvore. Vėliau kelis kartus praplėstos, aptvertos tvora. Kapinių pakraštyje pastatytas ritualinis pastatas.¹²

¹⁰ Zembrickis J. Klaipėda XIX amžiuje. T. II. Klaipėda: Libra Memelensis, 2004, p. 108.

¹¹ Petružienė S. Die jüdische Gemeinschaft in Klaipėda/ Memel. Annaberger Annalen: Jahrbuch über Litauen und deutsch-litauische Beziehungen. 2008, Nr. 16, S. 228–230.

¹² Zembrickis J. Klaipėda XIX amžiuje. T. II. Klaipėda: Libra Memelensis, 2004, p. 108; Tatoris J. Senoji Klaipėda. Vilnius, 1994, p. 107.

Miesto kapinės įkurtos pagal iš anksto parengtą projektą. Teritorija atitaukta nuo pagrindinio kelio – Liepų alėjos. Stačiakampis žemės plotas, kuriame neaugo jokie medžiai, buvo apsuptas miesto ūkio laukų. Kapinių planas gana paprastas, simetriškas. Teritorija padalyta į 4 kvartalus, takų susikirtime palikta apskrita aikštelė vežimams apsukti. Į kapines buvo galima patekti per pietų ir vakarų pusėse esančius vartus. Vakariniėje pusėje ejęs takas per Klaipėdos išdo ūkio teritoriją buvo vadinamas „Mirusiųjų alėja“.

Klaipėdos miesto kapinės C. Kleino sudarytame Klaipėdos miesto plane. 1856–1857 m. MLM.

Steigiant kapines absoliuti dauguma gyventojų buvo evangelikų liuteronų tikėjimo. Iš kitų konfesijų bendruomenių katalikų buvo gausiau, todėl šiaurinėje kapinių dalyje jiems išskirtas kvartalas. XIX a., apibūdinant kapines, kartais jos įvardijamos kaip atskiros greta įsikūrusios evangelikų liuteronų ir katalikų kapinės¹³.

Iš anksto buvo nuspręsta kapines apsodinti medžiais. 1820 m. statybos deputacija kreipėsi į miestiečius: „Kad naujasis kapines pagražintume sunaudodami kuo mažiau lėšų, prašome čionykštę gerbiamą publiką – tuos, kurie turi atliekamų medžių, krūmų,

¹³ Morgen F. J. Beiträge zu einer medicinischen Topographie des Kreises und den Stadt Memel. Tilsit, 1843, S. 12.

Katafalkų apsisukimo aikštelė centrinėje kapinių dalyje. XX a. 3–4 dešimtmetis. MLIM.

gėlių: levandų, saulučių, buksmedžių ir pan. – perleisti minėtam tikslui.¹⁴ Nors kapinės nebuvo labai toli už miesto, beveik ranka pasiekiamos, bet į jas vis tiek tekdavo eiti. Kapinių lankymas tapo sąmoningu veiksmu, šeimos ritualu. Parką primenančios kapinės tapo pasivaikščiojimų, susikaupimo, meditacijos, susitaikymo su savimi ir mirtimi vieta. Kruopščiai prižiūrimos kapinės tapo Klaipėdos pasididžiavimu, kurio pavydėjo net didesni miestai. Čia augo miestui būdingi medžiai: eglės, liepos, klevai, kaštonai, bukai, juosiantys didžiulias alėjas. Vasarą kapus puošdavo įvairiaspalvės gėlės, gebenės juosdavo antkapinius paminklus. Turtinga augmenija pabrėžė kapinių grožį ir suteikė joms ypatingą estetinę žavesį bet kuriuo metų laiku. Pavasarį čia karaliavo paukščiai, vakarais nenuitildavo lakštingalos.¹⁵

Įsteigus naujas kapines, senosios buvo uždarytos. Teritorija galėjo būti naudojama želdynams, vejai, parkui įrengti. XIX a. viduryje kapinės prie Naujojo sodo gatvės paverstos miesto parku. Tačiau jis buvo skurdus, augo vos keli medeliai ir krūmai. XIX a. viduryje kapinių pakraščiai pradėti užstatyti. 1851 m. pastatyta baptistų koplyčia, 1855 m. – Naujamiesčio pradinė mokykla. Apie 1889 m. pietiniame buvusių kapinių pakraštyje paskirtas sklypas Luizės gimnazijai (pastatyta 1891 m.). Daugelis tuo buvo nepatenkinti, dar ilgai su pasipiktinimu kalbėta, kad žmonės, kasę pamatų duobes, prikrovė kelis maišus kaulų¹⁶.

Prie katalikų bažnyčios buvusios kapinės taip pat uždarytos, paverstos parku, o ten stovėjusi šarvojimo koplyčia panaudota pavėšinei – altanai. 1826 m. uždarytos reformatų kapinės, jų vietoje įrengta mergaičių mokyklos gimnastikos aikštė. 1851 m. čia pastatyta Senamiesčio mokykla, kuri per 1854 m. gaisrą apdegė, tačiau netrukus buvo atstatyta. 1860 m. mokyklai suteiktos gimnazijos teisės. Čia ji išbuvo ilgai, kol 1891 m. buvo pastatytas naujas gimnazijos pastatas Puodžių gatvėje. Senąjį pastatą miestas pardavė žydų bendruomenei.¹⁷

1830 m. panaikintos kareivių arba garnizono kapinės. Teritorija perleista miestui už 1 talerį. Miestas įsipareigojo visų kareivių

¹⁴ Zembrickis J. Klaipėda XIX amžiuje. T. II. Klaipėda: Libra Memelensis, 2004, p. 107.

¹⁵ Zum Totensonntag. Memeler Dampfboot. Nr. 22 vom 20. November 1966.

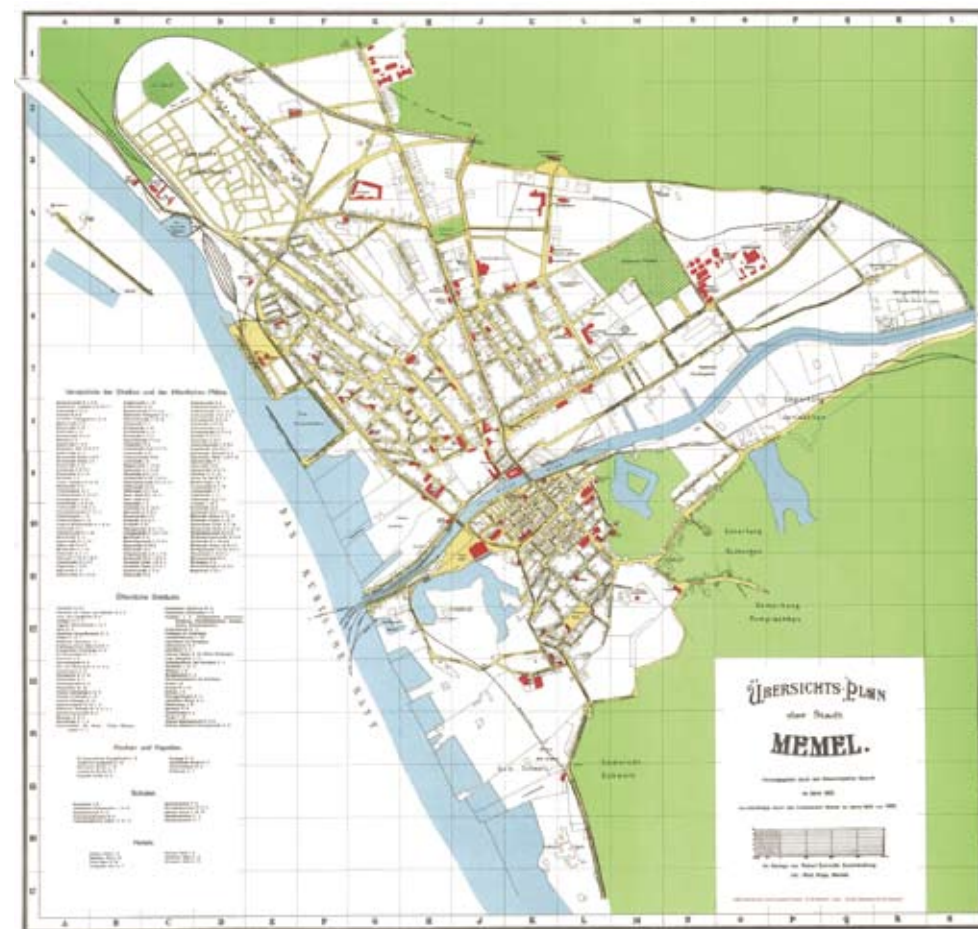
¹⁶ Zembrickis J. Klaipėda XIX amžiuje. T. II. Klaipėda: Libra Memelensis, 2004, p. 114; Juška A. Mažosios Lietuvos mokykla. Mažosios Lietuvos fondas. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2003, p. 596.

¹⁷ Zembrickis J. Klaipėda XIX amžiuje. T. II. Klaipėda: Libra Memelensis, 2004, p. 115.

palaiikus nemokamai laidoti miesto kapinėse. Kapinių teritorija buvo suskirstyta sklypais, kurie išdalyti miestiečiams statyti namus.¹⁸

Kapinių raida XIX–XX a. pirmojoje pusėje

Kapinių administravimą perėmė miesto magistratas. Kapinių priežiūrai paskirtas specialus kapinių tvarkytojas-duobkasys (vok. *Todtengräber*), kuris priskirtas miesto valdininkų grupei. Kapinių priežiūrėtojo-duobkasio tarnybinis būstas buvo pastatytas kapinių pietvakarinėje pusėje. Šalia pastatyta lavoninė, naudota ir kaip šarvojimo salė.

Klaipėdos miesto planas. 1923 m. MLIM.

¹⁸Ten pat, p. 108.

Kapines tvarkė miesto savivaldybei priklausančio Iždo ūkio (vok. *Kämmereihof*) darbininkai. Šis ūkis nuo XVIII a. antrosios pusės buvo įsikūręs dabartinės K. Donelaičio gatvės rytinėje pusėje, ties dabartine M. Mažvydo alėja. Ši tarnyba rūpinosi miesto gatvių apšvietimu, jų tvarkymu, šiukšlių išvežimu, kelių ir gatvių tiesimu. Taip pat dalyvaudavo kituose miesto tvarkymo, visuomeninių pastatų statybos darbuose – atveždavo statybines medžiagas, išveždavo atliekas. Šiame ūkyje stovėjo gyvenamieji namai su tarnybiniais butais vežikams, arklidės, vežiminės, kiti pagalbiniai statiniai. XIX a. viduryje dirbo 15 apmokamų darbuotojų: ūkio inspektorius, ūkvedis, 7 vežikai, 5 pagalbiniai darbininkai ir plantažo inspektorius, atsakingas už pajūrio apželdinimą. Ūkiui priklausė apie 100 margų žemės – pievos, ganyklos, dirbamos žemės plotai. Buvo laikoma 14 arklių (4 arkliai priklausė gaisrinės tarnybai), iki 1921 m. auginami naminiai gyvuliai.¹⁹

1856 m. prie miesto prijungus Vitės priemiestį magistratas ėmėsi administruoti ir Vitės kapines, kuriomis naudojosi miesto šiaurės vakarų dalies gyventojai²⁰. Iš miesto biudžeto paskirtas antras etatas Vitės kapinių prižiūrėtojui. 1890 m. buvo pakeistas kapinių prižiūrėtojo-duobkasio statusas – suteiktas kapinių inspektoriaus titulas²¹. 1918 m. prijungus Smeltės priemiestį miesto kapinių inspektoriumi pavesta administruoti 2 veikiančias Smeltės kapines. XX a. pradžioje Vitės kapinės buvo perpildytos, apie 1926 m. uždarytos. Ši vieta tapo aplinkinių gyventojų poilsio erdve. Tačiau ir toliau buvo naudojami senieji statiniai: laikinai šarvojami mirusieji, daromi skrodimai, medicininės ekspertizės. Uždarius kapines Vitės kapinių inspektoriaus etatas panaikintas, paskirtas kapinių sodininko etatas.²²

¹⁹ Bericht über die Verwaltung und den Stand der Gemeinde Angelegenheiten der Stadt Memel für das Jahr 1856. Memel, 1857, S. 5; Bericht über die Verwaltung und den Stadt der Gemeinde-Angelegenheiten der Stadt Memel für das Rechnungsjahr 1878. Memel, 1879, S. 5, 8; Wer kennt unser „Mädchen für alles“. Kämmerei alles zu tun hat – vom Leichentransport bis zum Fundbüro. Memeler Dampfboot. Nr. 196 vom 21. August 1936.

²⁰ Kapinės prie dabartinės Sportininkų gatvės išplanuotos XVIII–XIX a. sandūroje. Jų planas buvo panašus į miesto kapinių plano struktūrą. Iš 3 labiausiai vėjuotų pusių jos buvo apsuptos aukštais pylimais, kurie apsaugojo kapus nuo užpustymo smėliu, sudarė užuovėją augmenijai. Kapines supančius pylimus ir į jas vedančią alėją 1850 m. įrėngė balasto inspektorius, Vitės bendruomenės administracijos viršininkas Gottliebą Ferdinandą Mülleris (1799–1876). XIX a. antrojoje pusėje kapinių teritorija jau buvo perpildyta, teko jas plėsti.

²¹ Urėdo garbės wards. Lietuwiszka ceitunga. 4. Februarji 1890, Nr. 5.

²² Adressbuch für die See- und Handelsstadt Memel 1929. Memel, Th. II, S. 85.

Kapinių prižiūrėtojas registravo mirusiuosius, vadovavo kapinių priežiūrai. Gyventojai mokėdavo kapavietės sklypo ir laidojimo mokesčius. Jie buvo diferencijuoti, mokami priklausomai nuo mokesčių, mokamų į magistrato kasą, dydžio. XIX a. antrojoje pusėje miestiečiai buvo suskirstyti į 8 mokesčių mokėtojų grupes. Didžiausius mokesčius mokėjo 7 pirmosios klasės pirkliai. 1872 m. jie į miesto biudžetą įnešė 516 talerių. Antrajai grupei priklausė 244 pirkliai, sumokėję 3 898 talerius, 155 užėigų savininkai – 1 856 talerius, 29 kepėjai – 604 talerius, 61 mėsininkas – 546 talerius, 4 alaus daryklų savininkai – 258 talerius, 73 amatininkai – 432 talerius, 17 malūnininkų – 254 talerius, 34 transporto priemonių, įskaitant 5 garlaivius, savininkai – 193 talerius, 61 vežikas – 82 talerius.²³ Beturčiai būdavo atleidžiami nuo mokesčių. Jie laidoti miesto savivaldybei priklausančiose „vargšų“ kapinėse Sandvere.

XX a. pirmojoje pusėje kapinių priežiūra visiškai pavesta inspektoriumi. Kapinių priežiūros darbus vykdė 13 darbininkų: 7 darbininkai kasė duobes ir lygino kelius, o kasdienę augalų priežiūrą vykdė 6 moterys. Padidėjusios kapinių priežiūros ir išlaikymo kainos tapo nuolatiniu rūpesčiu. Surenkamų mokesčių neužtekdavo padengti kapinių priežiūros išlaidas. Pvz., 1937 m. pajamos, gautos už sklypus, laidojimo mokesčius, sudarė 38 800 litų, o išlaidos siekė 56 550 litų²⁴.

XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pirmojoje pusėje kapinių tvarkymo juridinę bazę sudarė 1850 m. kovo 1 d. Policijos valdymo ir 1883 m. liepos 31 d. Visuotinio krašto valdymo įstatymai. Kapinių priežiūra buvo reglamentuojama provincijos valdžios įstaigų išleidiama potvarkiais. Prijungus Klaipėdos kraštą prie Lietuvos, liko galioti senieji įstatymai. 1932 m. Klaipėdos krašto direktorija išleido specialų potvarkį, kuriame buvo pakartota daugelis ankstesnių nuostatų. Įstatymas sudarytas iš 9 paragrafų: laidoti leidžiama tik „vyresnybės“ paskirtose, tvarkingai įrengtose ir aptvertose tvora laidojimo vietoje; laidoti buvo galima praėjus 72 valandoms po mirties; uždrausta apeigas vykdyti prie atviro karsto; toje pačioje kapavietėje leidžiama laidoti praėjus 25 metams; norint laidoti naudotoje kapavietėje, buvo būtina gauti vietos policijos leidimą, kuris išduodamas remiantis valstybinio gydytojo ir Klaipėdos krašto direktorijos sprendimu. Tie, kurie nurodymų nepaisė, buvo griežtai baudžiami. Bauda galėdavo siekti iki 150 litų.²⁵

²³ Bericht über die Verwaltung und den Stadt der Gemeinde-Angelegenheiten der Stadt Memel für das Rechnungsjahr 1872. Memel, 1873, S. 5.

²⁴ Klaipėdos miesto kapinėse. Vakarai. 1937 m. lapkričio 1 d., Nr. 253; Klaipėdos miesto sąmata. Vakarai. 1938 m. balandžio 30 d., Nr. 99.

²⁵ Policijos paliepimas apie lavonų laidojimą. Klaipėdos krašto valdžios žinios. 1932 m. sausio 22 d., Nr. 10.

Pagrindinis įėjimas iš Liepų gatvės.
1938 m. E. Kussau nuotrauka. MLIM.

Miesto magistrato leidžiamos kapinių tvarkos taisyklės drausmino kapinių lankytojus. 1858 m. magistratas išleido nutarimą, kuriame pabrėžiama, kad pasitaiko atveju, kai asmenys, besilankantys kapinėse, per mažai dėmesio skiria nuosavybei ir nusižengia šios vietos šventumui: drasko medžius ir krūmynus, o taip pat begėdiškai skina nuo kapų gėles: „Mes nutarėme kiekvieną, nežiūrint jo asmenybės, draskantį lapus bausti po vieną talerį baudos. Kas į kapines atsives šunis, tas bus baudžiamas po talerį už kiekvieną šunį.“²⁶

Miesto policijos valdyba XX a. pirmojoje pusėje leido panašius potvarkius. Kapinių tvarkos taisyklėse buvo nurodoma, kad kapinių priežiūrą vykdo kapinių administratoriai (valdininkai), kurių nurodymų visiems privalu laikytis, apibrėžiamas kapinių lankymo laikas skirtingu metų laikotarpiu, o vaikams iki 12 metų be suaugusiųjų buvo draudžiama lankytis kapinėse. Kapinių lankytojai privalėjo nešiukšlinti, nemindžioti gėlynų ir nelipti per kapų aptvėrimus, neskinti gėlių ir krūmų, nesivesti į kapines šunų. Nusižengusieji šioms taisyklėms galėdavo būti baudžiami bauda iki 75 litų arba 3 dienų areštu.²⁷ Šių potvarkių ir taisyklių pažeidėjai buvo baudžiami nustatyta tvarka. Spaudoje yra aptikta žinių apie kapinėse įvykdytus ir kitus nusikaltimus. 1880 m. Klaipėdos teismo posėdyje buvo svarstoma ne kartą teisto darbininko Martino Szmitsa byla. Buvo įrodyta, kad jis iš Smeltės kapinių pavogė 6 medinius kryžius arba krikštus, juos sukapojo ir sudegino savo krosnyje. Teismas paskyrė 1 metų įkalinimo bausmę sunkiųjų darbų kalėjime.²⁸

Sklypas kapinėms buvo paskirtas, kai mieste gyveno tik 8 000 gyventojų. Gausėjant gyventojų skaičiui, didėjo laidojimo vietų poreikis, todėl kapinės ne kartą išplėtos. Jau 1856 m. magistratas konstatavo, kad netrukus kapinės bus perpildytos. Todėl pasiūlyta senojoje dalyje iškirsti medžius, atvežti balasto, kad vėl būtų galima laidoti antrą kartą toje pačioje vietoje. Prieš tai sanitarinė policija privalėjo viešai paskelbti apie numatomą kapinių rekonstrukciją ir gauti Vyriausybės sutikimą dėl antrinio panaudojimo.²⁹

²⁶ Memeler Dampfboot. Nr. 66 vom 11. Juni 1858.

²⁷ Policijos paliepimas dėl miesto, Vitės ir Smeltės kapinių tvarkymo. Klaipėdos krašto valdžios žinios. 1934 m. lapkričio 20 d., Nr. 310.

²⁸ Lietuviszka ceitunga. 30. Merca 1880, Nr. 13.

²⁹ Bericht über die Verwaltung und den Stadt der Gemeinde-Angelegenheiten der Stadt Memel für das Jahr 1856. Memel, 1857, S. 14.

Ir vėliau kai kurie kapinių kvartalai buvo paruošti antriam naudojimui. 1881 m. miesto ataskaitoje pranešama, kad evangelikų liuteronų kapinės užpildytos balastu ir naujai išplanuotos bei aptvertos³⁰. Tuomet kvartalų kraštai buvo sutvirtinti atraminėmis sienelėmis, kai kur sumūryti laiptukai. 1867 m. iš Juliaus Ludwigo Wienerio fondo lėšų pastatyta nauja lavoninė ir laidojimo namų salė. XIX a. 8 dešimtmetyje pastatytas naujas kapinių priežiūrėtojo gyvenamasis namas, išlikęs iki šiol³¹. Palaipsniui keitėsi ir kapinių aplinka. Vis daugiau gyvenamųjų namų, visuomeninių pastatų buvo statoma aplinkinėse gatvėse. 1861 m. šalia kapinių pradėjo veikti dujų fabrikas, XX a. pradžioje netoliese išdygo vandentiekio bokštas. Aktyviai buvo statoma XX a. pirmaisiais dešimtmečiais. Parko gatvėje pastatyta Aukštesnioji Augustės Viktorijos mergaičių mokykla, vis tankiau užstatoma Liepų gatvė, K. Donelaičio aikštės pakraštys, šalia geležinkelio atsirado Stoties gatvė. XIX a. pabaigoje greta Iždo ūkio, šalia kapinių, įsikūrė miesto daržininkystės įmonė. Joje buvo auginami augalai miesto skverų, kapinių apželdinimui, visuomeninių pastatų interjerų puošimui. Oranžerijoje auginti atvežtiniai šilumą mėgstantys augalai, šiltadaržiuose, inspektuose, atvirame grunte auginti sodinukai, retų veislių daržovės. Kapinių medžiai, krūmynai kartu su netoliese esančiais daržininkystės įmonės, prieglaudų, Šaulių namų, geležinkelio stoties želdiniais ir privačiais sodais sudarė vešlią šiaurinės miesto dalies želdynų zoną.

Apie 1882–1883 m. kapinėms paskirtas Iždo ūkiui priklausęs sklypas šiaurės vakarų pusėje. Naujas kvartalas apsodintas medžiais. Pietinėje dalyje įrengta nauja katafalkų apsisukimo vieta – patraukta toliau nuo laidojimo vietų.³² Dar kartą kapinės praplėtos XIX a. pabaigoje. Paskirtas buvusios pievos sklypas prie pietinės kapinių pusės. Po praplėtimo kapinės padidėjo trečdaliu. XX a. pradžioje prieš pagrindinį įėjimą prie Liepų ir Trilapio gatvių pusių buvo aptvertos 2 metrų aukščio lentų tvora.

³⁰ Bericht über die Verwaltung und den Stadt der Gemeinde-Angelegenheiten der Stadt Memel für das Rechnungsjahr 1881/82. Memel, 1883, S. 20.

³¹ Zembrickis J. Klaipėda XIX amžiuje. T. II. Klaipėda: Libra Memelensis, 2004, p. 71.

³² Bericht über die Verwaltung und den Stadt der Gemeinde-Angelegenheiten der Stadt Memel für das Rechnungsjahr 1882/83. Memel, 1883, S. 17.

Kapinių planas XX a. pirmojoje pusėje. 1942 m. miesto plano fragmentas. MLIM.

Pagausėjus katalikų skaičiui, 1931 m. paskirtas naujas sklypas jiems laidoti. 1938 m. pastatyta nauja kapinių koplyčia. Koplyčios viduje virš jėjimo buvo balkonas vargonams, po koplyčia įrengtas rūsys. Šalia pristatyta visa eilė pastatų, reikalingų laidotuvių aptarnavimui. Juose buvo įrengtos šarvojimo patalpos. Šiame komplekse buvo ir arklidės. Ateityje planuota pastatyti krematoriumą.³³

³³ Tatoris J. Kapinės Klaipėdoje, Trilapio gatvėje. Istorinė–meninė apybraiža. Vilnius, 1981, l. 15. Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus archyvas, D-82.

Antkapiniai paminklai

Iki XX a. 7–8 dešimtmečių, kuomet pradėta tyrinėti kapinių istorinė ir meninė vertė, autentiškų antkapių buvo išlikę nedaug. Kapinėse vyravo metaliniai kryžiai. Tokie paminklai Klaipėdos krašte paplito nuo XIX a. vidurio. Juos stengtasi gaminti individualius, kalviai ieškojo dar nematytų formų ir puošybos elementų. Jų gamyboje naudotos ir unifikuotos detalės – lietos bei štaupuotos. Papuošimuose vyravo augaliniai ornamentai. Kryžių gaminimui naudoti labai įvairūs metalo apdirbimo būdai: lenkimas, sukimas, kalinėjimas, štaipavimas, liejimas. Atskiros kryžių dalys sujungtos kniedėmis, aplenkto sujungimo žiedais, o mūsų amžiaus pradžios – suvirintos. Klaipėdos mieste nebuvo mėgstami kryžiai, lieti iš ketaus. Jų kapinėse buvo aptinkami tik vienetai.

Daugumoje tvorelių, kaip ir kryžių, vyrauja klasicistiniai principai. Čia siekiama griežtos simetrijos, išryškinami centrai, puošybai naudojamos klasicinės detalės: akanto lapai, rozetės. XX a. pradžioje secesijos banga palietė ir dekoratyvius metalo dirbinius. Tvorelių piešinyje atsiranda daugiau laisvumo, banguotų linijų žaismo, pasirodo vandens augalus primenantys elementai, girliandos ir vainikai. Vietoje klasicistinio ritmo atsiranda dinamika, stambesni elementai. Neaplenkė kapų tvorelių ir konstruktyvizmas. XX a. 3–4 dešimtmečiuose, kaip kontrastas secesijai, pasirodo tiesios ir aiškios linijos. Konstruktyviniai tvorelių sujungimo mazgai suvirinami elektra.

Dauguma kapaviečių buvo įrėmintos akmeniniu apvadu, bet dažniausiai aptvertos geležine tvorele. Taip tarsi norėta pabrėžti, kad kapas – tai aiškiai apibrėžta teritorija, ne vien vieta, kur stovi paminklas. Antkapiniams paminklams neskirtas ypatingas dėmesys – tai buvo tik kapo paženklinimas. Įspūdingų antkapinių paminklų būta nedaug. Išsiskyrė žinomų Klaipėdos filantropų Christiano Vollrado Schlewieso³⁴, Friedricho Wilhelmo Richterio, J. L. Wienerio, pirklių Gerlachų, Simpsonų ir kt. palaidojimo vietos.

Dauguma antkapių buvo kuklūs – iš granito ir betono, atskirą grupę sudarė metaliniai. Iki XX a. 7 dešimtmečio buvo išlikę nedaug įdomesnių antkapių. Kapinėse dar buvo išlikusių mažesnių

Paprasti betono antkapiai. 1938 m. E. Kussau nuotrauka. MLIM.

³⁴ Pirklys ir laivų savininkas Ch. V. Schlewiesas (1795–1870) paliko miestui 90 257 talerių turtą. Gautos palūkanos panaudotos promenadoms ir parkams įrengti bei prižiūrėti, gatvėms grįsti, karių našlėms šelpti. 20 000 talerių 1876 m. panaudota magistrato pastatui rekonstruoti, likusi suma 1880 m. – naujo Biržos tilto statybai. Magistratas buvo įsipareigojęs tinkamai prižiūrėti kapavietę. 1873 m. 1 187 taleriai sumokėti už paminklo Ch. W. Schlewiesui pastatymą. Bericht über die Verwaltung und den Stadt der Gemeinde- Angelegenheiten der Stadt Memel für das Rechnungsjahr 1872/73. Memel, 1874, S. 4.

Kapinių angelai.
XX a. 3–4 dešimtmetis. MLIM.

ir kuklesnių antkapinių paminklų, daugiausia iš juodo akmens. Juodas akmuo gerai kontrastavo su kapinių žalia augmenija ir gėlėmis.³⁵

Antkapinių paminklų kuklumui įtakos turėjo ir tai, kad laidojimo vietą miestiečiai paprastai išsipirkdavo ribotam laikui – 30 metų. Tik nedaugelis galėjo prieš mirtį išsipirkti laidojimo vietą ir statyti didingus paminklus ar mauzoliejus, kuriuose galėtų ilsėtis kelios jų šeimų kartos. Laidojimo vietos, kapo priežiūros kainos, gyventojų kaita turėjo įtakos, kad laidojimo vietos po įstatymu numatyto laiko buvo atsisakoma. Išliko liudijimų, kad net Hugo Scheu 1904 m. atsisakė nuosavybės teisių ir dalyvavimo remontuojant kapų rūšį Klaipėdos kapinėse, kuriame buvo palaidota motina ir jos tėvai.³⁶

Kai kurie miestiečiai, norėdami išsaugoti kapavietę testamentu, miesto magistratui pervesdavo pinigų sumas su nurodytomis sąlygomis kapo tvarkymui. 1937 m. lapkričio 23 d. Klaipėdoje mirusi mokytoja Gertruda Hainer 1936 m. lapkričio 12 d. testamentu paliko 6 000 litų iš savo palikimo kaip taupomąjį indėlį miesto taupomojoje kasoje. Šio indėlio palūkanos turėjo būti skirtos laidojimo vietai sutvarkyti, prižiūrėti, puošti ir išpirkti kaskart praėjus 30 metų. Jei miesto kapinės būtų panaikintos, tai šis taupomasis indėlis paskutiniams 30 metų pasibaigus atitektų Klaipėdos miestui labdariniams tikslams.³⁷

Praėjus 30 metų po laidotuvių, jeigu artimieji nepratęsdavo sklypo nuosavybės teisių – atsakydavo mokėti mokesčius, magistratas antkapinius paminklus galėdavo demontuoti. 1906 m. buvo skelbiama, kad Miesto išdo ūkyje aukciono būdu parduodami 4 geležiniai kryžiai, 10 antkapinių akmenų (9 marmuro, 1 betono). Vītės kapinėse buvo parduodami 3 geležiniai kryžiai, 4 kryžių pamatiniai akmenys, 1 medinė kapų lentelė.³⁸

Dauguma antkapinių paminklų buvo vietos meistrų darbai. XIX a. antroje pusėje minimi akmentašiai, gaminantys įvairius antkapinius paminklus. 1858 m. akmentašys Flachas gyveno Gulbių gatvėje, 1866 m. Klaipėdoje dirbo 3 akmentašiai.³⁹ 1873 m. akmentašys C. Schmidtas, gyvenęs Puodžių gatvėje, skelbė, kad gamina antkapinius paminklus iš marmuro, granito, smiltainio,

³⁵ Tatoris J. Kapinės Klaipėdoje, Trilapio gatvėje. Istorinė-meninė apybraiža. Vilnius, 1981, l. 14. Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus archyvas, D-82.

³⁶ Mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka. Rankraščių skyrius, F. 170-57.

³⁷ Miesto seimelio posėdis. Vakarai. 1938 m. lapkričio 12 d., Nr. 264.

³⁸ Lietuwiszka ceitunga. 11. Meji 1906, Nr. 37.

³⁹ Adressbuch der See- und Handels- Stadt Memel 1858. Memel, S. 76; Adressbuch der See- und Handelsstadt Memel für das Jahr 1866. Memel, S. 13.

o D. Rudnickis skelbėsi gaminantis marmurinius antkapinius paminklus pagal užsakymą⁴⁰. Akmentašys meistras H. Kiršteinas, gyvenęs Pievų gatvėje, nurodė gaminantis antkapinius paminklus iš marmuro, granito, smiltainio, iškalantis įvairiausių stilių rades, darantis akmeninius pamatus, o taip pat remontuojantis paminklus⁴¹. Antkapinius paminklus gamino ir kitos įmonės. Miesto laikraščio skelbimų skyriuje reklamavosi C. W. Neumanno cemento dirbinių fabrikas, kuris buvo įsikūręs kapinių kaimynystėje. Jame buvo gaminami įvairūs betono gaminiai: šaligatvio plytelės, laiptai, kiti betono dirbiniai. Taip pat gaminti antkapiniai paminklai iš marmuro ir ketaus liejinių.⁴²

1900 m. Liepų gatvėje (Alexanderstrasse 10) įsikūrė Augusto Ligeikos skulptūrų ir akmenų apdirbimo įmonė, kurioje buvo gaminami antkapiniai paminklai iš granito, Labradoro marmuro bei dirbtinio akmens⁴³. Įmonė veikė iki Antrojo pasaulinio karo. 1929–1942 m. Klaipėdoje antkapinius paminklus gamino profesionalus skulptorius Mathias Rodermannas, tačiau apie jo kūrybą duomenų neaptikta.

XIX a. viduryje ypač išpopuliarėjo kaltiniai metalo kryžiai ir tvorelės, juosiančios kapavietes. Tai būdinga ne tik Klaipėdoje, bet ir daugelyje Europos miestų. Viena pagrindinių tokio populiarumo priežasčių buvo mažesnė kaina. Kapinių kryžius, tvoreles gamino daugelis kalvių meistrų, kurių Klaipėdoje buvo gana gausu. XIX a. pabaigoje Klaipėdoje buvo mažiausiai 3–4 dirbtuvės, o gal ir daugiau, kurios gamino kryžius ir kapų tvoreles bei vartelius. Dirbtuvės Kepėjų gatvėje Nr. 10 šeiminkas Piekeringas skelbėsi, kad be įvairių žemės ūkio mašinų jo dirbtuvė gamina kapinių tvorą ir kapų kryžius. Jis galintis pasiūlyti didelį lietinių (ketaus) ir kaltinių (geležies) kryžių pasirinkimą. Kitos dirbtuvės, buvusios prieš katalikų bažnyčią Puodžių gatvėje, savininkas G. Wermberis sakėsi, jog be statybos reikmenų, įvairių užraktų ir tvorų gamybos turi didelę ir turtingą parduotuvę, kurioje galima pasirinkti kapų kryžių, lentelių užrašams ir jau paruoštų, išstatytų pasižiūrėti kapų tvorų.⁴⁴ Apie klaipėdiškius meistrus liudija Klaipėdos kapinėse aptiktos išlikusių vartelių metalinės plokštelės su gamintojų užrašais:

⁴⁰ Memeler Dampfboot. Nr. 126 vom 1. Juni 1873; Memeler Dampfboot. Nr. 163 vom 16. Juli 1873.

⁴¹ Memeler Dampfboot. Nr. 153 vom 4. Juli 1874.

⁴² Memeler Dampfboot. Nr. 56 vom 7. März 1878.

⁴³ Memeler Dampfboot. Nr. 104 vom 4. Mai 1932.

⁴⁴ Stravinskas A. Klaipėdiškiai kalviai ir jų pagaminti paminklai. Lietuvininkų kraštas. Kaunas, 1995, p. 508.

Vertingų elementų fotofiksacija miesto kapinėse, atlikta 1981 m. pagal LTSR kultūros ministerijos užsakymą. MLIM.

Kapo tvorelė buvusiose miesto kapinėse. 1973 m. Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka, B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

H. ir M. Gerlachų kapo tvorelės vartelių fragmentas. MLIM. G. Pilaičio nuotrauka.

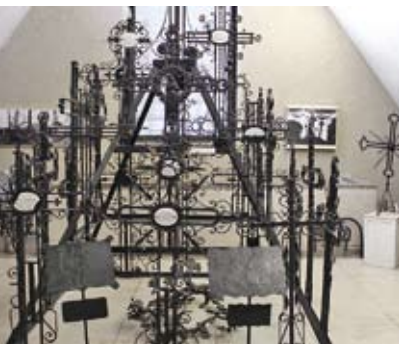
„G. Wermdter, Memel“, „G. Auschrat. Memel“⁴⁵. Klaipėdiškiai kalviai buvo pripažinti meistrai, jų pagamintų kryžių, tvorelių galima aptikti įvairiose Klaipėdos krašto kapinėse.

Miestiečių atminimo ženklai kapinėse

1851–1885 m. kapinių prižiūrėtojas Wilhelmas Heinas užregistravo 11 519 mirusiųjų, 1885–1919 m. inspektorius G. Tiessenas – 11 412, o 1919–1937 m. inspektorius Richardas Tillottas – 5 998. Per 86 metus kapinėse atgulė 28 930 miestiečių.⁴⁶ Priskaičiuojant į šiuos statistinius duomenis nepatekusius 1820–1850 m. ir 1937–1944 m. laikotarpius, šiose kapinėse galėtų būti palaidota apie 40 000 Klaipėdos gyventojų.

„Vakarų“ dienraščio žurnalistas 1937 m. rašė: „...Nuo 1851 m. iki šios dienos yra mirusiųjų sąrašai. Tai storos, rudų lapų knygos, kuriose kiekvienam mirusiajam paskirta tik viena puslapio eilutė, kurioje rašoma tik tiek: palaidojimo data, kapinių kvartalo, eilės ir vietos numeriai, pavardė, vardas ir užsiėmimas. Daugiau nieko. Trumpa, paprasčiausia, proziška eilutė – tokia pat ir paprasčiausiam elgetai, ir turtingiausiam miesto pirkliui... Galima vaikščioti šiame mirusiųjų mieste išties valandas ir skaityti praeities knygas. Iš kiekvieno parašo kalba buvusieji žmonės. Ši kalba vienoda ir monotoniška, bet ji daugiau pasako kaip istoriausi literatų tomiai. Čia guli visas miestas. Čia guli tūkstančiai žmonių.“⁴⁷

Tačiau ši praeities knyga vargiai kada nors bus atversta. Mirusiųjų sąrašai, kapinių detalūs planai greičiausiai žuvo Antrojo pasaulinio karo liepsnose. Išliko tik keletas atminimo ženklų. Vienas jų filantropo J. L. Wienerio antkapinis paminklas, atstatytas 2002 m. J. L. Wieneris (1795–1862) – vienas žymiausių XIX a. Klaipėdos miesto labdarių, didžiąją savo palikimo dalį užrašęs Klaipėdos neturtingųjų ir miesto tvarkymo labui. Gdanske gimęs žydų tautybės pilietis atvykęs į Klaipėdą įdėjo daug pastangų, kol 1818 m. gavo Klaipėdos miestiečio teises. Vėliau jis iškilo, tapo turtingu pirkliu, užsidirbo didelį kapitalą. Buvo renkamas miesto atstovu, 1833–1862 m. – miesto tarybos nariu, ilgą laiką buvo miesto prieglaudos kuratoriumi. J. L. Wieneris geriausiai savo pirklystės metais jokia labdara negarsėjo. Visus nustebino 1855 m. surašytu testamentu, pagal kurį miestui paliko: 500 talerių miesto bažnyčiai ir sinagogai su sąlyga, kad bus palaidotas krikščioniškose

Pro memoria – kompozicija iš antkapinių kryžių Kalvystės muziejuje. G. Pilaičio nuotrauka.

⁴⁵ Tatoris J. Kapinės Klaipėdoje, Trilapio gatvėje. Istorinė-meninė apybraiža. Vilnius, 1981, l. 14. Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus archyvas, D-82.

⁴⁶ Klaipėdos miesto kapinėse. Vakarai. 1937 m. lapkričio 1 d., Nr. 253

⁴⁷ Klaipėdos miesto kapinėse. Vakarai. 1937 m. lapkričio 1 d., Nr. 253.

miesto kapinėse; 2 000 talerių paliko „miesto gražiams sutvarkymams“; 1 500 talerius nuolatinei savo kapo priežiūrai. 1859 m. paskyrė 6 000 markių nutiesti promenadai nuo Liepojos vartų iki Tauralaukio. 1860 m. sudarytame testamente Klaipėdos miestui paskiriama didžioji palikimo dalis – 134 794 taleriai. Teisę tvarkyti palikimo dalį pavedė pirklių gildijos pirmininkui, artimam bičiuliui F. W. Richterui. Ši suma turėjo būti skiriama labdariniams tikslams, Klaipėdos neturtingųjų labui: vaikų maitinimui, mergaičių auklėjimo instituto ir pirklių prieglaudos įkūrimui, miesto ligoninės statybai, gabių neturtingų jaunuolių stipendijoms ir kt.⁴⁸ J. L. Wieneris palaidotas prie pagrindinės alėjos šalia žymaus klaipėdiečio filantropo K. L. Wolffgramo⁴⁹. Greta vėliau buvo palaidotas ir J. L. Wienerio bičiulis F. W. Richteris. Deja, kitų Klaipėdos filantropų, kurių galėtume įvardinti kelias dešimtis, kapaviečių neišliko.

Kapinėse buvo keletas atmintinų vietų, kur prieglobstį rado kariai, kurie kovėsi abiejuose pasauliniuose karuose, kitų istorinių įvykių dalyviai. 1873 m. buvo palaidoti keli Prancūzijos kariai belaisviai, kurie dirbo statant Vilhelmo kanalą ir čia mirė. Magistratas prancūzams pastatė kuklius granitinius antkapinius paminklus pagal 1871 m. tarptautinį susitarimą, kuriame nurodyta, kad kiekviena kariavusi pusė įsipareigoja prižiūrėti kitos pusės karių kapus. Valstybė buvo pažadėjusi apmokėti paminklų statybos kaštus. Šiaurinėje kapinių dalyje, kurioje buvo katalikų kvartalas, 7 juodi apie 70 cm aukščio granitiniai paminklai dar tebestovėjo pokario metais.⁵⁰ Čia atgulė ir Pirmajame pasauliniame kare pasižymėjęs Vokietijos kariuomenės karo lakūnas Kurtas Wolffas. Jis gimė Greifsvalde, po ankstyvos tėvų mirties apsigyveno pas gimines Klaipėdoje. Čia baigė Luizės gimnaziją. 1912 m. tapo kariškiu geležiniame pulke, 1915 m. lakūnu Vakarų fronte. Mūšių metu numušė 56 lėktuvus. 1917 m. rugsėjo 20 d. iškilmingai palaidotas Klaipėdos kapinėse. Ilgą laiką jo kapas buvo

J. L. Wienerio antkapinis paminklas, atstatytas 2002 m.

⁴⁸ Zembrickis J. Klaipėda XIX amžiuje. T. II. Klaipėda: Libra Memelensis, 2004, p. 99–100; Demereckas K. Julius Liudvikas Vyneris. Biografijos bruožai. Klaipėda: Libra Memelensis, 2010.

⁴⁹ K. L. Wolffgramas (1781–1854) nuo 1802 m. buvo justicijos komisaru Klaipėdoje, 1843 m. tapo justicijos tarėju, 1849 m. – miesto garbės piliečiu. Garsėjo įvairiapuse filantropine veikla. Zembrickis J. Klaipėda XIX amžiuje. T. II. Klaipėda: Libra Memelensis, 2004, p. 95.

⁵⁰ Bericht über die Verwaltung und den Stadt der Gemeinde-Angelegenheiten der Stadt Memel für das Rechnungsjahr 1877/78. Memel, 1879. S. 5; Tatoris J. Kapinės Klaipėdoje, Trilapio gatvėje. Istorinė-meninė apybraiža. 1981, l. 10. Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus archyvas, D-82.

Lietuvos kariuomenės karių kapai katalikų kvartale. Iš kairės antras – dailininkas A. Brakas, paruošęs stilizuotų kryžių kapams projektą. 1925 m. Vytauto Didžiojo karo muziejus.

pamirštas, tik 1936 m. pastatytas antkapinis granitinis paminklas.⁵¹ Kapinėse buvo Pirmajame pasauliniame kare žuvusių karių kapų. 1921 m. gruodžio mėnesio pabaigoje katalikų kvartale iškilmingai palaidotas Klaipėdoje 1920–1923 m. dislokuoto prancūzų 21-ojo šaulių bataliono kareivis Lucienas Bichardas, žuvęs per pratybas. Buvo žinoma ne mažiau kaip kelios dešimtys 1923–1939 m. Klaipėdoje dislokuotos Lietuvos kariuomenės kareivių kapų. Jau 1923 m. pavasarį atsirado 8 kareivių kapai. 1924 m. šiems kariams pagal Adomo Brako projektą buvo pastatyti antkapiniai paminklai. 1928 m. tragiškai žuvę 3 kariai palaidoti bendrame kape, jiems pastatytas antkapinis paminklas su marmurinėmis lentomis.

1940–1941 m. katalikų kvartale buvo palaidoti 27 Belgijos, Lenkijos, Prancūzijos kariai belaisviai. 1939–1941 m. kapinėse palaidoti 127 Antrajame pasauliniame kare žuvę Vokietijos kariai. 1941 m. dalis karių palaikų buvo perkelta į karių kapines.⁵²

Iš istorinių atmintinų vietų rytinėje kapinių dalyje yra išlikęs 1923 m. Klaipėdos krašto prijungimo ginkluotos akcijos dalyvių kapas. Iš 12 žuvusiųjų Klaipėdoje buvo palaidoti 4. Vasario pradžioje greta palaidotas sukilėlis (karys) Laužius, vasario mėnesio antroje pusėje kapas pasipildė dar vienu savanoriu – Amerikos

⁵¹ Flieger Kurt Wolf wurde am 24. September 1917 beigesetzt. Memeler Dampfboot. Nr. 226 vom 25. September 1936.

⁵² Lietuvos centrinis valstybės archyvas. F. 645. Ap. 2. B. 77, l. 6–7, 52–53.

lietuviu Andriumi Martumi. 1925 m. pagal A. Brako projektą pastatytas obeliskas. Šiam paminklui panaudojus Prūsijos ir Rusijos pasienio granitinį stulpą, jis įgavo naują prasmę. 1935 m. šalia sukilėlių paminklo buvo palaidotas aktyvus 1923 m. sukilimo dalyvis, Gelbėjimo komiteto sekretorius Vilius Šaulinskis.⁵³

XX a. pirmosios pusės mirusiųjų atminimo tradicijos

Mirusiųjų atminimo diena evangelikų liuteronų ir reformatų bendruomenėse minima lapkričio pabaigoje – paskutinį bažnytinių metų sekmadienį. Visų liturginių maldų pagrindinis motyvas – himnas gyvenimui, amžinatvei. Mirusiųjų diena nuo XVI a. specialiomis pamaldomis buvo pažymima daugelyje evangelikų bendruomenių. Tačiau tik XIX a. pradžioje ji įgijo visuotinai minimos dienos statusą. Prūsijos karalius Friedrichas Vilhelmas III 1816 m., pagerbdamas žuvusiuosius išsivadavimo kare prieš Napoleoną, Ministrų kabineto dekretu visose evangelikų bažnytinėse srityse įvedė Mirusiųjų paminėjimo dieną. Greitai ji tapo visų mirusiųjų atminimo diena.⁵⁴

Plačiau ši šventė aprašoma tik XX a. pirmosios pusės periodikoje. Klaipėdiškiai lankė kapus, puošė juos vainikais, girliandomis, gėlių puokštėmis. Turguje ir krautuvėse pardavinėti vainikai, laukininkai atveždavo eglišakių ir skujų. Šventės išvakarėse Maldų dieną evangelikų liuteronų bažnyčiose vykdavo pamaldos ir iškilmingas muzikinis vakaras, dalyvaujant orkestrui, solistams.⁵⁵

Mirusiųjų dienos paminėjimas XX a. pirmojoje pusėje taip pat buvo reglamentuojamas miesto valdžios įstaigų leidžiamais potvarkiais: „Maldų dieną ir mirusiųjų šventės metu, jei nėra meniško lygio, neleidžiami koncertai, teatro, kinematografo ir kt. pasilinksminimai. Negali būti viešų šokių, balių ir kt. pasilinksminimų viešbučiuose, smuklėse ir kt., o taip pat šeimyniškų susiejimų ir kitų triukšmingų susiejimų viešojoje vietoje. Vietinė policijos valdyba gali leisti po pietų rengiamus rimtus dramatiškus, muzikališkus arba literatūriškus užvedimus. Sporto rungtyinės Maldų dienoje bei vakaruose prieš šias šventes draudžiamos.“⁵⁶

⁵³ Tatoris J. 1923 m. sukilėlių paminklas Klaipėdoje. Istoriniai tyrimai. Klaipėda, 1997. Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus archyvas, D-83.

⁵⁴ Wie die Bußtage entstandett. Memeler Dampfboot. Nr. 274 vom 22. November 1922; Žiemys A. Mirusiųjų diena. Vakarai. 1937 m. lapkričio 20 d., Nr. 269.

⁵⁵ Musikalische Totengedenkfeier. Memeler Dampfboot. Nr. 273 vom 20. November 1932.

⁵⁶ Klaipėdos miesto policijos valdybos pranešimas. Klaipėdos krašto valdžios žinios. 1930 m. lapkričio 15 d., Nr. 127.

Iškilmės prie paminklo žuvusiems kariams ir savanoriams. Prakalbą sako kunigas V. Gaigalaitis. XX a. 3 dešimtmetis. MLIM.

Ypatinga pagarba skirta žuvusiųjų Pirmajame pasauliniame kare atminimui. Tuo rūpinosi Karių sąjunga, pirmąkart 1921 m. paminėjusi mirusiųjų sekmadienį bažnyčioje ir miesto teatre, padėdama vainikus karių kapinėse miesto parke prie kareivinių⁵⁷. Vėliau prie šių iškilmių prisijungdavo vis daugiau miesto draugijų ir organizacijų, gyventojų. 1931 m. už visuomenės suaukotas lėšas buvo pastatytas paminklas, kapinėms prigijo Didvyrių kapinių vardas. 4 dešimtmetyje renginiai įgaudavo vis didesnius mastus, o 1937–1938 m. virto politinėmis manifestacijomis.⁵⁸ Savo masiškumu išsiskyrė 1938 m. iškilmės: „Lapkričio 20 d. Klaipėdoje buvo iškilmingai paminėta mirusiųjų diena, kuriai iš anksto planingai buvo ruošiamasi. Sekmadienį miestas pasipuošė žalia-balta-raudona vėliavomis, perrištomis juodais kaspinais. Matėsi ir geltonų-žalių-raudonų, perrištų gedulo ženklų. 10 val. Turgaus aikštėje susirinko organizacijos, sąjungos, draugijos, įmonių organizacijos. Eisenoje iš Turgaus aikštės į Pirmojo pasaulinio karo karių kapines dalyvavo per 8 000 žmonių... Kaip spėjama, iškilmėse kapinėse susirinko per 20 000 žmonių.“⁵⁹

Katalikai kapinėse lankydavosi jiems įprastu Vėlinių metu. Kapuose susirinkdavo keli tūkstančiai žmonių. 1937 m. aprašytos Vėlinės katalikų kvartale: „Prieš 18 valandą jau abu katalikų kapų kvartalai skendo žvakučių jūroje. Vieni kapai turėjo po keliasdešimt žvakučių, kiti po keliolika arba kelias, o nemažai kapų, kurie buvo užmiršti savo artimųjų, džiaugėsi bent viena žvakute, kurią įbedė šaulės moterys arba šiaip gailėstingi žmonės.“⁶⁰ Vakare vyko Vėlinių vakaro pamaldos, kuriose dalyvavo Lietuvos kariuomenės pulko orkestras.

Prijungus Klaipėdos kraštą prie Lietuvos, buvo švenčiamos Lietuvos valstybinės, Lietuvos kariuomenės šventės, minimos Klaipėdos krašto prijungimo metinės. Visos šios ir kitos lietuviškos šventės prasidėdavo miesto kapinėse prie paminklo sukilėliams. Tylos minute buvo pagerbiami žuvusieji, sakomos kalbos, padėdami vainikai. Iš kapinių vykdavo eitynės miesto gatvėmis.⁶¹

⁵⁷ Totengedächtnisfeier. Memeler Dampfboot. Nr. 273 vom 22 November 1921.

⁵⁸ Žiemys A. Mirusiųjų diena. Vakarai. 1937 m. lapkričio 20 d., Nr. 269.

⁵⁹ Mirusiųjų diena Klaipėdoje. Vakarai. 1938 m. lapkričio 21 d., Nr. 270.

⁶⁰ Užgeso žvakelės viena po kitai... Vėlinių minėjimas kapinėse. Vakarai. 1937 m. lapkričio 3 d., Nr. 255.

⁶¹ Genienė Z. Šventės ir kasdienybė. Klaipėda. Istorija populiariai. Klaipėda: Klaipėdos miesto savivaldybės Kultūros skyrius, 2002.

1942 m. miesto kapinių ir 2010 m. Skulptūrų parko teritorijų planų palyginimas. Autorius – L. Grauslys.

Pabaiga

1820 m. įkurtose miesto savivaldybei priklausančiose kapinėse buvo laidojami visų krikščioniškųjų konfesijų miestiečiai ir laisvamaniai. Prižiūrimos kapinės tapo miesto pasididžiavimu, jose buvo vertingų antkapinių paminklų, puošnių antkapinių tvorelių. Parką primenančios kapinės tapo pasivaikščiavimo, meditacijos vieta. Sovietmečiu kapinės apleistos. 1977 m. jose pradėtas formuoti M. Mažvydo skulptūrų parkas. Kuriant šį parką, išlikę antkapiniai paminklai ir tvorelės išvežti bei eksponuojami Kalvystės muziejuje.

Kapines primena keletas išlikusių atminimo paminklų. Rytinėje parko pusėje stovi paminklas kariams ir savanoriams, žuvusiems 1923 m. kovose už Klaipėdos krašto prijungimą prie Lietuvos (autorius – A. Brakas). Šiauriniame pakraštyje prie S. Daukanto gatvės yra SSRS armijos karių, žuvusių 1944–1945 m. pradžioje, kapai. 1975 m. atidengtas monumentas, uždegta amžinoji ugnis (architektas – Petras Šadauskas), 1980 m. papildytas skulptoriaus Rimanto Dauginčio kompozicine grupe. Minint Klaipėdos 740-ąsias įkūrimo metines, 1992 m. Klaipėdos krašto išeivių draugija „Arbeitsgemeinschaft der Memellandkreise“ pastatė paminklą visų Klaipėdos miestiečių, palaidotų iki 1944 m. rudens, atminimui. 2002 m. atstatytas dosnaus mecenato J. L. Wienerio paminklas ant jo kapo.

Senųjų Klaipėdos miesto kapinių kryžiai. 1973 m. Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka, B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

ERDVĖS TRANSFORMAVIMAS SVETIMAME MIESTE: KLAIPĖDOS KAPINIŲ PO ANTRJO PASAULINIO KARO PAVYZDYS

Senųjų Klaipėdos miesto kapinių elementai, tvorelė. 1973 m. Klaipėdos apskrities viešojo I. Simonaitytės biblioteka, B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

Beprecedentis Antrasis pasaulinis karas ir su juo iš dalies susiję masiniai gyventojų perkėlimo procesai daugeliui miestų Pietrytinėje Baltijos jūros pakrantėje XX a. 5-ajame dešimtmetyje reikė absoliučios daugumos senųjų gyventojų netektį ir apgyvendinimą naujakuriais, dažniausia neturėjusiais su naująja gyvenamąja erdve nieko bendra, pokariu. Šia prasme Klaipėda panaši į tokius miestus kaip Narva, Kaliningradas, Elbliongas, Gdanskas ir kt. Visais atvejais pokariu jie patyrė panašų senųjų urbanistinių erdvių pertvarkymą, kurį lygiai visuomet skatino daugybė interesų – pradedant bandymais parodyti gyventojams, kad režimų propaguojamos idėjos ima realizuotis ir siekiais legitimuoti naująją valdžią, baigiant norais „įvesti tvarką“ urbanistiniame zonavime, prijaukinti šias erdves, paversti jas savomis naujesiems miestų gyventojams. Tačiau nereikia pamiršti, kad santykis su senosiomis urbanistinėmis erdvėmis šiuose miestuose, nepaisant to, kad pokariu visi jie atsidūrė „realiojo socializmo“ erdvėje, formavosi ne vien viešu, oficialiai sankcionuotu lygmeniu, bet ir dėl kasdienės naujųjų gyventojų sąveikos su jomis. Pastaroji aplinkybė, sąlygota kaip niekad ryškus viešosios ir privačios komunikacijos „realiojo socializmo“ erdvėje dualumo, reikė, kad miestai ir atskiros jų erdvės įgydavo ne vien oficialias reikšmes ir pasiduodavo ne vien oficialiems sprendimams. Erdvės būdavo sureikšminamos ir privačiu, šeimos, grupės ar neformaliu lygmeniu. Suprantama, tos reikšmės galėjo būti pačios įvairiausios.

Tipiškas tokios daugiareikšmės erdvės, kuri buvo transformuojama daugelyje miestų, pavyzdys yra kapinės. Moderniaisiais laikais kapinės Vidurio ir Vakarų Europos miestų aplinkoje turėjo keletą joms būdingų bruožų. Pirma, kapinės buvo daugelio privačios komunikacijos ir atminties vietų, kuriose mirusiojo artimieji galėjo palaikyti įsivaizduojamą ryšį su juo, santalka. Šis bruožas buvo sąlygotas XVII–XIX a. Europoje vykusių mentalinių permainų, kurių metu mirtis, kitados buvusi visos bendruomenės, kuriai priklausė mirusysis, reikalu, tapo šeimos reikalu, tad santykis su numirėliais tapo asmeniškėsnis ir subtilesnis. Jie likdavo šeimos nariais, kuriais netgi po mirties reikia ritualizuotai rūpintis, o kapas buvo toji vieta,

kur šeima šį rūpestį galėjo pademonstruoti¹. Kitaip tariant, kapinės buvo atsiminimų palaikymo vieta. Antra vertus, kapinės atliko ne tik į privatų, bet ir į bendruomeninį lygmenį orientuotą funkciją, susijusią su buržuazinei gyvensenai būdingais garbės, prestižo, socialinio statuso klausimais. Daugeliui Europos šalių XVIII–XIX a. buvo būdingas vadinamasis „kapų kultas“. Viena vertus, jis reiškėsi mirusiojo artimųjų santykyje su bendruomene, kai pirmieji stengdavosi rūpintis šeimos kapavietėmis ir siekdavo kuo ypatingiau pagerbti mirusius artimuosius, parodyti (pirmiausia kitiems bendruomenės nariams), kad velioniai buvo ne paprasti parapijiečiai, bet užėmė bendruomenėje svarbią socialinę padėtį – visa tai buvo daroma ne tik aptveriant beveik kiekvieną kapelį tvorele; turtingiesiems kapinėse būdavo išmūrijamos koplytėlės, laidojimo rūšiai ar net statomi mauzoliejai. Antra vertus, „kapų kultas“ reiškėsi ir bendruomenės santykyje su kitomis bendruomenėmis, kai miesto valdžia kaip bendruomenės įgaliotinė stengdavosi atitinkamo miesto kapines paversti kuo puošnesnėmis ir didžiulėmis prieš kitus miestus. Neatsitiktinai būtent XVIII a. ir XIX a. pirmojoje pusėje daugelyje Europos miestų kapinės, iki tol dažnai naikintos, užstatomos ir vėlei kurtos įvairiuose miestų sklypuose, dabar tapo neliečiamomis užmiesčių rimties vietomis, užsodintomis retais medžiais ir suskirstytomis taisyklingais sklypeliais.

Visos šios elgsenos su kapinėmis modernių laikų Europos miestuose socialinės praktikos buvo būdingos ir Klaipėdai. Nepaisant to, kad 1820 m. miesto pakraštyje atidarytose naujosiose kapinėse dar XIX a. viduryje reikėjo drausti rūkyti ir vedžioti šunis², jau vien tai, kad pastarosios kapinės buvo įkurtos atokiau nuo miesto buvusioje pievoje, kurią labai greitai pasirūpinta užsodinti medžiais, liudija apie mirusiesiems čia pradėtą teikti išskirtinį dėmesį. Tai rodytų, kad XIX a. viduryje ir Klaipėdos kapinės, suskirstytos taisyklingais sklypeliais ir paverstos dirbtine gamtos oaze, pamažu tapo tikra rimties vieta, kaip mes ją šiandien įsivaizduotume. Tik XIX–XX a. sandūroje prie šių kapinių ėmė artėti besiplečiantis miestas, kas, tikėtina, miesto valdžią tegalėjo skatinti dar labiau rūpintis, kad šioji miesto vieta išsiskirtų iš aplinkinių erdvių. Toks rūpestis nenutrūko iki pat XX a. vidurio: paskutiniai reikšmingesni miesto valdžios sprendimai, susiję su kapinėmis, buvo

Senųjų Klaipėdos miesto kapinių elementai, varteliai. 1973 m. Klaipėdos apskrities viešojo I. Simonaitytės biblioteka, B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

¹ Plg. klasikinį veikalą šia tema: Ariës P. Mirties supratimas Vakarų kultūros istorijoje. Vilnius: Baltos lankos, 1993.

² Nachstehende Bekanntmachung, 8. Juni 1858, Magistrat. Memeler Dampfboot. Nr. 66 vom 11. Juni 1858.

1931 m. priimtas nutarimas kapines dar sykį plėsti į vakarų pusę³, palei dabartinę S. Daukanto gatvę, bei 1938 m. baigtas įgyvendinti sprendimas įrengti greta kapinių naują kapinių koplyčią ir lavoninę⁴ (senoji lavoninė buvo įrengta dar 1867 m.⁵ kitoje vietoje, prie įėjimo į kapines nuo dabartinės K. Donelaičio gatvės).

Gyventojų pasikeitimas Klaipėdos mieste 1944–1945 m. lėmė, kad minėtos socialinės praktikos didžiąja dalimi nutrūko. Evakavus Klaipėdos gyventojus į Vokietijos gilumą, po karo į miestą grįžo vienas kitas senbuvis, kurio artimieji buvo palaidoti kapinėse ir kuris buvo suinteresuotas rūpintis savo artimųjų kapavietėmis. Vadinasi, kapinės neteko privačių atsiminimų palaikymo vietos funkcijos. Mieste neliko ir senosios bendruomenės, siejamos specifiniais buržuazinės kultūros santykiais, vadinasi, kapinės neteko ir viešosios demonstracinės funkcijos. Bet ar tai reiškia, kad liko vien materija?

Utilitarinėms nuostatomis įsitvirtinant: kapinių funkcijų tęstinumas ir kaita

Faktas, kad Klaipėda 1944–1945 m. neteko absoliučios daugumos buvusių gyventojų, leistų manyti, kad kapinės po Antrojo pasaulinio karo turėjo nebeatlikti memorialinės funkcijos. Naujakuriai neturėjo asmeninio santykio su laidojimo vietomis jose, o antkapiuose ir kryžiuose įrašytos palaidotųjų pavardės didžiąjai daliai naujųjų Klaipėdos gyventojų vargu ar keldavo kokį nors savumo pojūtį. Išties įrašai Klaipėdos kapinių antkapiuose buvo specifiniai, neretai pagaminti vartojant gotikinius rašmenis, nebūdingus nei bendrinės lietuvių kalbos, nei rusų kalbos raidynui, galiausiai dažnai užrašyta būdavo vokiečių kalba. Tokie įrašai buvo sunkiai įskaitomi, nesuprantami ir galėjo sukelti vien svetimumo pojūtį. Suprantama, kad pirmoji reakcija į svetimą ir nesuprantamą ženklų sistemą, kuri dar ir kvestionuoja „mūsų“ buvimo mieste legitimumą, pasireiškė indiferentiškumu jai, o kartais ir noru tuos ženklus sunaikinti. Ideologinė atmosfera Klaipėdoje pirmaisiais pokario metais tam buvo daugiau nei palanki. Dažniausias ir neretai pernelyg supaprastintas minėtosios ženklų sistemos vertinimas buvo susijęs su visa ko

³ Sitzung des Memeler Stadtparlaments. Memeler Dampfboot. Nr. 249 vom 24. Oktober 1931.

⁴ Sitzung des Stadtparlaments. Memeler Dampfboot. Nr. 225 vom 25. September 1937; Die neue Friedhofshalle schon gerichtet. Memeler Dampfboot. Nr. 183 vom 9. August 1938.

⁵ Sembritzki J. Memel im neunzehnten Jahrhundert. Memel: F. W. Siebert Verlag, 1902, S. 117.

materialaus, kas liko Klaipėdoje, priskyrimu „vokiškumui“, „vokiečių pėdsakams“, o vokiečių ir Vokietijos įvaizdį karo metais propaganda buvo nutapiusi vien negatyviomis spalvomis, ir šis įvaizdis inertiškai tebebuvo palaikomas pokariu. Visi vokiečiai buvo tapatinami su „fašistais“, „hitlerininkais“, „užkariautojais“, „militaristais“, kitaip tariant, vokiečiai (netgi mirę vokiečiai) negalėjo kelti pagarbos. Po Trečiojo reicho okupacijos laikotarpio Lenkijoje, Tarybų Sąjungoje ir kitose šalyse likę vieši vokiški užrašai vėlgi supaprastinai vertinti kaip buvusios ekspansinės Vokietijos politikos liudininkai. Vien jau tai tokiai turtingai „vokiškų“ ženklų sankaupai kaip Klaipėdos kapinės pranašavo nepavydėtiną likimą.

Be to, jų funkcijų kaita turėjo įtakos ir ypač sudėtingos pokario sąlygos. Pirmaisiais metais po Antrojo pasaulinio karo Klaipėdoje žmonės gyveno be šiandien įprastų komunalinių patogumų, patirdami didelį maisto produktų ir kitų prekių trūkumą, gaudami minimalius atlygius darbovietėse, ir vis dėlto, nepaisant visko, jie buvo žmonės, turėję išgyventi. Suprantama, žiaurios karo sąlygos buvo pripratę prie tokių išgyvenimo būdų, kurie nebūtinai pasižymėjo humaniškumu. Sudėtingos pokario aplinkybės šį dehumanizuotą elgesį vis dar skatino. Anot vieno liudininko, kapinėse 1945 m. mėtėsi išniekinti lavonai⁶: matyt, imponantiškos koplyčios ir kriptos traukė tų, kurie ieškojo kapuose brangenybių, auksinių dantų ir pan. „turto“, dėmesį. Kita liudininkė šį įspūdį patvirtina, antrindama, jog miesto kapinės pirmaisiais pokario metais „atrodė klaidūs: išdraskytos koplyčios, į mūro sienas atremti griaučiai, kuriems į rankas įstatyta šluota“⁷. Miestas buvo plėšiamas pradedant Raudonosios armijos įžengimu į Klaipėdą 1945 m. sausį, o daugelis naujakurių galėjo elgtis kaip tinkami, mat nuosavybę teisiškai reglamentuoti Klaipėdoje buvo pradėta tikrai ne antrą dieną po karo. Turint tai omeny, toks elgesys su senosiomis kapinėmis pokario Klaipėdos kontekste neatrodo išskirtinis.

Kapinės, kaip ir daugelis pastatų mieste, naujesiems Klaipėdos šeiminkams tapo vieta, iš kurios galima pasipelnyti. O dvejonės dėl tokio pasipelnymo moralumo visuomet buvo galima išspręsti teisinantis atpildo motyvu, t. y. teigiant, kad „mes“ nuo „vokiečių“ karo metais nukentėjome labiau. Individualiose ir žinybinėse statybose trūkstant medžiagų, jų visuomet buvo galima prasiimti kad ir „vokiečių“ kapinėse – meistrų kūriniai, pagaminti dailiai apdirbus iš Italijos, Švedijos atvežtą marmurą ar kitas retas medžiagas, geriausiu atveju buvo pritaikomi „pakartotiniai“, o kartais

⁶ Kareckas Č. L. Raudonųjų vilkolakių brydė. Kaunas: Judex, 1998, p. 51.

⁷ Paplauskienė R. Apie pokario Klaipėdą, į kurią pašaukė gimtinės ilgesys. Voruta. 2007 11 24, Nr. 22 (640).

Pokariu apleistos Klaipėdos kapinės. 1970 m. V. Tamošiūno nuotrauka.

Pokariu apleistos Klaipėdos kapinės. 1970 m. A. Stubros fotoarchyvas.

tiesiog įmūrijami į Klaipėdoje naujai statomų namų pamatus. Beje, panašu, kad tokio pobūdžio utilitariniais tikslais kapines išnaudo-davo pirmiausia Klaipėdos miesto vykdomajam komitetui nepa-valdžios žinybos, pvz., susijusios su kariuomene. Kraštotyrininkas Vytautas Tamošiūnas dar 1989 m. liudijo, kad „senosiose Palangos kapinėse ant 1956 m. žuvusių tarybinių lakūnų kapaviečių guli dvi senos šlifotos juodos spalvos plokštės“, iš kurių viena buvo atvežta iš senųjų Klaipėdos kapinių⁸. Tokį elgesį su antkapinėmis plokštėmis ir paminklais pokariu patvirtina 2012 m. gegužę Klai-pėdos universiteto teritorijoje (buvusiame kariniame miestelyje) aptiktas radinys. Pradėjus ardyti 1952 m. statytą kareivinių pastatą, jo pamatuose ir cokolinėje dalyje (po aukštomis grindimis) buvo rasta keliolika paminklinių lentų ir paminklų. Vieni paminklai buvo sukloti į pamatus ir užbetonuoti, kiti – tiesiog sumesti po grin-dimis. Kartu su paminkliniais akmenimis buvo aptikta kniedytų kapinių tvorelių (kurios buvo naudojamos kaip betono armatūra) ir stulpelių, tašytų, taisyklingos formos akmenų, paminklų dalių ar jų fragmentų be užrašų (postamentų, stelių, lentų fragmentų, nenu-statytos paskirties akmeninių dirbinių, keramikos šukių)⁹. Pradėjus rinkti istorinius šaltinius apie atrastus buvusių kapinių fragmentus, pasitvirtino pirminiai įtarimai, kad „statybine medžiaga“ jie tapo išardžius laidojimo vietas senosiose Klaipėdos kapinėse.

6–7-uoju dešimtmečiais senosios miesto kapinės buvo ne tik naudojamos utilitariniais tikslais, bet ir atliko funkcijas, visiškai nesu-sijusias su tomis, kurios paprastai yra būdingos laidojimo vietoms. Antai žmonės į apleistas ir neprižiūrimas kapines rinkdavosi išgerti, taigi erdvė įgijo lėbavimų vietos funkciją. Kita nauja funkcija, kurią įgijo erdvė, buvo viešasis tualetas. Liudijama, kad kapų „rūsiai buvo paversti tualetais“, viešąja išviete paliudyta tapus Reinekeių šeimos mauzoliejų¹⁰. Ne ką geresnė padėtis buvo ir kitose tuo metu Klaipėdoje išlikusiose kapinėse. Pvz., 6-ojo dešimtmečio pabaigoje Vitės kapinėse metalinės grotelės ir kryžiai buvo išvogti, marmuriniai antkapiai nuimti, gyventojai sodino bulves, o vienoje koplyčioje netgi buvo apsigyvenusi didelė šeima¹¹.

Klaipėdos miesto kapinių antkapiniai paminklai, aptikti 2012 m. gegužę demontuojant pastatą Klaipėdos universiteto teritorijoje. A. Štuopio nuotraukos.

⁸ Tamošiūnas V. Išsaugoti, kas dar nesugriauta. Tarybinė Klaipėda. 1989 08 04, Nr. 179 (12668).

⁹ Radinius apibūdino pastato ardymo darbus stebėjęs technologijos mokslų dr. Arminas Štuopys.

¹⁰ Auf Memeler Friedhöfen. Memeler Dampfboot. Nr. 6 vom 20. März 1960, S. 72; Petronytė J. Parko valdytojams rūpi skulptūros, o ne klaidėdėčių palaikai. Vakarų ekspresas. 2005 11 02, Nr. 254 (4115).

¹¹ Auf Memeler Friedhöfen. Memeler Dampfboot. Nr. 6 vom 20. März 1960, S. 72.

Visa tai aiškiai rodo, kad laidojimo vietos funkcijos senosios Klaipėdos kapinės daugelio miesto gyventojų akyse neteko. Vis dėlto šio teiginio negalima suabsoliutinti, kadangi ir Klaipėdos naujakuriams reikėjo kažkur laidoti savo artimuosius. Tiesa, pirmaisiais pokario dešimtmečiais Klaipėdoje laidojamų žmonių skaičius turėjo būti palyginti nedidelis. Pirmiausia todėl, kad 1947–1957 m. laikotarpiui yra būdingi labai intensyvūs miesto gyventojų migra-ciniai procesai: daug žmonių į Klaipėdą kasmet atvykdavo, bet daug ir išvykdavo, todėl nemažai klaidėdėčių tokiais tapdavo vos keleriems metams. Be to, pirmaisiais pokario dešimtmečiais Klaipėda išsiskyrė ir tuo, kad čia dominavo jauno amžiaus gyven-tojai (1959 m. surašymas parodė, kad asmenys iki 39 metų imtinai sudarė net 80,9 % miesto gyventojų¹²; vidutiniškai per metus 6–7-uoju dešimtmečiais būdavo užregistruojama apie 710 mir-čių¹³; kiek tiksliai mirusiųjų kasmet buvo palaidojama kapinėse, deja, nežinoma). Antra vertus, tai, be abejo, nereiškia, kad laidoti žmonių pokariu nereikėjo. Įdomiausia šiuo atveju tai, kad dėl šios priežasties senosios kapinės Klaipėdos miesto ribose ir toliau išlaikė ankstesnės funkcijos tęstinumą. Kad ir kokios svetimos jos buvo kultūrinio požiūriu, funkcinio požiūriu laidoti daugiau paprasčiausiai nebuvo kur. Laidojama pirmaisiais pokario dešimtmečiais buvo ne tik didžiosiose miesto kapinėse (rytinėje jų dalyje, arčiau Trilapio gatvės), bet ir Smeltės kapinėse (prie dabartinės Statybininkų prospekto ir Minijos gatvės sankryžos).

Žinoma, svarbu aptarti ir tai, kaip buvo laidojama pokariu. Pagrindinės miesto kapinės jau iki 1945 m. buvo beveik perpildytos, kai kuriose vietose laidota net keliais sluoksniais. 4-ajame dešimt-metyje tarp dabartinėje S. Daukanto gatvėje buvusio „Yenidze“ tabako fabriko gamybinio pastato ir miesto kapinių teritorijos buvo paliktas neužstatytas plotas, kuris buvo numatytas tolesnei kapinių plėtrai. Dėl tokios šio ploto paskirties Klaipėdos miestas buvo nutaręs 1931 m. birželį, tačiau po 1931 m. rudenį įvykusių derybų fabriko „Yenidze“ pageidavimu Klaipėdos magistratas su-tiko šią teritoriją laikinai nuomoti fabriko poreikiams už 15 000 litų kompensaciją miestui, kurią įmonė turėjo išmokėti kasmet dalimis po 2 500 litų. Visgi vėliau teritorija vis tiek turėjo būti naudojama kapinėms plėsti¹⁴. Tačiau apie 1949 m. šioje prieškarui kapinių plėtrai numatytoje vietoje buvo įkurdintos TSRS karių kapinės. Taigi pokariu kapinės plečiamos nebebuvo, ir iš esmės vienintelis laido-

¹² Plg. Bagdonienė I. Klaipėdos demografinė padėtis 1945–2000 m. Magistro baigiamasis darbas. Klaipėda, 2003, p. 42.

¹³ Skaičiuota pagal: Bagdonienė I. (kaip ir 12 išn.), p. 27, 39–40.

¹⁴ Sitzung des Memeler Stadtparlaments (kaip 3 išn.).

jimo būdas buvo laidoti jose „ant viršaus“. Maža to, buvo taupomi ir antkapiniai paminklai – perdaryti, apversti aukštyn kojom arba apsukti į kitą pusę, seni antkapiniai paminklai tarnavo toliau, užrašant ant jų naujus įrašus. Kaip pažymi liudininkai, kartais tiesiog prie išlikusio kryžiaus, „pastatyto kokios nors Gertrūdos atminimui“, buvo privirinamas kitas skersinis su įrašu „Piotr Ivanovič“¹⁵.

Vis dėlto šiuo atveju svarbu pažymėti patį faktą, kad kuo daugiau žmonių buvo laidojama senosiose kapinėse pokariu, tuo mieste didėjo skaičius žmonių, kuriems svetimumo santykis su kapinėmis keisdavosi į savumo santykį, t. y. augo skaičius žmonių, su kapinėmis įgydavusių asmeninį santykį, nes čia buvo palaidoti jų artimieji. Akcentuotina, kad tokių žmonių būta ne tik tarp Klaipėdos naujakurių. Nemažai 1944 m. pabaigoje evakuotų buvusių Klaipėdos krašto gyventojų pokariu ieškojo galimybių grįžti į Klaipėdą. Iš Rytų Vokietijos, Lenkijos ir kt. šalių buvę Klaipėdos krašto gyventojai bent iki 1950 m. buvo prievarta arba savo noru repatrijuojami atgal į tėviškę, ypač aktyviai 1945–1946 m. Manytina, kad Klaipėdos mieste apsigyvenusių repatriantų skaičius turėjo viršyti 2 000¹⁶. Be to, Lietuvoje būta nemažai žmonių, kurie gyveno Klaipėdoje tarpukariu, kai ji priklausė Lietuvos Respublikai, pasitraukė iš miesto į Lietuvą 1939 m., kai Vokietija aneksavo Klaipėdos kraštą, ir pokariu sugrįžo į Klaipėdą. Tarp šių žmonių irgi būta tokių, kurie buvo palaidoję senosiose kapinėse savo artimuosius dar iki 1944 m. Ir čia įdomu, kad tokiais atvejais būdavo stengiamasi palaikyti tam tikrą tęstinumą: senieji krašto gyventojai po karo laidojo savo mirusius artimuosius miesto kapinėse, bet, tik atsiradus galimybei, laidojo juos ne bet kur, o šalia savo giminių ar pažįstamų, palaidotų kapinėse jau iki karo. Vadinas, galima teigti, kad senoji kapinių kaip privačių (šeimos) atsiminimų palaikymo vietos funkcija pokariu nebuvo visiškai nurykusi.

¹⁵ Petronytė J. (kaip 10 išn.).

¹⁶ Archyvuose dokumentuose kol kas nerasta tikslų duomenų, kiek repatriantų atvyko į Klaipėdos miestą. Išsamiausia informacija šiuo klausimu yra iš 1948 m.: mieste buvo užregistruoti 652 repatriantai, arba 30,4 % visų tais metais grįžusiųjų į buvusią Klaipėdos krašto teritoriją. Jei tokio santykio būta ir anksčiau, reiktų manyti, kad bendras Klaipėdos mieste apsigyvenusių repatriantų skaičius turėjo viršyti 2 000, kadangi Arūnės Arbušauskaitės surinkti duomenys rodo, kad bendras repatriantų skaičius buvusiam Klaipėdos krašte 1945–1949 m. tikrai viršijo 6 000. Nastazija Kairiūkštytė spėja, kad iki 1950 m. galėjo grįžti 8 000 žmonių. Plg. Протокол заседания Исполкома № 4, 10 марта 1949 г. Klaipėdos apskrities archyvas (toliau – KLA), f. 104, ap. 1, b. 34, l. 138–139; Арбушаускайте А. Л. Коренное гражданское население Клайпедского края в условиях советской оккупации. Tiltai. 1998, Nr. 2–3 (4–5), p. 92–93; Kairiūkštytė N. Klaipėdos krašto gyventojų repatriacija ir jos ypatumai 1945–1950 metais. Lietuvininkai ir Mažoji Lietuva amžių būvyje (konferencijos pranešimai). Klaipėda, 1989, p. 38.

Kuriant tarybinį miestą – parkas vietoj kapinių

Bent dešimtmetį po Antrojo pasaulinio karo Klaipėdos miestas pasižymėjo intensyvia gyventojų migracija. Vienu svarbiausių ją skatinusių veiksnių laikytinas lūkesčių, kuriuos žmonės siejo su naująja gyvenamąja vieta, neišsipildymas. Kasdienio vartojimo prekių stygius Klaipėdoje, darbininkų netenkinęs atlyginimas, per didelis darbo krūvis, be viso to, dar ir pokariui būdingos „liaudies priešų“ paieškos, o svarbiausia – gyvenamojo būsto žmonėms apgyvendinti Klaipėdoje trūkumas, buvo vieni pagrindinių veiksnių, vertusių stipriai abejoti tarybinės propagandos peršama „šviesiojo rytojaus“ vizija. Daugelis žmonių palikdavo Klaipėdą, joje taip ir neįleidę šaknų. Tačiau 6-ojo dešimtmečio pabaigoje padėtis ėmė keistis. Intensyvus pramonės plėtimas Klaipėdoje 6-ajame dešimtmetyje didino žmonių galimybes rasti naujajame mieste nuolatinį darbą, destalinizacijos pokyčiai švelnino ideologinę atmosferą, o 1957 m. visoje Tarybų Sąjungoje startavusi forsuotos gyvenamųjų namų statybos išvystymo kompleksinė programa pagaliau priartino suvokimą, kad „šviesusis rytojus“, kuriam materializuotis išties reikėjo labai nedaug (bent jau savo būsto), yra ne taip jau toli. Neatsitiktinai būtent 6-ojo dešimtmečio pabaiga yra metas, kai Klaipėdos urbanistinėse erdvėse, kurios pirmaisiais pokario metais keitėsi labai nežymiai, prasidėjo didieji pertvarkymai, susiję ne tik su paskutiniųjų karo griuvėsių likvidavimu, kelis šimtus namų nusinešusia „avarinių“ pastatų naikimo kampanija, pradėtomis tvarkyti magistralinėmis gatvėmis, miesto apželdinimu ir įvairiais kitais jo išvaizdos „tobulinimo“ projektais, bet ir su intensyvia naujų gyvenamųjų kvartalų statyba, prasidėjusia 1959 m. Šie pokyčiai pagaliau leido pajusti, kad realizuojasi naujosios tarybinės Klaipėdos kūrimas, apie kurį tiek daug buvo kalbama tarybinėje propagandoje.

Kokią įtaką visa tai turėjo miesto kapinėms? Pirmasis pokariu visuotinis gyventojų surašymas Tarybų Sąjungoje 1959 m. sausį parodė, kad Klaipėda yra 90 500 gyventojų, t. y. dvigubai daugiau nei prieš karą, turintis miestas. Reikia įsivaizduoti, kokiomis sąlygomis gyveno šie žmonės Klaipėdos erdvėse, kurios, lyginant su prieškariniu, toli gražu nebuvo prasiplėtusios lygiai taip pat dvigubai. Išaugęs miesto dydis smarkiai suaktualino ir naujųjų kapinių įrengimo klausimą, mat laidoti senosiose kapinėse jau nebebuvo kur. Antra vertus, 6-ojo dešimtmečio pabaigoje padidėjęs dėmesys aplinkos kokybei vertė atkreipti dėmesį ir į sanitarinį bei higieninį laidojimo senosiose kapinėse aspektą. Atsižvelgiant į sanitarijos normas, buvo pageidaujama, kad velioniai būtų laidojami naujoje vietoje, o ne virš senųjų palaidojimų.

Centrinis kapinių takas. 1964 m. V. Tamošiūno nuotrauka.

Pokarinis palaidojimas (kryžius) išsiskiria užžėlusiu kapų fone. 1973 m. Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka, B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

1952 m. kapinėse palaidotą senąjį krašto gyventoją Kurtą Kybranzą įamžino paminklėlis su įrašu vokiečių kalba. 1979 m. Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka, B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

1954 m. mirusi senoji krašto gyventojė Lina Petereit kapinėse buvo palaidota greta giminaitės Selmos Wiese, gim. Brakaitės (1874–1933). 1979 m. Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka, B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

Be viso to, minėtosios naujosios Klaipėdos kūrimo užmačios, tikėtina, irgi aktualino naujųjų kapinių įrengimą. Atsiradus pirmiesiems realiems požymiams, kad materializuojasi tarybinės Klaipėdos vizija, modernio ir pažangos kultas visa tai, kas buvo Klaipėdoje senoviška ir susiję su praeitimi, įgalino nebevertinti, griauti, likviduoti. Neatsitiktinai būtent 6-ojo dešimtmečio viduryje buvo nušluotos nuo žemės paviršiaus karo metais sugriautų ar tik nesmarkiai apgriautų miesto bažnyčių liekanos, o dešimtmečio pabaigoje pradėta senosios miesto dalies sanavimo kampanija. Senosios kapinės ir paminklai jose irgi siejosi su senąja Klaipėda, tad manytina, jog tokia kontekste buvo dedamos pastangos, kad nuolatinio senojo vokiškojo Memelio ir naujojo tarybinio miesto susidūrimo būtų vengiama. O juk klaipėdiečiai, palaidoję artimuosius kapinėse pokariu, kaskart atvykdami lankyti jų kapų, susidurdavo su visai greta buvusiais senosios Klaipėdos praeities ženklais, kadangi paminklai ir įrašai juose atliko tam tikrą komunikacijos funkciją.

Štai kodėl 1959 m. sausį miesto pakraštyje buvusioje natūralioje aukštumoje, anksčiau vadintoje Wilhelmo kalva, 14 ha sklype buvo atidarytos naujosios miesto kapinės, sutartinai vadinamos Joniškės kapinėmis. Žmonėms, norintiems savo artimųjų palaikus iš senųjų kapinių pergabenti į naująją vietą, tokios galimybės buvo sudarytos. Beje, simboliška, kad, anot liudininkų, vienos pirmųjų laidotuvių naujosiose miesto kapinėse 1959 m. sausio 21 d. buvo Klaipėdos krašto senbuvės Onos Pjaulokienės laidotuvės, vykusios pagal senąsias Prūsijos lietuvių laidojimo tradicijas, ir dalyvavo tose laidotuvėse ne kas kitas, o evangelikų liuteronų kunigas Martynas Endrius Klumbys (1959 m. pabaigoje išvykęs į Vokietiją)¹⁷. Taigi nuo šiol dauguma laidotuvių Klaipėdoje vyko Joniškės kapinėse, o po 20 metų, 1979 m. gegužę, Lėbartų tarybinio ūkio teritorijoje buvo atidarytos iki šiol veikiančios ir jau kelis kartus praplėstos Lėbartų kapinės¹⁸. Kas gi ištiko senąsias kapines?

Jas buvo nutarta uždaryti ir paversti miesto želdynu. Vienas pirmųjų dokumentų, kuriame fiksuojama tokia idėja, buvo 1954 m. Klaipėdos vykdomojo komiteto priimtos Miesto užstatymo taisyklės, kuriose teigta, kad kapines M. Gorkio (t. y. miesto kapinės), Pylimo (žydų kapinės), Minijos (Smeltės kapinės) ir Pušyno (Vitės kapinės) gatvėse būtina likviduoti ir laikyti jas prioritetiniais apželdinimo objektais¹⁹.

1957 m. sausio 12 d. miesto valdžia nutarė senąsias kapines miesto centre uždaryti ir pradėti eksploatuoti naujas kapines pietinėje Klaipėdos dalyje dar tais pačiais 1957 m.²⁰ Kokia svarba buvo teikiama šiam klausimui, liudija kad ir tai, jog pastarąjį nutarimą priėmė netgi 2 miesto valdžios institucijos – Vykdomasis komitetas ir Lietuvos komunistų partijos Klaipėdos miesto komiteto biuras. Nepaisant to, nutarimas nebuvo įgyvendintas, kadangi toliau sekė dar vienas Vykdomojo komiteto sprendimas²¹, priimtas 1958 m. gegužės 23 d., kuriame buvo nurodyta: a) nuo tų pačių metų birželio 1 d. uždrausti laidoti visose senosiose kapinėse; b) iki rugpjūčio 1 d. nuimti antkapius nuo „neūkiškai užlaikomų“ kapų pirmiau uždarytose kapinėse Pušyno gatvėje (t. y. senosiose Vitės kapinėse), Minijos gatvėje (t. y. Smeltės kapinėse) ir vakarinėje kapinių S. Daukanto gatvės dalyje, o paminklus gražinti savininkams, jei tokių atsirastų; c) nuo rugsėjo 1 d. uždaryti didžiąsias miesto kapines S. Daukanto gatvėje ir atidaryti naująsias. Į dokumentuose nurodytus darbų įvykdymo terminus ypatingo dėmesio kreipti nevertėtų, nes realybėje viskas buvo padaroma ne taip greitai, kaip nurodė Klaipėdos miesto vykdomasis komitetas.

Vis dėlto pats faktas, kad per kelerius metus pasirodė net keli nutarimai tuo pačiu klausimu, liudytų, kad čia būta stipraus intereso, o gal net ir spaudimo imtis veiksmy. Viena vertus, tam neabejotinai turėjo įtakos bendras reguliavimas visos respublikos mastu. 1958 m. kovą Lietuvos TSR Ministrų Taryba, pažymėjusi, kad „eilėje miestų ir kaimo vietovėse civilinės kapinės užlaikomos nepatenkinamai“, priėmė „Pavyzdines kapinių užlaikymo Lietuvos TSR miestuose ir kaimo vietovėse taisykles“²², kuriose, be kita ko, buvo sureguliuota ir kapinių uždarymo bei likvidavimo tvarka. Būtent šis Vyriausybės nutarimas tapo teisiniu pagrindu senosioms kapinėms Klaipėdoje uždaryti ir jas vėliau likviduoti. Dokumentas numatė, kad „likviduoti uždarytas kapines ir panaudoti jų žemės sklypus kitiems visuomeniniams reikalams (užstatymas ir t. t.) leidžiama: jeigu kapinių dirva yra sausa – praėjus 20 metų

Onos Pjaulokienės laidotuvės – bene pirmosios naujosiose Joniškės kapinėse. Iš kairės – evangelikų liuteronų kunigas M. Klumbys. 1959 m. Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto projekto „Šeimos albumų istorija (-os)“ duomenų bazė.

¹⁷ Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto projekto „Šeimos albumų istorija (-os). Klaipėdos krašto pokario laikotarpis 1944–1960 m.“ duomenų bazė, įrašas Nr. 191 (pateikėja Rūta Paplauskienė).

¹⁸ Tarybinė Klaipėda. 1979 03 20, Nr. 65 (9554).

¹⁹ Решение Исполкома № 369 Об утверждении правил застройки гор. Клайпеда. 7 мая 1954 г. KLAА, f. 104, ap. 1, b. 213, l. 59–89.

²⁰ Решение Исполкома № 319 О ходе Постановления Бюро ГК КП Литвы и Горисполкома от 12.1-1957 г. за № 57. 21 июня 1957 г. KLAА, f. 104, ap. 1, b. 281, l. 364–366.

²¹ VK sprendimas Nr. 233 „Dėl kapinių užlaikymo tvarkos Klaipėdos mieste“. 1958 05 23. KLAА, f. 104, ap. 1, b. 305, l. 182–186.

²² Lietuvos TSR Ministrų Tarybos nutarimas Nr. 97 „Dėl kapinių užlaikymo tvarkos“. 1958 03 07. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1958 03 31, Nr. 6–24, p. 68–72.

po paskutinio laidojimo, jeigu dirva yra drėgna – praėjus 30 metų po paskutinio laidojimo. Pirma laiko likviduoti dalinai arba visiškai uždarytas, o taip pat veikiančias kapines leidžiama esant valstybiniam arba vietiniam reikalui (nauja planinė statyba, naujų linijų arba kelių tiesimas ir kt.). Jeigu kapinės likviduojamos pirma laiko, leidžiama, giminėms arba kitiems suinteresuotiems asmenims prašant, perkelti mirusiųjų palaikus į kitas kapines“. Šis gana utilitarinį požiūrį į kapinių sklypus įtvirtinęs Vyriausybės nutarimas iš esmės reiškė, kad buvusios miesto kapinės (pirmiausia vakarinėje jų dalyje, kur pokariu laidoma nebuvo) galėjo būti pradėtos likviduoti netgi nelaukiant 20 metų termino, bet tik suformulavus tokį „valstybinį arba vietinį reikalą“.

Be to, kuo greičiau rasti tokį „reikalą“ skatino ir tai, kad kapinės kuo toliau, tuo labiau virto šiukšlynu ir „tarybinių piliečių“ nesankcionuota elgesio vieta, o miesto administracija tokio elgesio tuo metu, atrodo, negalėjo ar nenorėjo suvaldyti. Šis momentas turėjo didelės reikšmės būtent uostamiestyje, mat į Klaipėdos uostą nuolat atvykdavo žmonių ne tik iš kitų „socialistinio bloko“ valstybių, bet taip pat ir iš „Vakarų“ valstybių. Kad ir trumpai, bet mieste jie kontaktuodavo su „tarybiniais piliečiais“. Maža to, 1958 m. pradžioje TSRS susitarė su Vokietijos Federacine Respublika dėl leidimo buvusiems Vokietijos piliečiams išvykti iš TSRS į Vokietiją²³. Šia galimybe vien 1958–1960 m. pasinaudojo daugiau kaip 6 000 senųjų Klaipėdos krašto gyventojų, kurie, išvykę į Vokietiją, žinoma, skleidė gana detalią informaciją apie tai, kas vyksta tarybinėje Klaipėdoje. Antai 1960 m. Klaipėdos krašto išėivių Oldenburge, Vakarų Vokietijoje, leidžiamas laikraštis „Memeler Dampfboot“ išspausdino didelį straipsnį apie tai, kaip Klaipėdoje kolonistai neprižiūri kapinių ir kokiems tikslams jas naudoja²⁴. Išėivijos spauda, beje, Lietuvoje buvo gana atidžiai sekama, ir neabejotina, kad tokio straipsnio pasirodymas miestui darė didelę gėdą. Sunku pasakyti, kiek konkretus straipsnis turėjo įtakos atoveiksmiui Klaipėdoje, bet jis, tikėtina, galėjo sukelti žinybinę reakciją ir paspartinti ryžtingumą imtis pertvarkyti kapines į naujos funkcijos erdvę.

Pati funkcija, transformuoti kapinių erdvę į miesto želdyną, kaip minėta, buvo aiški jau 6-ojo dešimtmečio viduryje. Liko tik klausimas, kaip suteikti šiam sprendimui daugiau legitimumo visuomenės akyse. Panašu, kad pirmiausia tokio legitimumo buvo siekiama planuojant kapinių vietoje sukurti Maksimo Gorkio –

²³ Apie derybas žr. Safronovas V. Apie repatriaciją ir Lietuvoje vyraujančią požiūrį į Klaipėdos krašto senbuvius. *Kultūros barai*. 2010, Nr. 6 (546), p. 10–14.

²⁴ Auf Memeler Friedhöfen (kaip 10 išn.).

Pokariu pradėto formuoti parko takas, einant nuo M. Mažvydo alėjos. 1970 m. A. Stubros fotoarchyvas.

Atidengiant naujas skulptūras, kalbą sako skulptorius G. Jakubonis. Jam už nugaros Lietuvos komunistų partijos Klaipėdos miesto komiteto biuro nariai: J. Gureckas, A. Žalys, A. Vaitekūnas. 1978 m. Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka, B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

S. Mišeikis kuria skulptūrą „Šaukšmas“. 1981 m. Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka, B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

Vykdomojo komiteto pirmininkas A. Žalys apdovanoja 1-ojo simpoziumo dalyvį skulptorių V. Krutinį. 1977 m. Iš dešinės – Kultūros skyriaus vedėja N. Navogreckienė. Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka, B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

vieno pagrindinių Stalino laikų TSRS rašytojų ir „socialistinio realizmo“ meno formų pagrindėjų – vardu pavadintą parką. Tokie parkai tais laikais buvo daugelyje TSRS miestų, pradedant Maskva. Klaipėdoje nuo 1946 m. dabartinė Liepų gatvė vadinosi M. Gorkio gatve, o 6-ajame dešimtmetyje jos gretimybėse būta bent dviejų M. Gorkio skulptūrinių atvaizdų. Surenkama gelžbetoninė M. Gorkio skulptūra 1952–1962 m. stovėjo dabartinės Liepų gatvės pradžioje (vėliau buvo perkelta kiek toliau), o prie įėjimo į dabartinį Klaipėdos universiteto Menų fakulteto pastatą M. Gorkis pozavo skulptūrinėje kompozicijoje kartu su Stalinu.

Apie tai, kad senųjų kapinių vietoje buvo projektuojamas M. Gorkio vardu pavadintas parkas, kuriame dar ketinta pastatyti ir monumentalią rašytojo skulptūrą, žinome iš 1962 m. Architektų sąjungos Klaipėdos skyriaus posėdžio protokolo²⁵. Kodėl ši idėja nebuvo įgyvendinta, belieka spėlioti. Labiausiai tikėtina, kad tam nebuvo skirta išteklių. Gali būti, kad tam tikrą vaidmenį suvaidino ir besikeičianti ideologinė atmosfera. 7-ajame dešimtmetyje, o ypač nuo 8-ojo dešimtmečio pradžios, mieste vis stiprėjo sąryšių su Mažosios Lietuvos praeitimi paieškos. Siekdami burti aplink save lojalią ir jos interesus aptarnauti galinčią „kultūros darbuotojų“ aplinką, miesto vadovai patys vaizdavo esantys pirmiausia lietuviai, skatindami ir palaikydami iniciatyvas kurti sąsajas tarp dabarties miesto ir įvairių lietuviškumo simbolių. Tarybiniais metais vienais pagrindinių tokių simbolių, kurie siejosi su Prūsijos Lietuvos praeitimi, bet buvo paversti bendralietuviškos kultūros figūromis, tapo Kristijonas Donelaitis ir Martynas Mažvydas. Tokiame kontekste nestebina, kad 8-ajame dešimtmetyje, miesto vadovybei sugebėjus atgaivinti ir įgyvendinti parko kūrimo buvusiose kapinėse idėją, šiam parkui buvo parinktas M. Mažvydo vardas. Dozuotai naudoti nacionalinės kultūros simbolius komunistinės valdžios sprendimams visuomenės akyse pateisinti tuo metu jau buvo įprasta ne vien Lietuvoje, bet ir kitose „realiojo socializmo“ šalyse, pvz., Lenkijoje.

Tačiau ne vien tuo tikslu miesto vadovybė 8-ajame dešimtmetyje Klaipėdoje kūrė M. Mažvydo parką. Faktas, kad šis parkas turėjo tapti būtent skulptūrų parku, t. y. turėti ne vien rekreacinę, bet ir ekspozicinę paskirtį, o pastarosios skulptūros turėjo būti kuriamos Klaipėdoje ir dovanojamos miestui, sudarant menininkams galimybes dirbti Smiltynėje kasmet organizuojamų simpoziumų metu, akivaizdžiai liudijo miesto vadovybės intencijas padidinti meninį Klaipėdos miesto potencialą ir tuo pačiu įtraukti į savo sprendimų

²⁵ Lietuvos TSR Architektų sąjungos Klaipėdos skyriaus pasitarimo protokolas Nr. 3. 1962 02 13. KLAA, f. 538, ap. 1, b. 9, l. 8–9.

A. Žalys įteikia padėkos raštą skulptoriui A. Bosui. 1981 m. Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka, B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

vykdymą menininkų ir „kultūros darbuotojų“ aplinką – terpę, kuri šiaip ar taip vienintelė per visą tarybinį laikotarpį sunkiausiai pasidavė ideologinei kontrolei.

Kitaip tariant, simpoziumų Smiltynėje tikslas buvo parodyti, kad tarybinis miestas yra kuriamas pačių menininkų rankomis, ir 1977 m. liepos 30 d. dalyje buvusių kapinių teritorijos atidarytas M. Mažvydo vardu pavadintas skulptūrų parkas²⁶ buvo akivaizdžiausias to liudijimas. Nuo 1977 m., kai Smiltynėje įvyko 1-asis respublikos spaudoje plačiai „išreklamuotas“ skulptorių simpoziumas, iki 1989 m. kasmet jame buvo kuriami meno kūriniai, kurie iškilmingų ceremonijų metu papildydavo parko ekspoziciją. Paskutinės 3 skulptūros, sukurtos 13-osios kūrybinės skulptorių stovyklos dalyvių, parke buvo atidengtos 1989 m. rugpjūčio 26 d. (tada bendras skulptūrų skaičius buvo išaugęs iki 117). Kokia prasmė buvo teikiama tokioms atidengimo ceremonijoms, mums parodo tuometinė spauda: ceremonijoje, kuri, be kita ko, vyko jau reformų laikais, dalyvavę Lietuvos komunistų partijos Klaipėdos miesto komiteto sekretoriai Valentinas Greičiūnas ir Antanas Bučinskas, Klaipėdos miesto vykdomojo komiteto pirmininkas Alfonsas Žalys – taigi vietinės tarybinės ir partinės nomenklatūros vadovai – apdovanojo skulptorius ir jų talkininkus Lietuvos komu-

²⁶ Tarybinė Klaipėda. 1977 07 30, Nr. 176 (9060).

Smiltynės granito simpoziumų aikštelė.
Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka, B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

nistų partijos miesto komiteto ir Vykdomojo komiteto padėkos raštais²⁷, aiškiai parodydami, kad jei ne tarybinio miesto gyventojai, tai bent jau ir pirmiausia šio miesto valdžia yra dėkinga menininkams, sutikusiems prisidėti prie tarybinio miesto gražinimo.

Simpoziumai Smiltynėje dar kelerius metus vyko ir vėliau. Paskutinis 15-asis, arba 1-asis tarptautinis, buvo surengtas 1991 m.²⁸, tačiau po 1989 m. skulptūros parke statomos nebebuvo. Jas nutarta eksponuoti pačioje Smiltynėje. Panašu, kad didelė dalimi tam turėjo įtakos reformų laikotarpiu (1989 m.) pernelyg akivaizdžiai išskeltas klausimas: ar teisingai buvo pasielgta sunaikinus Klaipėdoje kapines ir įsteigus jų vietoje parką?

Nesuvaldyta reakcija ir Sąjūdžio laikų moralinė dilema

A. Žalys, 1969–1990 m. buvęs Klaipėdos miesto vykdomojo komiteto pirmininku, savo atsiminimuose iš laiko perspektyvos teisinęsis, kodėl buvo nutarta likviduoti kapines ir jų vietoje kurti Skulptūrų parką, paaiškino tai gana lakoniškai. Pagrindinė priežastis esą buvusi apverktina kapinių padėtis. Daugeliui kapų likus be priežiūros, kapinės buvo tapusios „brūzgynu ir šabakštynu“. „Ką mes turėjome daryti su kapinėmis pačiame miesto centre, – retoriškai klausė A. Žalys, – jei daugumos kapų niekas negalėjo prižiūrėti, o atvykusieji iš Rytų po karo ėmė laidoti „antruoju aukštu“, raudonomis žvaigždėmis antkapių paminkluose užtepdami vokiškus įrašus? Palikti tokias raistu tapusias kapines buvo nebeįmanoma.“²⁹

Tačiau ne visiems taip atrodė. Rašytojas Romualdas Lankauskas, vienas pagrindinių sprendimo likviduoti kapines Klaipėdoje kritikų, dar 1982 m. rašė: „Skulptūrų parkas prižiūrimas, jam skiriamas nuolatinis dėmesys. Tačiau pakanka užsukti į kapines ar bent pažvelgti į jas iš tolo – ir akiai atsiveria vaizdas, paliekantis slegiantį įspūdį, nes ši vieta klaidingai apleista: antkapiai išvartyti ir sužaloti, išgriautos metalinės kapų tvorelės, šen bei ten mėtosi dailaus tašyto akmens luitai (kadaise buvę kapinių pakraščių sutvirtinimai), voliojasi tušti gėrimų buteliai, šiukšlės, želia piktžolės. Iš karto pasidaro aišku, kad kapinės jau daugelį metų tinkamai

²⁷ Naujos skulptūros M. Mažvydo parke. Tarybinė Klaipėda. 1989 08 25, Nr. 196 (12685); Aukštaitis P. M. Mažvydo parkas: paskutinės skulptūros. Tarybinė Klaipėda. 1989 08 29, Nr. 198 (12687).

²⁸ Penkioliktasis, arba Pirmas tarptautinis. Literatūra ir menas. 1991 10 26, p. 8.

²⁹ Žalys A. Prisikėlimas: prisiminimai ir apmąstymai. Klaipėda: Eglė, 2005, p. 219, 222.

netvarkomos, paliktos likimo valiai. Negana to, jos yra tapusios lyg kokių praeinamų kiemų, kadangi nepasirūpinta jas aptverti ir saugoti kaip istorinį-kultūrinį Klaipėdos miesto praeities paminklą. Tad ko stebėtis, jei čia renkasi įvairios degradavusios žmogystos, jei čia neretai ir dienos metu girtuokliaujama, susėdus ant kapų. Koks baidus pasityčiojimas iš mirusiųjų atminimo. [...] Vis dėlto taip be galo tęstis negali. Būtina kapinėmis susirūpinti, įtraukiant į šį darbą ir visuomenę, ypač besimokantį jaunimą. Daug kas kapinėse jau sunaikinta, bet kai ką dar įmanoma atstatyti ir restauruoti, kaip, pavyzdžiui, buvo gražiai restauruotos senosios Nidos kapinės [...]. Žinoma, galima teisintis dėl apleistų kapinių įvairiais jų priežiūros sunkumais, bet tai nieko neįtikins, nes ne čia glūdi dalyko esmė. Juk viskas priklauso nuo principinio požiūrio į šį neatidėliotiną reikalą, nuo jo svarbos ir reikšmės supratimo.³⁰

Nepaisant tokių raginimų subtiliau pažvelgti į problemos esmę, miesto valdžia 8-ajame dešimtmetyje ryžtingai nusprendė, kad kapinių vietoje parkas bus, ir šį sprendimą valstybėje, kurioje valdžios sprendimų nebuvo valia kvestionuoti, dabar jau beliko įgyvendinti. Reikėtų pridurti, kad iniciatyva apleistų ir ypač emocionalių svetimų teritorijų vietoje kurti skulptūrų parkus nebuvo Klai-

³⁰ Lankauskas R. Išsaugokime senąsias Klaipėdos kapines. Literatūra ir menas. 1982 11 06, Nr. 45 (1875).

„Brūzgnas“ Klaipėdos senosiose kapinėse. 1961 m. V. Tamošiūno nuotrauka.

Klaipėdos kapinių likvidavimo darbai. 1983 m. MLIM, D. Varkalio fondas.

pėdos išradimas. 7-ajame dešimtmetyje tokie parkai buvo sukurti Rygoje ir Taline, o Kaliningrade 1984 m. nedidelis skulptūrų parkas buvo sukurtas Knypavos saloje, kuri pokariu buvo virtusi griuvėsiais. Klaipėdoje kapinės, kurių vietoje atsirado toks parkas, buvo likviduojamos keliais etapais. Išties pavienių kapų ar netgi kvartalų ardymo darbai vienaip ar kitaip vyko nuo pat 1945 m., tačiau organizuotas ardymas kvartalais vakarinėje kapinių dalyje pirmą kartą buvo vykdomas apie 1962–1963 m. Pasak liudininkų prisiminimų, šiems darbams vykdyti buvo pasiūsta grupė kalinių iš šalia celiuliozės ir popieriaus kombinato veikusios kolonijos³¹. Tuo metu buvo nuardyta tik palyginti nedidelė kapinių dalis, kadangi vėliau būta dar kelių miesto kapinių ardymo bangų. Apie 1973–1975 m. vyko antrosios kapinių dalies ardymas, o paskutiniai kapinių kvartalai rytinėje dalyje, palei Trilapio gatvę, buvo organizuotai išardyti 1983 m. (tikėtina, kad tai buvo tam tikra reakcija į minėtąjį R. Lankausko straipsnį). Tuomet rašytojas tegalėjo konstatuoti: „Klaipėda atkreipė nemažą visuomenės ir spaudos dėmesį naujuoju skulptūrų parku, bet šiandien mažai kas bežino, kad išnyko žymių krašto kultūrininkų Anso Bruožio (A. B. Klaipėdiškio), Adomo Einaro, Rudolfo Karolio Jakobio ir kitų šviesių asmenybių kapai, o juk apie juos rašoma „Tarybinėje lietuviškojoje enciklopedijoje“ ir įvairiuose leidiniuose. Tie pasišventę žmonės iš tikrųjų daug nusipelnė mūsų kultūrai [...]. Ir ką jau čia bekalbėti apie dingusius vertingus antka-

³¹ Tamošiūnas (kaip 8 išn.); Iš autoriaus pokalbio su Vytautu Tamošiūnu (2006 09 24).

Paminklas „Už laisvę žuvusiems“, kurį 7-ojo dešimtmečio pradžioje ketinta susprogdinti. 1964 m. V. Tamošiūno nuotrauka.

pinius paminklus, talentingų liaudies meistrų iškaltas metalines tvoreles su visa etnografinė papročių ir vardyno medžiaga. Miestas galėjo tapti ne tik skulptūrų parko, bet ir praeities paminklų rūpestingo išsaugojimo pionierium. Deja, nepasinaudota ta gražia ir prasminga galimybe.³²

Ši R. Lankausko viešai, bet jau *post factum* reikšta kritika ištis teatskleidžia „aisbergo viršūnę“, kadangi kapinių ardymo veiksmai ir sprendimas kurti jų vietoje parką sukėlė daugybę reakcijų, kurių miesto administracija neįstengė suvaldyti.

Pirmoji jų kilo dar 7-ojo dešimtmečio pradžioje, kai vyko minėti pirmosios kapinių dalies ardymo darbai. Tuo metu buvo nurodyta susprogdinti ir kapinėse buvusį paminklą Lietuvos kariams, dalyvavusiems 1923 m. Klaipėdos krašto užėmimo operacijoje. Paminklą pavyko išsaugoti tik sąmoningų darbininkų, pranešusių apie tai Kraštotyros muziejui, ir Kraštotyros muziejaus direktorės Marijos Balčiūnaitės-Radavičienės, kuri kreipėsi užtarimo į Kultūros minis-

³² Lankauskas R. Atsakomybė už sprendimus. Literatūra ir menas. 1983 07 16, Nr. 29 (1911).

Baigiamas likviduoti Klaipėdos kapinės. Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka, B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

Vertingų elementų fotofiksacija miesto kapinėse, atlikta 1981 m. LTSR kultūros ministerijos užsakymu. MLIM.

teriją, pastangomis³³. Ministerijai įsikišus, buvo sudaryta tuomet dar LKP Klaipėdos komiteto sekretoriumi dirbusio A. Žalio pirmininkaujama komisija, kuri 1964 m. apžiūrėjo paminklą ir pasiūlė, kaip to ir pageidavo Kultūros ministerija, atlikti būtiniausius restauravimo darbus. Vis dėlto A. Žalys apžiūros akto paraštėje turėjo įrašyti: „Sutvarkant paminklą ir jo aplinką, tikslinga likviduoti buv. šiaulių [taip originale – V.S.] organizacijos ženklus.“³⁴ Po to, kai 1969 m. kapui ir paminklui buvo suteiktas respublikinės reikšmės istorijos paminklo statusas³⁵, architektas Vaidotas Guogis parengė jo restauravimo projektą, kuris buvo įgyvendintas 1972 m. Muziejų ir kultūros paminklų apsaugos valdybos lėšomis. Vykdomojo komiteto pirmininko A. Žalio pozicija dėl šio paminklo restauravimo („Jei daro ir finansuoja Vilnius, tai darykite“³⁶) vargu ar laikytina principine.

Miesto vadovybė turėjo reaguoti ir į klaipėdiečių pastangas išsaugoti daugiau buvusių kapinių relikvtų. 8-ajame dešimtmetyje pradėjus antrąjį kapinių likvidavimo etapą, retą meninės liejininkystės amatą išmanęs restauratorius Dionyzas Varkalis ėmė rinkti menišką kalinėto metalo tvoreles ir kryžius. Kaip pasakojo D. Varkalis, pasiūlymus darbų vykdytojams, jis susitarė su darbininkais ir atvežė į senamiestį 8 sunkvežimius kryžių, dar nežinodamas, ką su jais darys³⁷. Vykdomasis komitetas šiuo atveju buvo pastatytas prieš faktą, ir jo pirmininkas A. Žalys pritarė idėjai surinktų tvorelių fragmentų ir kryžių pagrindu buvusioje kalvėje Šaltkalvių gatvėje steigti Kalvystės muziejų (jis buvo atidarytas 1992 m.). Šių įvykių liudininkas, buvęs Kraštotyros muziejaus darbuotojas Jonas Pakutinskas taip aprašė šiuos veiksmus: „Mes, muziejininkai, ėmėme gelbėti bent tvoreles, kryžius... Paskubomis rinkome ir vežėme į muziejaus kiemą bei prie buvusios kalvės senamiestyje. Tuo pat metu miesto komunalininkų atsiųsta vyrų brigada skubėjo kuo daugiau tų kryžių išvežti į antrinių žaliavų supirkimo punktą. [...] Su kalviu D. Varkaliu vieną kryžių buvome nutempę pas tuometinį miesto vyr. architektą. Pasigėrėjo, užrakino jį savo kabinete, pažiūrėjo stropiai ardomas kapines ir... nuėjo priešinga kryptimi. D. Var-

³³ Iš autoriaus pokalbio su Brone Elertiene (2006 10 01); Pakutinskas J. Dėl kapinių, skulptūrų ir paminklų. Tarybinė Klaipėda. 1989 08 30, Nr. 199 (12688).

³⁴ Tatoris J. 1923 m. sukilėlių paminklas Klaipėdoje: istoriniai tyrimai. Klaipėda, 1997, p. 14, priedas Nr. 10.

³⁵ Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas. Vilnius, 1973, p. 5, 19.

³⁶ Glemža J. R. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 226–227.

³⁷ Iš autoriaus pokalbio su Dionyžu Varkaliu (2006 08 23).

kalis sako daugiau to gražaus kryželio taip ir nematęs. Dalis senųjų tvorelių buvo panaudotos aptveriant Smiltynės kapinaites, kitos tebeguli Kraštotyros muziejaus kieme suverstos, dalis – sustatyta kalvės kieme.“³⁸ Tvorelės iš Kraštotyros muziejaus kiemo 1989 m. pavasarį taip pat išvežtos į kalvę Šaltkalvių gatvėje³⁹. Muziejininkai išsaugojo ir antkapinį paminklą žymių XIX–XX a. pradžios Klaipėdos pramoninkų Gerlachų šeimos nariams. Panašiai buvo išsaugotas ir monumentas mecenatui Juliuvi Ludwiguvi Wieneriui, kuris, kol LKP miesto komiteto liepimu buvo renkama medžiaga apie šį žydų kilmės pirklių, buvo pavogtas ir tik per Vidaus reikalų ministerijos Kovos su socialistinės nuosavybės grobstymu skyrių surastas Kaune ir grąžintas į Paminklų konservavimo instituto Klaipėdos skyrių, kurio kiemelyje išstovėjo ilgiau nei dešimtmetį⁴⁰ (2002 m. jis buvo atstatytas senojoje vietoje).

Visa tai gana aiškiai pasako, kad čia susiduriame su žmonių bandymais išsaugoti naikinamų kapinių likučius, nes jie juos suvokė kaip vertybę. Reakcija į valdžios sprendimą ir opozicija jam dėl kapinių kilo ne todėl, kad tai palietė kažkieno asmeninius interesus. 8-ajame dešimtmetyje mieste jau buvo susidariusi grupelė žmonių, kuriai ne tik kapinės, bet ir visas senosios Klaipėdos materialusis palikimas buvo savas. Kapinės joms buvo savos ne todėl, kad ten buvo palaidoti jų artimieji, bet todėl, kad jas buvo pradėta vertinti kaip saugotiną praeities palikimą.

Pokario Klaipėdoje, kur spauda buvo cenzūruojama, o gyventojų elgesį stengtasi akylai stebėti ir kontroliuoti, ištis galima įvardyti vos kelis atvejus, kai žmonių grupės viešai kritikavo ir priešinosi valdžios sprendimams. Suvaldyti šios kritikos ir priešinosi valdžia neturėjo galimybių, atrodo, būtent todėl, kad kritika kilo iš neformaliai organizuotų žmonių grupių. Vienu tokių atvejų būtų galima laikyti gerai žinomą Marijos Taikos Karalienės bažnyčios ekspropriacijos istoriją, kuri sukėlė tikinčiųjų pasipiktinimą, pasireiškusį parašų rinkimo akcijomis prieš tokį sprendimą. Kiti 2 atvejai susiję su reakcija iš tos žmonių grupės, kurią galima vadinti pokario Klaipėdos paminklosauginiu-kraštotyriniu sąjūdžiu. Miesto valdžios sprendimai šios grupės buvo viešai kritikuojami jau nuo 7-ojo dešimtmečio pabaigos, kai Klaipėdoje nugriovus kelis vertingus namus buvo pirmąkart viešai suabejota valdžios institucijų sprendimais dėl senosios architektūros griovimo tikslingumo. Antrasis atvejis buvo susijęs su miesto gaisrinės griovimu, dėl kurio tos pačios

³⁸ Pakutinskas J. (kaip 33 išn.).

³⁹ Plečkaitis V. Dėl kapinių, skulptūrų ir paminklo. Tarybinė Klaipėda. 1989 09 13, Nr. 211 (12700).

⁴⁰ Iš autoriaus pokalbio su Dionyžu Varkaliu (2006 08 23).

grupės nariai rašė peticijas ir rinko parašus, o trečiasis – susijęs būtent su senosiomis miesto kapinėmis.

Pradėjus kapinių ardymo darbams 8-ajame dešimtmetyje minėtosios neformalios grupės nariai bandė atkreipti dėmesį į tokio sprendimo prieštarumą. Tačiau vietinė administracija turėjo įrankių, kaip neleisti tokiems žmonėms per daug pasireikšti. Štai kraštotyrininkas Mamertas Baranauskas skundėsi, kad 8-ajame dešimtmetyje pradėjus ardyti kapines „Tarybinei Klaipėdai“ jis pasiūlė išspausdinti straipsnį, kuriame gynė „nekrokultūros neliečiamumą“, kvietė išsaugoti „brangių žmonių kapvietes, meniškai vertingus paminklus“, bet vietinis laikraštis, kuris tuo metu buvo tiesiogiai kontroliuojamas miesto partijos komiteto biuro, nieko panašaus neišspausdino. Vėliau M. Baranauskas ir D. Varkalis bandė kreiptis tiesiai į Kultūros ministeriją, bet tai irgi nedavė rezultatų⁴¹. Tuo metu Klaipėdoje jau veikė už materialaus palikimo apsaugą atsakinga institucija – Kultūros paminklų apsaugos inspekcija prie Vykdomojo komiteto Kultūros skyriaus. 1974–1977 m. šiai inspekcijai vadovavęs menotylininkas Petras Šmitas, paklaustas dėl kapinių naikavimo, teigė kėlęs jų išsaugojimo klausimą, bet Klaipėdos miesto vykdomojo komiteto vadovybė į tai reagavo charakteringu biurokratišku atsakymu: kapinių teritorija formaliai neįėjo į senamiesčio ribas, vadinas, jo vadovaujamos inspekcijos kompetencijai nepriklausė⁴². Klaipėdoje gimęs rašytojas R. Lankauskas, ragindamas išsaugoti kapines, daug kartų kreipėsi į Lietuvos TSR Ministrų Tarybą, LKP miesto komiteto pirmąjį sekretorių Joną Gurecką, netgi LKP Centro komiteto pirmąjį sekretorių Petrą Griškevičių, Kultūros ministeriją, atskirus Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatus⁴³, tačiau, panašu, kad nomenklatūra nebuvo nusiteikusi veltis į diskusiją su tais, kurie viešai kritikuoja jos sprendimus.

Visa tai pirmiausia iliustruoja, kaip Klaipėdoje pokariu buvo elgiamasi su kultūros paveldu – jis buvo saugomas formaliai ir nepagrįstai apibrėžtose senamiesčio ribose, o visos pastangos išsaugoti praeities palikimą už senamiesčio ribų, jei tai kirsdavosi su miesto administracijos planais ar miesto architektų parengtais projektais, dažniausiai būdavo nerezultatyvios. Konkrečiai kapinių, kaip vieno iš materialaus palikimo objekto, atveju šios miesto administracijos nesuvaldytos reakcijos parodo, kad kultūrinę

⁴¹ Baranauskas M. Ar persitvarkymas – iškraipyta kultūra? *Mažoji Lietuva*. 1989 10 04, Nr. 21 (34); Iš autoriaus pokalbio su Dionyžu Varkaliu (2006 08 23).

⁴² Iš autoriaus pokalbio su Petru Šmitu (2006 10 06).

⁴³ Nukentėję paminklai. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 76.

Gerlachų kapavietė. Vertingų elementų fotofiksacija miesto kapinėse, atlikta 1981 m. LTSR kultūros ministerijos užsakyму. MLIM.

vertę turėjusios kapinės, pokariu netekusios šio vertės matmens ir vertintos tik utilitariniu požiūriu, kultūrinę vertę įgijo vėl: mieste atsirado grupė žmonių, vertinusių kapines kaip sąsają su miesto praeitimi, ir tas vertės suvokimas, tikėtina, buvo paskatintas būtent supratimo, kad tokios sąsajos netenkama. Galų gale reikia konstatuoti, kad kurdamas Skulptūrų parką tarybinės Klaipėdos vadovybė nesistengė derinti interesų. Ji sugebėjo patraukti savo pusėn dalį „kultūros darbuotojų“, o alternatyviai mažesnius marginalizavo, šitaip padėdama pagrindus 1989 m. kilusiai įtampai, akivaizdžiai parodžiusiai, kad mieste gyvenę kūrybinių profesijų atstovai ir intelektualai neturėjo vienos nuomonės Skulptūrų parko ir / ar kapinių suderinamumo klausimu. Negana to, kūrybinių profesijų atstovų terpėje šiuo klausimu būta gana ryškaus susipriešinimo, mat pirmieji antruosius laikė marginaliais, o antrieji pirmuosius – tarybinės valdžios tarnais.

Antai, kai reformų laikotarpiu dalis kūrybinės miesto bendruomenės atstovų iškėlė klausimą dėl parko likimo ir galimybių suderinti parko ir kapinių funkcijas, kraštotyrininkas M. Baranauskas apie Vykdomojo komiteto Kultūros skyriaus šiam tikslui sukviestą pasitarimą atsiliepė iš esmės negatyviai. Jame, anot jo, „prabėgomis buvo paliestas šio sudarkyto žemės kampelio klausimas. Čia vyravo oficiali *valdžios kultūrininkų* [paryškinta mano – V.S.] nuomonė – pavesti specialistams paruošti parko priderinimą prie buvusių

H. Gerlacho (1846 05 23 – 1913 09 25) ir M. Gerlach (1855 04 28 – 1937 04 17) antkapinis paminklas, saugomas Mažosios Lietuvos istorijos muziejuje.

kapinių⁴⁴. 1989 m. kovo 15 d. „Iniciatyvinė grupė buvusių Klaipėdos m. kapinių – dabartinio Skulptūrų parko teritorijos sutvarkymo konkurso sąlygoms parengti“, sudaryta iš architektų Edmundo Benečio, Rimanto Lajaus, Vytenio Mazurkevičiaus, Adomo Skiezgelo, skulptoriaus Regimanto Midvikio ir menotyrininko bei meno istoriko Jono Tatorio, per miesto spaudą kreipėsi į klaipėdiečius, prašydama siųsti savo pasiūlymus dėl konkurso sąlygų. Kreipimosi autoriai konstatavo, kad nuo 1977 m. parke „sukaupta 115 darbų, kuriuos sukūrė 59 mūsų ir kitų miestų bei respublikų dailininkai“, tačiau: a) jau dabar jo teritorijoje „kūriniais ankštoka, o ateityje jų dar daugės“; b) „vyksta dvasinis atsinaujinimas, [...] atgimsta istorinė atmintis ir keičiasi požiūris į žmogų“, todėl „iškyla klausimas, ar buvusių kapinių vieta bus memorialinė ramybės, susikaupimo, poilsio vieta, ar tai bus skulptūrų muziejus po atviru dangumi“; c) „kai kurios skulptūros savo formomis ir nuotaikomis prieštarauja jau esantiems čia memorialams“. Kreipimosi autoriai užsiminė: „Jei dabartinis Skulptūrų parkas bus memorialinė zona, tuomet dauguma skulptūrų bus iškeldinta į kitą vietą. Kur tokia vieta būtų tinkamiausia? Gal tam tiktų ir Smiltynė?“⁴⁵

Toks lyg tarp eilučių pateiktas pasiūlymas išprovokavo Lietuvos dailininkų suvažiavimo dalyvių reakciją. Jie kreipėsi į Dailininkų sąjungą ir per spaudą į klaipėdiečius tokiu laišku: „Gresia pavojus Klaipėdos skulptūrų parkui. Klaipėdos skulptūrų parką norima iškelti į Smiltynę. Nors tai ketinama daryti prisidengiant kilnia idėja (buvusių kapinių atstatymu), jokių būdu su tuo nesutinkame. Nevalia statyti ar atstatyti vieną gerą dalyką, naikinant kitą. Tvirtiname, kad būtina pagerbti ir įamžinti palaidotus Klaipėdos žmones, tačiau tai reikia padaryti išlaikant Skulptūrų parką, kuris jau yra vertybė Lietuvos kultūros požiūriu.“ Laišką pasirašė 35 asmenys⁴⁶. Komentuodama jo turinį, „Tarybinės Klaipėdos“ korespondentė Zita Tallat-Kelpšaitė pridūrė: „To, kas padaryta su kapinėm – nebepakeisim. Nerealu būtų manyti, jog įmanoma gražinti atgal čia kadaise palaidotų žmonių palaikus, viską atkurti. Galų gale, skulptūros, meno kūriniai buvusiose kapinėse – tai nėra jų išniekinimas.“⁴⁷ Prie kreipimosi buvo pridėtas dar vienas laiškas, pasirašytas 129 asmenų, tarp jų 42 Šiaulių pedagoginio instituto Klaipėdos fakulteto darbuotojų, raginęs išlaikyti Skulptūrų parką,

⁴⁴ Baranauskas M. (kaip 41 išn.).

⁴⁵ Kreipiamės į visus klaipėdiečius. Tarybinė Klaipėda. 1989 03 15, Nr. 61 (12550).

⁴⁶ Tallat-Kelpšaitė Z. Nepraleiskime buldozerio! Tarybinė Klaipėda. 1989 03 28, Nr. 72 (12561).

⁴⁷ Ten pat.

tačiau skelbti konkursą monumentui, skirtam Klaipėdos krašto žmonių atminimui įamžinti, o naujas skulptūras, sukurtas būsimų simpoziumų metu, įrengti ne Smiltynėje, bet naujuosiuose miesto rajonuose.

Z. Tallat-Kelpšaitės straipsnis sukėlė gana emociingą ir tiesmuką kitai stovyklai atstovavusio menotyrininko J. Tatorio kritiką: „Vasaros stovyklų metu sukurtas skulptūras be išankstinio plano kasmet išdėstydavo buvusių kapinių vietoje. Skulptoriams pageidaujant [paryškinta mano – V. S.] likusių kapinių dalį panaikino, parko teritoriją praplėtė. Absoliuti dauguma skulptūrų nėra derintos prie vietos. Tai autonomiškai – savistovūs kūriniai, parko eksponatai. Skulptūros labai įvairių dydžių, skirtingų nuotaikų ir braižo, o taip pat, deja, ir *nevienodos meninės vertės* [paryškinta mano – V. S.]. Galvota, kai susikaups pakankamai kūrinų, parką suplanuoti, sutvarkyti takus ir apšvietimą, o skulptūras išdėstyti taip, kad jos sudarytų darnų ansamblį. Deja, projektavimo bandymai nebuvo sėkmingi. Tuomet Vykdomasis komitetas nutarė skelbti Skulptūrų parko idėjos, vietos parinkimo ir sutvarkymo konkursą. Prieš ruošdama konkurso sąlygas, iniciatyvinė grupė pirmiausia norėjo sužinoti klaipėdiečių nuomonę: ar palikti Skulptūrų parką esamoje vietoje, ar čia reikėtų palikti tik dalį kūrinų (tas skulptūras, kurios neprieštarauja buvusių kapinių ir esančių paminklų nuotaikai), ar išvis, atsižvelgiant į turimus kūrinius, suprojektuoti Skulptūrų parką naujoje vietoje? [...] negalima sugriauti to, kas nebuvo sukurta: Skulptūrų parko ansamblio.“⁴⁸

Istorikas Vytautas Plečkaitis, reaguodamas į kraštotyrininko Kazio Budgino raginimą pastatyti žymiems veikėjams, palaidotiems kapinėse, bendrą paminklą⁴⁹, teigė: „Matyt, neužtenka pastatyti dar vieną paminklą ir tuo nusiraminti. [...] Kapinės – taip pat mūsų kultūra. Kultūros dalis, kuri tarybiniais metais ilgai nebuvo vertinama ir saugoma. Dabar jau ne laikas gailėtis, kad visos Klaipėdos kapinės sunaikintos. Jų atkurti neįmanoma. Tačiau dabartinis M. Mažvydo parkas turėtų priminti kiekvienam, kad čia būta kapinių. Ir tvarkyti reikėtų taip, kad parke pastatytos skulptūros derėtų čia. [...] Reikėtų gal net pagalvoti apie tai, kaip įamžinti čia visus palaidotus žmones. Gal reikėtų jų vardus iškalti specialioje plokštėje ar pastatyti kuklius antkapius.“⁵⁰

⁴⁸ Tatoris J. Nešaudykite tuščiai į debesis. Tarybinė Klaipėda. 1989 04 18, Nr. 90 (12579).

⁴⁹ Budginas K. Išsaugokime kultūros veikėjų atminimą. Tarybinė Klaipėda. 1989 06 25, Nr. 146 (12635).

⁵⁰ Plečkaitis V. Dar kartą apie buvusias miesto kapines. Tarybinė Klaipėda. 1989 07 25, Nr. 171 (12660).

Kapinių pėdsakai parke vis dar atsiskleidžia, kaip kad 2004 m., klojant komunikacijas takų rekonstrukcijos metu. V. Tamošiūno nuotrauka.

Ši diskusija, kurioje išsakyti argumentai, reikia pasakyti, nedaug kuo skiriasi nuo tų, kurie įvairiomis progomis yra išsakomi per pastaruosius kelis dešimtmečius, aiškiai parodė bendruomenės, kuriai buvo aktualus šis klausimas, poliarizaciją. Tikėtina, kad būtent ji, pasireiškusi didele nuomonių įvairove, neleido išnaudoti 1989 m. paskelbto konkurso ryžtingesniems žingsniams įgyvendinti. Konkursui buvo pateikti 6 projektai, o 1990 m. pavasarį konkurso komisija nusprendė premijuoti architektų V. Mazurkevičiaus, Ritos Bušmaitės ir Gintaro Čičurkos darbą. Rašytojas R. Lankauskas taip įvertino šį rezultatą: „Konkurso komisijos posėdyje nedalyvavo apie pusę jos narių, nebuvo nė vieno dvasininko ir menotyrininko, o tai tikriausiai nemažai lėmė konkurso rezultatą. Jį galėtume pavadinti kompromisiniu ir gerokai nuviliančiu, nes istoriniai, kultūriniai ir etiniai-moraliniai momentai nesusilaukė reikiamo dėmesio, nors jie buvo pakankamai aiškiai akcentuoti kituose projektuose. Nutarta pasirinkti tą, kuris neįpareigoja imtis jokių didesnių pakeitimų.“⁵¹ Pasak R. Lankausko, kiti nepremijuoti projektai siūlė sprendimus, kurie labiau atsižvelgė į faktą, kad Skulptūrų parkas iki tol buvo kapinės. Tačiau šiuo atveju svarbiausia netgi ne tai, kad diskusija neleido pasiekti rezultato. Jos metu buvo aiškiai ir nedviprasmiškai pripažinta, kad, anot Z. Tallat-Kelpšaitės, „kabinetuose priimtas sprendimas panaikinti kapines [...] buvo didžiulė etinė ir kultūrinė klaida“⁵². Pats faktas, kad dilema dėl praeityje atliktų veiksmų pagrįstumo kilo ir kad sprendimo bandyta ieškoti, byloja apie bandymus sutaikyti nauja ir sena. Manytina, kad tokie bandymai dabar begali būti vieninteliu atspirties tašku, sprendžiant klausimą, kaip bent iš dalies atkurti tarybiniais metais lengva ranka sunaikintą neapbrėptą žinių ir atminties apie senąją Klaipėdą sankaupą, bet tuo pačiu neprarasti pernelyg menkai pažintų meno kūrinių, nepasiduoti pavojui vertinti juos supaprastinai. Kapinės sunaikintos ir parkas sukurtas pasiryžus įgyvendinti konkrečius interesus, visai negirdint kitos pusės argumentų. Blogiausia, kas gali pasikartoti, tai dar sykį įvyksiantis negebėjimas suderinti interesus.

⁵¹ Lankauskas R. Nejaugi norim vėl likti be atminties?.. Švyturys. 1990, Nr. 21 (1005).

⁵² Tallat-Kelpšaitė Z. (kaip 46 išn.).

Petras Šmitas

KLAIPĖDOS SKULPTŪRŲ PARKAS ISTORINIAME IR MENINIAME KONTEKSTE

Parkai ir dekoratyvinė skulptūra

Parkas (angl. *park* < pranc. *Parc* – *aptverta vieta*) – pagal projektą apželdintas sklypas, skirtas poilsiui. Parkai plito nuo seniausių laikų Mesopotamijoje, Egipte, Graikijoje, Romoje prie šventovių, rūmų, vilų ansambliuose, kur buvo veisiami kultūriniai želdiniai – sodai. Europietiško tipo parkas susiformavo XVI a. Italijoje, vėliau XVII a. – prancūziškas. XVII–XIX a. išplito angliški arba peizažiniai parkai. Nuo XIX a. vidurio miestuose kūrėsi miško parkai. Lietuvoje geometriniai parkai pradėti kurti XVIII a., o XIX a. išpopuliarėjo peizažiniai ir mišrieji parkai.¹

Dekoratyvinė skulptūra – puošybinės paskirties kūriniai, nuo mažų statulėlių iki sodų ir parkų bei didžiulių modernių miestų puošiančių skulptūrinių kompozicijų². Dekoratyvinės skulptūros statusas yra platus ir įvairus. Ji gali puošti ne tik sodus, parkus, bet ir visuomenines ar gyvenamąsias patalpas. Ji gali būti labai įvairi savo tema ir menine plastine išraiška. Vaizdavimo galimybės beveik neribojamos, kūrinio meninis vaizdas gali varijuoti nuo natūralistinio iki visiškai abstrakčios nefigūrinės plastikos. Svarbu, kur dekoratyvinė skulptūra stovės, su kuo ji bus derinama, ką ji puoš. Dekoratyvinės skulptūros statusas yra puošti, praturtinti vietovę plastiniu meniniu vaizdu. Norėjęsi pastebėti, kad dekoratyvinės skulptūros idėjinė prasmė (turinys) yra gana sąlygiškas reiškinys, susijęs su laikmečiu, tradicijomis, filosofinėmis idėjomis, mitologija, religija. Senovės graikai skulptūrose vaizdavo įvairius savo dievus ir deives, kuriuos gerbė ir kuriems aukojo aukas, statė dievų statulas šventovėse ar prie šventovių ir, nežiūrint ypatingos pagarbos bei tikėjimo, kad dievų skulptūrose įsikūnijusi ir jų dvasia, tie patys pavaizduoti dievai skulptūrose galėjo turėti ir puošybinę paskirtį – jie galėjo būti įkomponuoti į šventovės frontoną ar sieną. Skulptūra buvo suderinta su architektūra ir teikė jai ypatingą dievišką sakralinį apvaizdą. Įdomu, kad tokia Dievo dualistinė padėtis skulptūroje išliko iki mūsų dienų – daugelyje bažnyčių rasime šventuosius ir angelus, pavaizduotus skulptūrose bei įkomponuotus į architektūrą kaip ypatingus šventųjų dvasinius atvaizdus, architektūros puošybinius plastinius akcentus.

¹ Dailės žodynas. Vilnius, 1999, p. 314.

² Ten pat, p. 100.

Menotyrininkas P. Šmitas Skulptūrų parke per atidarymo iškilmes. 1981 m. Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka, B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

Kalbant apie graikų dievų skulptūras, keičiantis epochoms ir įsigalėjus krikščionybei, jos buvo daužomos, niekinamos kaip pagoniškos, bedvasės bei kuriamos naujos, krikščioniško turinio skulptūros. Reikšminga tai, kad antikinės graikų ir romėnų dievų statulos renesanso, baroko, klasicizmo laikotarpiais bei XIX a. tapo tik dekoratyvinėmis parkų puošmenomis, nes jų šventumu niekas nebetikėjo. Kiek jų kopijų buvo pagaminta ir kiek Europos parkuose jų patalpinta, sunku būtų ir suskaičiuoti.

Dekoratyvinės skulptūros įvaizdis ir jos plastika kito keičiantis epochoms, kintant kūrybos tradicijoms, modernėjant žmonijai. Ypač ženklūs pasikeitimai įvyko XX a., kai skulptūra, kaip ir visas plastinis menas, išgyveno esminius formos pasikeitimus, kai nuo realistinio vaizdo buvo pereita prie nefigūrinio abstraktaus konceptualaus kūrinio vaizdo suvokimo. Šie globalūs meniniai pokyčiai vienaip ar kitaip atsispindėjo ir XX a. lietuviškoje skulptūroje. Nors mes pusę šimtmečio gyvenome totalitarinėje sovietinėje santvarkoje ir meninės naujovės sau kelią skynėsi labai sudėtingomis ideologinėmis sąlygomis, tačiau XX a. antrojoje pusėje Lietuvos skulptoriai apie idėjines bei plastines naujoves, kurios vyko Vakarų šalyse, neblogai žinojo. Daugelis skulptorių, ypač jauni, žavėjosi anglų skulptoriaus Henry Moore'o galinga monumentalia skulptūros plastika. H. Moore'as sakė: „Aš manau, kad organiškasis humanistinis elementas man visada bus fundamentalioji skulptūros reikšmės esmė, suteikianti jai gyvybiškumą. Kiekviena skulptūra, kurią aš darau, mano vaizduotėje įgauna žmogaus ar gyvūno individualų charakterį.“³ Stambių ar mažesnių plastinių mastelių H. Moore'o skulptūra yra skirta laukui, visada puikiai susieta su erdve ir gamtovaizdžiu.

XX a. skulptūros idėjos koncentravosi naujos skulptūrinės plastikos ieškojimuose. Atsisakant klasikinių formų, ieškoma kitokių plastinių galimybių dramatiškumui išreikšti. XX a. istoriniai ir politiniai pokyčiai, ideologinės kolizijos, Pirmasis ir Antrasis pasauliniai karai vertė skulptorius ieškoti tokios skulptūrinės plastikos, kurioje atsispindėtų dabartis ir žmonijos kataklizmai, kur pati forma būtų turininga, paveiki. Buvo siekiama išreikšti žmogaus dvasingumą, jo jausmus, sudėtingas filosofines transformacijas.

XX a. Vakarų Europos ir pasaulio skulptoriai išgyveno sudėtingus ideologinių ir kūrybinių procesų pokyčius. Susidūrė 2 konfrontuojantys pasauliai: socialistinis – visomis išgalėmis varžęs kūrybos laisvę, ir Vakarų – laisvas bet kuriai kūrybinei idėjai bei jos plastinei išraiškai. Vieni skulptoriai pasuko modernizmo kryptimi,

³ Валериус С. Прогрессивная скульптура XX века. Проблемы и тенденции. Москва, 1973, p. 13.

kiti laikėsi realizmo principų ir ieškojo pokyčių apibendrintoje ar archaizuotoje plastinėje skulptūros išraiškoje.

XX a. antrosios pusės jaunieji Lietuvos skulptoriai domėjosi italų skulptoriaus D. Mancu raiškios plastikos kūriniais, jugoslavo Ivano Mestrovitcho skulptūra, jungusia klasiką ir realistinę formą, lenkų skulptoriaus Xawery Dunikowskio kūryba, kuris vidinei kūrinio jėgai perteikti panaudojo konstruktyvią, rūstoką skulptūros plastiką, vengrų skulptoriaus J. Kerenyi grubia, archaizuota plastine modeliuote. Ne vienas lietuvis skulptorius pažino J. Epsteino, Betty Rea, Constantino Brancusi, Ossipo Zadkine'o, Jacques'o Lipchitzo, Alexander Arhipenko, N. Gabo ir kitų moderniosios skulptūros kūrėjų kūrinius, jų plastinius išraiškos ieškojimus, vartydami meno žurnalus ar tuo metu pasirodžiusias dailės knygas. Vieni lietuviai skulptoriai žavėjosi viena naujove, kiti linko į apibendrinimus ar abstrakčius eksperimentus, tačiau nemaža dalis domėjosi ir XIX a. antrosios pusės – XX a. pradžios skulptūros klasikais: prancūzų Auguste'o Rodino, Emile-Antoine'o Bourdelle'o, Aristide'o Maillolo, Charleso Despiau bei kitų skulptorių plastiniais skulptūros apibendrinimais, idėjos ir formos sąveika, kūrinio vidine emocija įtampa. Tai buvo laikas, kai lietuviškoji skulptūra labiau kryo į pasaulyje vykstančius naujovių ieškojimus nei palaikė ryšį su sava liaudiška kūrybos tradicija.

XX a. 8-ojo dešimtmečio pradžioje sovietinėje Lietuvoje dar buvo stipri Glavlito (Vyriausiosios literatūros ir leidybos reikalų valdybos)⁴ cenzūros kontroliuojama kūrybinė mintis. Mūsų dailininkai tai puikiai žinojo. Todėl jaunieji skulptoriai, siekdami kūrybinės laisvės, dažnai modernios plastikos skulptūras vadindavo dekoratyvinėmis. Žodis „dekoratyvus“ užburdavo sovietinių prievaizdų ideologinį aklumą plastiniam naujumui. Panaši idėja pleveno ir kuriant uostamiestyje Skulptūrų parką – vadinti jį šiuolaikinės dekoratyvinės skulptūros parku, nors daugelis čia sukurtų skulptūrų dekoratyvumo ribas stipriai peržengė. Dekoratyvinės skulptūros statusas leido skulptoriams ieškoti modernesnės, šiuolaikiškesnės plastinės išraiškos. Panaudojant „nekalną“ dekoratyvumą ir jam perteikti „leistiną“ sumodernintą skulptūros plastiką, buvo siekiama filosofinės ir simbolinės idėjos gilumos. Tai buvo sudėtingas kūrybinis procesas ir ne visi skulptoriai sugebėjo tą dvigubą žaidimą žaisti, kai kurių skulptūrų plastika liko mažiau turininga, dekoratyvi, kaip tuo metu to ir reikalavo Skulptūrų parko kuriamas statusas.

Viena pirmųjų, rašiusių apie 1-ąją skulptorių stovyklą Smiltynėje ir kūrinius Skulptūrų parke, menotyrininkė Gražina Marti-

⁴ Visuotinė lietuvių enciklopedija. T. VI. Vilnius, 2004, p. 747.

Vasaromis kūrybinėse skulptorių stovyklose Smiltynėje lankydavosi ne tik klaipėdiečiai, bet ir svečiai iš sostinės. 1977 m. iš kairės: menotyrininkė G. Martinaitienė, skulptorė T. Janova, rašytojas M. Martinaitis. MLIM, A. Boso nuotrauka.

naitienė pastebėjo: „Parko, žaliosios aplinkos skulptūra turi savo reikalavimus, skirtingus nuo parodinės, interjerinės, kurią ilgus metus daugiausia ir kūrė mūsų skulptoriai. [...] Nors stokodami patirties, pasikliaudami daugiau intuicija, jie užčiuopė šios rūšies skulptūros specifika, rinkdamiesi ne tik motyvus, derinčius [...] vietai, bet ir atitinkamą jų plastinį sprendimą.“⁵ Dekoratyvinė skulptūra savo plastiniu vaizdu valdo tam tikrą erdvę ir sukuria jos dvasinį lauką, kuris veikia mūsų jausmus, estetinį skonį. Ir kokia bebūtų skulptūros šaka (paminklinė, dekoratyvinė, antkapinė), jeigu ji talpinama tam tikroje erdvėje, visada arba dažniausiai savo plastine išraiška yra monumentalių, apibendrintų formų, kadangi išskaidytų ar susmulkintų plastinių masių skulptūros kūrinys pradingsta erdvėje arba jis „neįsirašo“ į aplinką, „išnyksta“ tarp augmenijos. Dekoratyvinei arba lauko skulptūrai reikalinga tam tikra erdvė, mikroaplinka, kad išryškėtų jos teigiamos meninės savybės, kad skulptūra mus jaudintų, keltų vienas ar kitas mintis, veiktų estetiškai. Yra ir kitas momentas, kai nelabai išraiškingų meninių formų skulptūros kūrinys, patalpintas gražioje aplinkoje, gali atsiskleisti emocionali ir pakankamai įspūdingai. Mūsų skulptoriai, ypač jauni, tuo metu puoselėjo ambicingas idėjas – Klaipėdoje įkurti šiuolaikinių (modernių dekoratyvių) skulptūrų parką, kur žiūrovas galėtų betarpiškai bendrauti gamtoje, parko aplinkoje su šiuolaikiniu plastiniu kūriniu iš granito. Tai buvo savotiška protesto išraiška prieš draudimą dailės parodose rodyti modernesnės, abstrahuotos plastikos skulptūros kūrinius. Menotyrininkė Laima Kreivytė rašė: „Eksperimentinio pobūdžio darbai beveik nepatekdavo į parodas. Tokie kūriniai buvo daromi sau ir egzistavo oficialaus meninio gyvenimo paraštėje. Tačiau būtent ši marginalinė sritis tapo naujų meninių idėjų bei išraiškos priemonių bandymo lauku, kuriame brendo dabar paplitusios konceptualiosios skulptūros, objektų, akcijų, instaliacijų idėjos ir raiškos formos.“⁶ Tas naujas „meninių idėjų išraiškos priemonių bandymo kūrybos laukas“ ir buvo Klaipėdoje kuriamas realus Skulptūrų parkas, kuriame skulptoriai galėjo be „didelės rizikos“ realizuoti savo naujus idėjinius ir meninius užmojus, plastinius eksperimentus, juos įvardydami dekoratyviniais „žaliosios aplinkos“ kūriniais.

⁵ Martinaitienė G. Skulptūra išėina į žmones. Kultūros barai. 1977, Nr. 10, p. 19–23.

⁶ Sud.: Jankevičiūtė G., Lubytė E. Skulptūra 1975–1990. Vilnius: Aidai, 1997, p. 32.

Skulptūrų parko kūrybos pradžia

Kodėl Klaipėdoje, o ne Vilniuje ar Kaune gimė idėja padirbėti skulptoriams lauke su granitu tam tikrą laiką, o per tą laiką sukurtas skulptūras patalpinti viešojoje erdvėje – parke? Pirmas panašus bandymas įvyko 1972 m. Panevėžyje, tačiau baigėsi tuo, kad skulptoriai padirbėjo ir išsivažinėjo kas kur⁷. Praėjus 5 metams, 1977 m. liepos pradžioje, vėl buvo organizuota skulptorių stovykla, kurią surengė Lietuvos (TSR) dailininkų sąjunga, o ją parėmė Klaipėdos skulptoriai bei Vykdomasis komitetas ir, žinoma, pats Alfonsas Žalys. Be Vykdomojo komiteto pirmininko tiesioginio palaikymo vargiai galėjo toks renginys įvykti. Juk reikėjo numatyti vietą, kur galės mėnesį ar ilgiau skulptoriai niekieno netrukdomi plaktukais, pneumatiniais įrankiais bumbsėti, grąžtais gręžti, šlifuoti ir kitais būdais apdoroti kietą lietuvišką granitą. Tokia vieta tapo Smiltynė, atokiai nuo gyvenviečių, tarp pušų, netoli jūros, kur po sunkaus darbo galima Baltijos bangose ir prakaitą, ir akmenis dulkes nuplauti, ir jėgas atgauti... Reikėjo skulptorius apgyvendinti, maitinti, sudaryti kūrybiniam darbui reikiamas sąlygas, kad skulptoriai kasdienine buitimi ir darbui reikalingais įrankiais nesirūpintų. Šiam reikalui buvo pajungtos kai kurios miesto komunalinės valdybos, jos rūpinosi ir kranais akmenims kelti, ir maistu, ir įvairių formų bei dydžių akmenų rieduliais.

Taigi, kodėl Klaipėdoje? Atsakymas būtų trumpas – miesto vadovas A. Žalys uostamiesčio jūriniam, darbininkiškam ir pragmatiškam charakteriui meno kūriniais siekė suteikti estetiškumo ir dvasingumo.

Į kūrinių idėjinę ir plastinę išraišką nelabai kišosi. Jis, kaip miesto vadovas, meninėms naujovėms buvo pakankamai tolerantiškas ir pakantus. Kita svarbi priežastis – Klaipėdos dailininkų skyrius buvo jaunas, energingas ir kūrybingas, kuriam vadovavo skulptorė Violeta Skirgailaitė, puiki organizatorė. Trečia priežastis – miestas turėjo nemažą, pusiau uždarą teritoriją (buvusias miesto kapines) – M. Mažvydo parką su medžiais, krūmais, takais, kur skulptoriai galėjo patalpinti savo skulptūras, realizuoti idėjas greitai, žinant, kad Meno tarybos prievaidai kūrinio neatmes. Tad skulptoriams liko kūrybinis darbas, sunkus, reikalaujantis fizinės jėgos ir dvasinės ištvermės. 1-oji skulptorių stovykla įvyko gana spontaniškai. Daugelis skulptorių būsimo kūrinio viziją turėjo tik mintyse. Menotyrininkė G. Martinaitienė rašė: „Algirdas Bosas buvo vienas iš nedaugelio, kuris į simpoziumą atvyko su būsimo kūrinio

⁷ Mickevičienė V. Skulptūrų parkas laukia lankytojų. Tarybinė Klaipėda. 1979 09 20, p. 3.

A. Žalys, Klaipėdos vykdomojo komiteto pirmininkas, kurio iniciatyva buvo įkurtas Skulptūrų parkas. Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka, B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

V. Skirgailaitė skulptūrą „Versmė“ iškalė tik su plaktuku. 1977 m. V. Skirgailaitės asmeninis rinkinys.

modeliu (kitiems sumanymai gimė čia pat, neretai padiktuoti patikusios riedulio formos).⁸ Kūrybinis darbas vyko eksperimentuojant, intuityviai, su jaunatviška kūrybine ugnele ir be Meno tarybos patvirtinto modelio – kūrinio plastinė idėja buvo brandinama darbo metu. Šioje skulptorių kūrybinėje stovykloje Smiltynėje, kuri kažkodėl dažniausiai yra vadinama simpoziumu, dalyvavo 15 skulptorių iš Vilniaus, Panevėžio, Marijampolės (tuomet šis miestas vadintas Kapsuku), Klaipėdos.

Žodis „simpoziumas“ (lot. *Symposium* < gr. *symposion*) reiškia „puota“, Senovės Graikijoje ir Romoje – „nedidelis pokylis, dažnai su muzika, pokalbiais“. Kita reikšmė – „tarptautinis pasitarimas“⁹, bet ne kūrybinė dailininkų stovykla. Būtų galima vadinti pleneru. Vėliau terminas „pleneras“ („dailininkai, susirinkę tam tikroje vietoje, pvz., gamtoje, tapo, kuria skulptūras, piešia“)¹⁰ žurnalistų buvo pradėtas vartoti plačiau ir jis yra tikslesnis, labiau atitinkantis čia vykusį kūrybinį procesą.

1-oji kūrybinė skulptorių stovykla Smiltynėje darbą pradėjo liepos pradžioje. Grupės vadovu buvo vilnietis skulptorius Vaclovas Krutinis. Jis pabrėžė, kad „kūriniai iškart daromi iš tvirtos medžiagos. Kūrybinės stovyklos iniciatoriai – jaunieji skulptoriai [...], išklė idėjų surengti jaunimo plenerą. Tačiau amžius nebuvo ribojamas“¹¹. Per 4 savaites skulptoriai turėjo atlikti kūrybinį darbą, kuris neretai reikalauja pusmečio ar daugiau laiko. 1977 m. liepos 30 d., dalyvaujant skulptoriams, miestelėnams ir miesto valdžiai, buvo iškilmingai pristatyta 14 naujų dekoratyvinių skulptūrų, kurias poilsio parko teritorijoje (buvusiose miesto kapinėse) išdėstė, koreguojant skulptoriams, architektas Vytenis Mazurkevičius. Antanas Jonušas 1977 m. „Pergalėje“ rašė: „Pagal architekto V. Mazurkevičiaus projektą gražaus Mažvydo parko centre laisvai išdėstyti kūriniai tapo kompoziciniais ir prasminiais jo aikštelių, šalitakių akcentais. [...] Klaipėdiečiams pirmiesiems teko garbė praktiškai įgyvendinti ilgametį skulptorių troškimą matyti savo kūrinius erdvėje. [...] Kaldami išimtinai akmenį, daugiausia įvairių atspalvių ir struktūrų granitą. Tai dekoratyviniai darbai, skirti jūrai, žmogaus darbui ir išgyvenimams.“¹²

⁸ Martinaitienė G. Klaipėda. Smiltynė – 77. Literatūra ir menas. 1977 08 13, p. 3–14.

⁹ Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 1985, p. 449.

¹⁰ Dailės žodynas. Vilnius, 1999, p. 330.

¹¹ Martinaitienė G. Klaipėda. Smiltynė – 77. Literatūra ir menas. 1977 08 13, p. 3–14.

¹² Jonušas A. Skulptūrų parkas Klaipėdoje. Pergalė. 1977, Nr. 10, p. 182–183.

Iš kairės: R. Kazlauskas, V. Krutinis, J. Narušis, M. Navakas, priekyje – L. Garla. 1977 m. MLIM, A. Boso nuotrauka.

Iš kairės: M. Narbutas, K. Kisielis ir J. Virbauskas dirba prie skulptūros „Bangpūtys“. 1977 m. J. Virbauskos asmeninis rinkinys.

Apie šios skulptorių stovyklos Smiltynėje sukurtų kūrinių pristatymą parke šiltai ir išsamiai miesto dienraštyje parašė žurnalistė Birutė Bružilaitė: „Mažvydo parko takeliais prie baseinėlio rinkosi pasipuošę klaipėdiečiai. Miesto pučiamųjų orkestro grojami maršai kvietė juos į šventę – skulptūrų ekspozicijos iškilmingą atidarymą, kuris sutapo su kitu įvykiu – respublikinio skulptorių simpoziumo Smiltynėje pabaigtuvėmis. Keturias savaites penkiolika respublikos skulptorių [...] įtemptai dirbo, įgyvendindami klaipėdiečių svajonę – įkurti Skulptūrų parką.“¹³ 1-oji skulptorių stovykla ir jos metu sukurtos skulptūros susilaukė, turbūt, didžiausio dėmesio spaudoje¹⁴. G. Martinaitienė rašė: „Gal ir per drąsu, bet vis dėlto galima teigti, jog ši, nors ir nedidelė kolekcija, yra miniatiūrinis mūsų skulptūros būklės, kai kurių jos idėjų atspindys.“¹⁵ Ji mini kai kuriuos autorius, jų kūrinius, tačiau kažkodėl nei ji, nei A. Jonušas, nei Violeta Mickevičienė ir kiti rašė apie Skulptūrų parko kūrinius nepastebėjo tuo metu drąsaus ir įdomaus skulptūrinio sprendimo – Liongino Garlos skulptūros „Pradžia“. Kūrinys abstraktus, bet labai „iškalbingas“ – iš riedulio „išauga“ griežtų taisyklingų formų kubas. Šioje skulptūroje sukonzentruota gili filosofinė mintis ir užkoduota kūrinio prasmė – žmogaus protas siekia chaosą ir netvarką harmonizuoti, idealiai suderinti „dangiškąjį“ ir „žemiškąjį“ elementus (lot. *coincidentia oppositorum*)¹⁶. Menininkas kūriniui suteikė tobulas, išieškotas, abstrakčias skulptūrines formas. Filosofinę ir simbolinę kūrinio interpretaciją pripažino ir pats skulptorius L. Garla.

Kitas jo abstraktus kūrinys „Ruduo“ (1980 m.) jau tokios puikios idėjos ir skulptūrinės plastikos sąveikos vientisumo neturi. Daugelis skulptorių, kūrusių 1-ojoje stovykloje, pakankamai drastiškai įgyvendino savo kūrybinius sumanymus: jaunatvišką, spontanišką kūrybinį intuityvumą, plastinių inovacijų ir idėjų galimybes, tačiau skulptūros organiškai įsikomponavo į parko aplinką. Žinoma, jų meninis lygis išliko skirtingas.

L. Garla „Pradžia“ (1977 m.).
P. Šmito skaidrių rinkinys.

¹³ Bružilaitė B. Skulptūros jau parke. Tarybinė Klaipėda. 1977 08 03, p. 3.

¹⁴ Jonušas A. Skulptūrų parkas Klaipėdoje. Pergalė. 1977, Nr. 10, p. 182–183; Martinaitienė G. Klaipėda. Smiltynė – 77. Literatūra ir menas. 1977 08 13, p. 3; Martinaitienė G. Skulptūra išeina į žmones. Kultūros barai. 1977, Nr. 10, p. 19–23; Martinaitienė G. Skulptūra mieste. Pergalė. 1978, Nr. 10, p. 121–139; Mickevičienė V. Skulptūrų parkas laukia lankytojų. Tarybinė Klaipėda. 1979 09 20, p. 3.

¹⁵ Martinaitienė G. Skulptūra išeina į žmones. Kultūros barai. 1977, Nr. 10, p. 19–23.

¹⁶ Biedermann H. Naujasis simbolių žodynas. Vilnius: Mintis, 2002, p. 225.

2-osios ir 3-iosios kūrybinių stovyklų ypatybės

2-ojoje respublikinėje skulptorių kūrybinėje stovykloje (simpoziume) Smiltynėje dalyvavo didelis kūrėjų būrys – 16 įvairaus amžiaus ir meninio pasiruošimo skulptorių. Jiems vadovavo klaipėdietė skulptorė V. Skirgailaitė. Į stovyklą Smiltynėje buvo pakviesti ir skulptoriai iš kitų šalių, dabar sakytume iš užsienio: iš Baltarusijos Mogiliovo miesto – Ivanas Trojanas, iš Latvijos Liepojos miesto – Svetlana Belinskaja. Tad 2-ąją skulptorių stovyklą reikėtų įvardyti tarptautine. Kūrybinius darbus skulptoriai pradėjo 1978 m. liepos 12–13 d., o rugpjūčio 26 d. „Martyno Mažvydo parke skambėjo muzika. Įkyrus lietus nesutrukdė iškilmių – į 2-osios skulptorių kūrybinės stovyklos uždarymą ir naujos ekspozicijos atidarymą susirinko gausus būrys klaipėdiečių ir svečių“¹⁷. Visuomenei iškilmingai buvo pristatyta 16 naujų kūrinių iš granito, kuriuos parko erdvėje vėl išdėstė architektas V. Mazurkevičius.

Šios kūrybinės skulptorių stovyklos devizas – „Žmogus ir gamta“. Su ja baigėsi buvęs savitas skulptorių žaidybinis, kūrybinis pradas – improvizacija ir spontaniškumas. Tam, regis, įtakos turėjo ideologiniai ir meniniai nesutapimai bei kai kurių skulptūrų žemas meninis lygis: tik Dailės institutą baigusio Juozo Genevičiaus skulptūra „Avinas“, o svečio iš Mogiliovo I. Trojano skulptūroje „Karys ir artojas“ išryškėjo propagandinės socialistinio realizmo idėjos, ji savo „antkapine“ plastika nelabai dera parko erdvėje. Tą pastebėjo ir rusų menotyrininkai¹⁸. Kaip bežvelgtume, vis dėlto neaukšto meninio lygio, nelabai tinkančios parkui yra ir skulptorės iš Panevėžio Veronikos Vildžiūnaitės skulptūros „Kaukės“ (1977 m.) bei „Ilgėsys“ (1978 m.). Ne viena skulptūra ir iš 1-osios kūrybinės skulptorių stovyklos yra techniškai neužbaigta, kūrinio idėja nesubrandinta.

Kūrybiniai nesklandumai nepraslydo pro dailininkų akis, buvo nutarta, kad skulptoriai, norintys dalyvauti kūrybinėse skulptorių stovyklose, privalės prieš stovyklos pradžią pateikti Lietuvos dailininkų sąjungos Meno tarybai eskizą meniniam įvertinimui. Sugriežtinti reikalavimai turėjo padėti išvengti kūrybinio atsiktinumo, stichiškumo, blaškymosi¹⁹. Tai sumažino dalyvaujančiųjų

¹⁷ Bružilaitė B. Praturtėjo skulptūrų parkas. Tarybinė Klaipėda. 1978 08 30, p. 3.

¹⁸ Martinkus P. Pokalbis apie skulptūrų ekspoziciją M. Mažvydo parke. Tarybinė Klaipėda. 1982 11 10, p. 5. Plačiau žr.: Koks turėtų būti Klaipėdos skulptūrų parkas?; Декоративное искусство СССР, 1983 10, Nr. 311, p. 26–32.

¹⁹ Mickevičienė V. Skulptūrų parkas laukia lankytojų. Tarybinė Klaipėda. 1979 09 20, p. 3.

Parke. 1978 m. Iš kairės:
S. Manomaitis, V. Mazurkevičius,
R. Valatka, J. Gureckas, A. Žalys.
Klaipėdos apskrities viešoji
I. Simonaitytės biblioteka,
B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

Sventinės akimirkos parke. 1978 m. Iš kairės pirmoje eilėje: A. Gendvilas (akmens meistras, dirbęs su L. Garla ir kt.), už jo – parko architektas V. Mazurkevičius, S. Mišeikis, I. Trojanas, V. Skirgailaitė, S. Belinskaja, R. Kazlauskas, D. Matulaitė, D. Zundelovičius, V. Urbanavičius, L. Garla, M. Navakas ir renginio mergaitės. Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka, B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

skaičių. 3-ioji skulptorių stovykla Smiltynėje prasidėjo 1979 m. rugpjūčio pradžioje. „[...] griežtinant dalyvių atranką buvo [...] atmetas V. Urbanavičiaus eskizas. Dėl to atsisakė dirbti skulptoriai K. Jaroševaitė ir M. Navakas.“²⁰ „Dirbo dešimt skulptorių. Keturi klaipėdiečiai ir šeši vilniečiai, kurių kūrinių eskizai buvo įvertinti (aprobuoti) reiklios Meno tarybos. Grupei vadovavo vilnietis skulptorius V. Krutinis.“²¹ Menotyrininkė V. Mickevičienė šios stovyklos ypatumus pažymėjo taip: „Buvo išvengta stichiškumo, atsitiktinumo, mažiau būta blaškymosi, nežinojimo.“²²

Rugpjūčio 25 d. 14 val. įvyko naujų skulptūrų pristatymo (atidengimo) iškilnės. Dirbta buvo tikrai intensyviai, juk laiko – nepilnas mėnuo, o kai kurios skulptūros sukurtos gana stambios, išraiškingų plastinių masių, įsimintinos. „Tarybinės Klaipėdos“ korespondentui Pranui Martinkui grupės vadovas skulptorius V. Krutinis pareiškė: „Sukurta stilistiškai įvairių, aukšto meninio lygio, (dešimt) profesionalių kūrinių. Silpno darbo, sakyčiau, nėra nė vieno. Parke visi kūriniai turėtų gerai derintis. [...] Buvo puikiai organizuota stovykla. [...] Sulaukėme gerų pagalbininkų.“²³ Pasiruošimas buvo veiksmingas, sėkmingas, bet ar visada? 3-osios stovyklos devizas buvo toks pat, kaip ir 2-osios. V. Mickevičienė pastebėjo: „Ta tema dalinai atsispindėjo darbuose. [...] vieni skulptoriai, daugiau ar mažiau realioje žmogaus figūroje, įkūnijo savo mąstymą, pasaulėžiūrą, vidinę būseną. Kita dalis – vaizduoja ne patį žmogų, o jo proto ir darbo rezultatą, apsiribojantys dekoratyvumu, kūrinio estetišku išbaigtumu.“²⁴

Organizaciniai ir kiti nesklaidumai

4-oji skulptorių kūrybinė stovykla prasidėjo 1980 m. liepos pradžioje. Į Smiltynę susirinko 14 skulptorių: 7 iš Vilniaus ir 7 iš Klaipėdos. Stovyklos vadovas buvo klaipėdietis skulptorius A. Bosas. Kūrybiniam darbui skirtos ne 4 savaitės, kaip įprasta, bet 50 dienų. Įpusėjus darbui, skulptorių stovykloje apsilankė menotyrininkė V. Mickevičienė, ir išaiškėjo kai kurie organizaciniai bei kūrybiniai

²⁰ Jankevičiūtė G. Dekoratyvioji skulptūra. Skulptūra 1975–1990. Aidai, 1997, p. 113.

²¹ Skipitis E. Po rugpjūčio dangumi. Tarybinė Klaipėda. 1979 08 21, p. 3.

²² Mickevičienė V. Skulptūrų parkas laukia lankytojų. Tarybinė Klaipėda. 1979 09 20, p. 3.

²³ Martinkus P. Nauji darbai Skulptūrų parke. Tarybinė Klaipėda. 1979 08 25, p. 1.

²⁴ Mickevičienė V. Skulptūrų parkas laukia lankytojų. Tarybinė Klaipėda. 1979 09 20, p. 3.

nesklandumai. Ne visu pajėgumu dirbo ugniasvaidžiai, blogai veikė kompresoriai, trūko reikalingų kaltų, šlifavimo mašinų. Skulptoriai nerimavo dėl kūrinių užbaigimo²⁵. Techniniai darbo nesklandumai buvo pašalinti tik įsikišus pačiam Vykdomojo komiteto pirmininkui A. Žaliui.

Skulptūrų pristatymas įvyko rugpjūčio 23 d. kaip visada iškilmingai, dalyvaujant miestelėnams, svečiams, miesto valdžiai, grojant muzikai. 14 skulptūrų išdėstymui parke vadovavo architektė Jadvyga Kijauskienė²⁶.

4-osios skulptorių stovyklos metu sukurti kūriniai ne visus žiūrovus tenkino. Didelę sumaištį sukėlė moderni A. Boso skulptūra „M. Mažvydas“. Spaudoje pasirodė straipsnis, kuriame žiūrovas diskutuoja su skulptoriais dėl kūrybos principų: „Ypač jautriai, su profesionaliu taktu, savikritiškai reikėtų imtis žymių žmonių temos. Štai A. Boso skulptūra „Mažvydas“. Visi vieningai pripažįsta (žinoma, jog ne visi, tai daugiau sovietinis išsireiškimo reliktas, tačiau buvo nemaža kūrybinės inteligentijos dalis, kuri nesuvokė šio kūrinio idėjos, įkūnytos įdomioje ekspresyvioje kubistinėje plastinėje formoje – P. Š.), jog tai techniškai neišbaigta skulptūra, jog reikėtų ieškoti brandesnio sprendimo. [...] Joks menotyrininkas nepajėgs suformuoti visuomenės nuomonės, jei panašūs darbai neverti dėmesio.“²⁷ Iš tikrųjų sunku įtikinti, kad kūrinys vertingas, jeigu žiūrovas nenori keisti savo nusistatymo ir nuomonės kintančio meno kontekste! Taigi moderni ir dinamiškai raiški plastinė kūrinio struktūra, kurioje įkūnyta gili mintis, buvo ne visiems priimtina ir suvokta, ypač vaizduojant žymų veikėją – Martyną Mažvydą. O juk kūrinys techniškai gerai atliktas. Jis paveikus emociškai išraiškinga skulptūros plastinių formų ir idėjos sąveika, išreikštomis drastiškomis, ryškiomis, kubizmui būdingomis skulptūrinių masių traktuotėmis. Reikėjo žiūrovui pasidomėti, kas vyksta kitų, ne socialistinio lagerio, šalių kūryboje, nereikėtų į meno kūrinį žvelgti natūralisto ar tik realisto akimis. 1919 m. Europos publika buvo šokiruota, kai Leonardo da Vinci „Monos Lizos“ („Džokondos“) portreto reprodukcijoje meno avantiūristas, dadaistas Marcelis Duchampas priklijavo jai ūsus ir barzdą, o „savo kūrinį“ pavadino „Ji aistringa pupytė“²⁸.

²⁵ Mickevičienė V. Kaip sekasi skulptoriams? Tarybinė Klaipėda. 1980 07 31, p. 3.

²⁶ Pokalbis apie dekoratyvinę skulptūrą M. Mažvydo parke. Tarybinė Klaipėda. 1981 10 22.

²⁷ Vyšniūnas V. Ko ieškome skulptūrų parke? Tarybinė Klaipėda. 1981 01 10, p. 3.

²⁸ Amy D. Stiliai, judėjimai ir kryptys. Enciklopedinis meno vadovas. Presvika, 2004, p. 116.

Kokia tai buvo visuomenėje sumaištis! Kas drįso taip šventvagiškai pasielgti su visų pripažintu šedevru?! – rėkė visuomenė. Dabar ši įžūli avantiūra tik kelia juoką – šio „kūrinio“ reprodukcijos puikuoja beveik visuose šiuolaikinio meno vadovėliuose.

A. Bosas iš savo personažo nesišaipto, bet išreiškia vidinę skaudžią dvasinę M. Mažvydo būseną naujai, netradiciškai, prasmingai ir emociškai išspręstomis, labai išraiškingomis skulptūrinėmis formomis, kurios dalį žiūrovų, nepratusių prie kūrybinių naujovių, labiausiai ir šokiravo. Skaudžiausia yra tai, kad kūrinys pradžioje buvo pastatytas puikioje vietoje, šalia tako, vedančio į Skulptūrų parką, prie S. Neries gatvės (dabar K. Donelaičio), bet prasidėjus triukšmui miesto vadovai, vengdami didesnio konflikto, pareikalavo skulptūrą nukelti į parko gilumą.

Būtų laikas (jis jau senokai yra pribrendęs) A. Boso skulptūrą „Martynas Mažvydas“, vieną įdomiausių, moderniausių ir geriausiai atspindinčių šio parko sakrališką dvasią bei to istorinio laikotarpio skulptorių kūrybinę nuostatą, sugrąžinti į senąją vietą. Tai puikus plastinis kūrinys ir idėjiškai taiklus šio parko talismanas.

5-oji respublikinė skulptorių stovykla Smiltynėje prasidėjo 1981 m. birželio pabaigoje. Suvažiavo 16 skulptorių (tiek, kiek jų buvo 2-ojoje stovykloje) iš Vilniaus, Kauno, Telšių ir Klaipėdos. Grupei vadovo klaipėdietis skulptorius A. Bosas. Šios stovyklos skulptoriams, susirinkusiems Vykdomojo komiteto posėdžių salėje, kur dalyvavo ir įvairios darbus vykdyti padedančios organizacijos, buvo užtikrintas kūrybinio darbo sklandumas. Pirmininkas A. Žalys pažadėjo, jog bus sudarytos visos reikiamos sąlygos kūrybiniam darbui ir poilsiui²⁹. Skulptorių stovykloje dalyvavo ir garbaus amžiaus skulptorius Robertas Antinis (jo skulptūrą „Draugystė“, dėl sveikatos problemų, pagal modelį iškalė akmens meistras Jonas Virbauskas).

Žurnalistas Pranas Martinkus, lankydamasis skulptorių kūrybinėje darbo stovykloje, pastebėjo: „[...] į skulptūrų plenerus Smiltynėje susirenka tikri entuziastai, dideliu darbštumu apdovanoti žmonės. Jų ištvermė, atkaklumas, užsispyrimas kartu su kūrybinių ieškojimų aistra ir lemia kūrybinio darbo sėkmę.“³⁰ Šiuolaikiniam skaitytojui reikia pasakyti, kad skulptoriai dirbo beveik dykai, už maistą, nakvynę ir galimybę kurti. Honorarai buvo palyginus nedideli. Tiesa, per iškilmingą skulptūrų pristatymą autoriai būdavo apdovanojami Klaipėdos miesto partijos komiteto ir Vykdomojo komiteto garbės raštais, kartais ir suvenyrais. Skulptūrų parkas yra

²⁹ Norkus R. Skulptoriai pradeda darbą. Tarybinė Klaipėda. 1981 06 26, p. 3.

³⁰ Martinkus P. Darbų įkarštis stiprėja. Tarybinė Klaipėda. 1981 07 17, p. 3.

Prie R. Antinio skulptūros „Draugystė“. 1981 m. Iš kairės: skulptoriaus sūnus R. Antinis, akmens meistras J. Virbauskas ir Z. Vyšniauskas. MLIM, A. Boso nuotrauka.

J. Genevičius kala skulptūrą „Vaikystė“. 1981 m. MLIM, A. Boso nuotrauka.

sukurtas vien skulptorių jaunatviško entuziazmo ir kūrybinio patriotizmo dvasia, o ne siekiant kokios nors ypatingos materialinės naudos. Kaip pastebėjo skulptorius Arūnas Kynas, tai yra „kolektyvinės patirties rezultatas [...], savitas ir unikalus reiškinys. Visos skulptūros sukurtos visuomeniniais pagrindais“³¹. 5-ojoje skulptorių stovykloje sukurta 16 skulptūrų.

Architektų ir skulptorių kūrybinės vizijos ir realybė

6-oji skulptorių kūrybinė stovykla Smiltynėje prasidėjo 1982 m. birželio 21 d. Šį kartą dirbo tik 9 skulptoriai: iš Vilniaus, Kauno, Telšių ir 1 iš Klaipėdos (Stasys Mišeikis). Arūnas Sakalauskas dar priklausė Telšiams. Kūrybinės grupės vadovas buvo vilnietis skulptorius Kęstutis Musteikis. Skulptūrų pristatymas iškilmingai įvyko rugpjūčio 21 d., dalyvaujant miestelėnams, svečiams iš Vilniaus, miesto valdžiai. Skulptūrų parkas pasipildė 9 naujomis skulptūromis.

1982 m. vasarą kūrė ne tik skulptoriai, 2 savaites uostamiestyje dirbo ir grupė architektų, ruošusių būsimąjį parką su skulptūromis įvairius galimus projektinius pasiūlymus. Liepos 15 d. įvyko paruoštų projektų ir rekomendacijų aptarimas. Architektų kūrybinės stovyklos vadovas architektas dr. Rimantas Buivydas, vertindamas rekomendacinius darbus, pareiškė: „Manau, vertinga tai, kad architektai gana drąsiai ėmė spręsti parko profilio problemą. [...] iki šiol mes tebepainiojame skulptūrų parko ir skulptūrų ekspozicijos ar parko su skulptūromis terminus, nors šios sąvokos ir neprieštaruoja viena kitai...“³² Bet kaip jau ne kartą buvo – architektų projektai, rekomendacijos taip iš esmės ir liko rekomendacijomis. Skulptūrų parką toliau formavo skulptoriai. Žurnalistas parašė: „Atsižvelgta į architektų pasiūlymus ir labiau apgalvotas naujų skulptūrų eksponavimas, [...] buvo atrastos (?) geresnės darbų apžiūrėjimo galimybės.“³³ Tačiau naujos skulptūros, kaip įprasta, parke buvo pastatytos skulptorių pageidavimu, o į architektų rekomendacijas buvo atsižvelgta tik iš dalies. Esminis architektūrinis skulptūrų pertvarkymas paliktas ateičiai.

³¹ Kynas A. Aptarėme skulptūrų parko ateitį. Literatūra ir menas. 1984 02 25, p. 3.

³² Pokalbis apie Skulptūrų parko rytdieną. Tarybinė Klaipėda. 1982 07 20, p. 5.

³³ Aukštaitis P. (Martinkus P.). Vėl šventė Mažvydo parke. Tarybinė Klaipėda. 1982 08 31.

V. Šerys kyla skulptūrą „Budėjimas“. 1982 m. MLIM, V. Karaciejaus nuotrauka.

A. Sakalauskas dirba Smiltynėje. Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka, B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

Kultūros skyriaus vedėja N. Navogreckienė sveikina susirinkusiuosius parke naujų skulptūrų pristatymo renginyje. 1982 m. Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka, B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

A. Žalys apdovanoja A. Sakalauską. 1982 m. Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka, B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

7-ajai skulptorių stovyklai Smiltynėje vadovavo jau tapęs klaidėdžių skulptorius A. Sakalauskas. Kūrybinio darbo metu skulptorius aptarnavusios tarnybos dirbo neblogai: kelių eksploatacijos valdyba, „Dailės“ kombinatas, „Smiltynės“ kavinė stovyklos dalyviams socialiai maitino³⁴. 1983 m. rugpjūčio 26 d., kaip įprasta, buvo iškilmingai miestelėnams ir svečiams pristatyti nauji 8 plastiniai kūriniai iš granito.

Mindaugo Navako skulptūra „Rustika“ (dėl dydžio ir ypatingos meninės formos, artimos architektūrai, sukėlė prieštarų vertinimams) buvo palikta Smiltynėje. Juozo Kėdainio skulptūros „Šeima“, negavus laiku reikiamo akmens, meistras Jonas Virbauskas nespėjo iškalti³⁵. Stovyklos ypatumus menotyrininkė Giedrė Jankevičiūtė apibūdino taip: „Liberalizmo laikai galutinai pasibaigė 1983 m., uždraudus Mindaugo Navako „Rustiką“ iš darbo aikštelės gabenti į Mažvydo parką. [...] siekiant „pagerinti“ skulptūrų parko kolekciją, į simpoziumus be konkurso pradėta kviesti pripažintus autorius, kuriems buvo skiriami pagalbinkai, mokami honorarai, esant reikalui, leidžiama tęsti darbą kelias vasaras paeilui.“³⁶ Improvizacijai nebeliko vietos?

8-ojoje skulptorių stovykloje Smiltynėje dirbo 6 skulptoriai. Vadovas buvo A. Sakalauskas. Reikšminga tai, kad beveik visiems skulptoriams talkino Telšių taikomosios dailės technikumų akmens apdirbimo specialybės moksleiviai. Stovykla buvo aprūpinta reikiama įranga, o kūrybiniam darbui padėjo išankstinis pasiruošimas. „Visi dirbame kaip vienas darnus kolektyvas“, – korespondentui pasakė A. Sakalauskas³⁷. Liepos 28 d. Skulptūrų parkas pasipuošė 6 naujomis „brandžiomis“ skulptūromis. Rudenį buvo užbaigtos dar 2 skulptūros: Dalios Matulaitės „Dvylika brolių...“ ir Vitalijaus Lukošaičio „Vakariene keturiems“³⁸.

1985 m. birželio 17 d. prasidėjo 9-oji skulptorių kūrybinė stovykla Smiltynėje, jos vadovas – A. Sakalauskas. Dirbo 5 skulptoriai. Šį kartą, norėdami patekti į kūrybinę stovyklą, skulptoriai turėjo praeiti labai rimtą eskizų atranką, kurioje dalyvavo 20 skulptorių. Tik 6 skulptorių eskizai Meno komisijos buvo aprobuoti ir atrinkti. Rugpjūčio 25 d., grojant Palangos kultūros pučiamųjų orkestrui, šokėjų grupei kuriant gerą nuotaiką, visuomenei buvo pristatytos

V. Lukošaitis „Vakariene keturiems“ (1984 m.).

³⁴ Martinkus P. Gausėja skulptūrų šeima. Tarybinė Klaipėda. 1983 08 25.

³⁵ Ten pat.

³⁶ Skulptūra 1975–1990. Aidai, 1997, p. 113.

³⁷ Martinkus P. Kūrybinio įkarščio kupinos dienos. Tarybinė Klaipėda. 1984 07 17, p. 5.

³⁸ Klaipėdos Parke naujos skulptūros. Tarybinė Klaipėda. 1984 08 28.

5 naujos skulptūros – Skulptūrų parke atsiranda 100-oji skulptūra. Taip pat buvo numatyta, kad 1986 m. pagal J. Kijauskienės paruoštą projektą parkas bus rekonstruotas, ir kiekviena skulptūra turės savo „tikrąją“ vietą³⁹.

10-oji skulptorių kūrybinė stovykla Smiltynėje prasidėjo 1986 m. liepos pabaigoje. 6 skulptoriams vadovavo klaidėdžių skulptorius Vytautas Balsys. Jis, kaip pažymėjo žurnalistas, buvo „senbuvis“, dalyvavo kūrybinėje stovykloje antrą kartą, ir savo pareigas atliko gerai⁴⁰. Skulptoriams, kaip įprasta, talkino Telšių taikomosios dailės technikumų akmens apdirbimo specialybės moksleiviai.

Iškilmingas skulptūrų pristatymas įvyko rugpjūčio 24 d., po 2 darbo mėnesių. Skulptūrų parkas pasipildė dar 6 naujais plastiniais granito kūriniais. Skulptoriai buvo apdovanoti miesto kompartijos ir Vykdomojo komiteto padėkos raštais⁴¹.

Norėjęs skaitytojui pacituoti skulptoriaus Broniaus Vyšniausko, buvusio Lietuvos valstybinio dailės instituto (nuo 1990 m. – Vilniaus dailės akademija) profesoriaus, žodžius, pasakytus žurnalistui: „Klaipėdos skulptūrų parkas – unikalus dalykas šalyje. Pasaulyje yra daug puikių sodų ir parkų. Bet tie parkai yra su skulptūromis, o ne skulptūrų parkai (pabraukta mano – P.Š.). Tai, kas padaryta Klaipėdoje, džiugina kiekvieno akį. [...] Tada, prieš dešimt metų, net geriausias fantazuotojas negalėjo pasakyti, kas iš viso to išeis. Dėkui miesto vadovams, jie nesustojo pusiauakelyje, jiems užteko ryžto ginčytą, o dabar pripažintą darbą tęsti, kuris kaskart iškovoja vis didesnę šlovę.“⁴²

Klaipėdos skulptūrų parkas kurtas be architektūrinio projekto. Pirmųjų skulptūrų išdėstymui parke vadovavo architektas V. Mazurkevičius. Vis dėlto architektai pabrėžia, kad Skulptūrų parkas formuotas beveik stichiškai. J. Kijauskienė sako, kad skulptoriai dirbė vieni, dėl to esą nelengva architektūriškai spręsti skulptūros, gamtos ir erdvės problemas. Jis buvo pradėtas kurti ir neturint panašaus parko etalono, į ką būtų galima atsiremti.⁴³ Architektų ir skulptorių kai kurie kūrybiniai nesutarimai, lėšos, regis, ir lėmė, kad želdiniai, takai, apšvietimas bei kitoks parko sutvarkymas taip ir liko iki šiol neišspręsta problema...

³⁹ Kuklytė L. Pasikalbėkim apie granitą. Tarybinė Klaipėda. 1985 08 07, p. 4.

⁴⁰ Bajoras V. Dešimtoji, kūrybinė... Tarybinė Klaipėda. 1986 08 22, p. 8.

⁴¹ Bružilaitė B. Parko ekspozicijoje – jau 103 skulptūros. Tarybinė Klaipėda. 1986 08 26.

⁴² Bajoras V. (kaip 40 išn.).

⁴³ Pokalbis apie dekoratyvinę skulptūrą M. Mažvydo parke. Tarybinė Klaipėda. 1981 10 22.

Skulptorių simpoziumų kaukė Jūros šventės eisenoje. 1983 m. MLIM, B. Aleknavičiaus nuotrauka.

1987 m. Smiltnėje prie A. Boso skulptūros „Rytas“. Iš kairės: skulptorius P. Vyšniauskas, architektas A. Skiežgelas, skulptorė M. J. Kerschen, akmenų meistras J. Virbauskas, skulptorius R. Midvikis, kiti neatpažinti. R. Borisovo asmeninis rinkinys.

Pastarųjų kūrybinių stovyklų savybės...

1987 m. birželio pabaigoje savo darbą pradėjo 11-oji skulptorių kūrybinė stovykla Smiltynėje, kurioje dirbo vilniečiai, kauniečiai ir viešnia iš Liuksemburgo – Marie Josee Kerschen. Iš viso – 6 skulptoriai. Klaipėdos skulptorių nebuvo⁴⁴. Kas vadovavo šiai stovyklai – spaudoje nutylėta. Rugsėjo 29 d. 12 val. M. Mažvydo skulptūrų parke įvyko, kaip įprasta, iškilmingas naujų skulptūrų atidengimas ir kūrybinės stovyklos Smiltynėje uždarymas.

Ne ką plačiau rašyta ir apie 12-ąją skulptorių stovyklą Smiltynėje, kurios vadovu buvo K. Musteikis, stovykloje dirbęs jau 4 kartą. Šį kartą į stovyklą buvo pakviestas skulptorius iš Vengrijos – Gaboras Matiofalvis (?). Skulptorių stovykloje dalyvavo ir skulptorė iš Palangos Albina Vertulienė, kurios darbo Skulptūrų parke nėra⁴⁵. Dirbo 6 skulptoriai.

1989 m. liepos pradžioje savo kūrybinį darbą Smiltynėje pradėjo 13-oji skulptorių stovykla. Kas buvo šios kūrybinės stovyklos vadovas – neaišku. Į žurnalistų klausimus atsakinėjo M. Navakas. Jis pareiškė, kad kvieisti skulptoriai užsieniečiai neatvyko. Olandijos skulptorius atsiprašė, o rumunas, pasak M. Navako, „dingo kaip į vandenį“⁴⁶. Šioje stovykloje dirbo 2 klaipėdiečiai: A. Sakalauskas ir S. Mišeikis. Iš viso – 6 skulptoriai. Jiems talkino ne tik Telšių taikomosios dailės technikumui akmens apdirbimo specialybės moksleiviai, bet ir Lietuvos valstybinio dailės instituto Skulptūros katedros studentai. Rugsėjo 26 d. 12 val. Skulptūrų parke buvo atidengtos 3 paskutinės skulptūros: S. Mišeikio „Uostas“, A. Sakalausko „Sparnuotoji“ ir vilniečio Sauliaus Šiukštos „Augalas“. A. Sakalauskas, Dailininkų sąjungos Klaipėdos skyriaus pirmininkas, susirinkusiuosius informavo, kad Skulptūrų parke daugiau skulptūrų nebebus statoma. Jomis bus pradėta puošti Smiltynę, kurioje jau pastatytos vilniečių Vytenio Jankūno ir M. Navako skulptūros. Ten pastatytas ir skulptoriaus Leono Žuklio kūrinys, baigtas 1990 m.⁴⁷

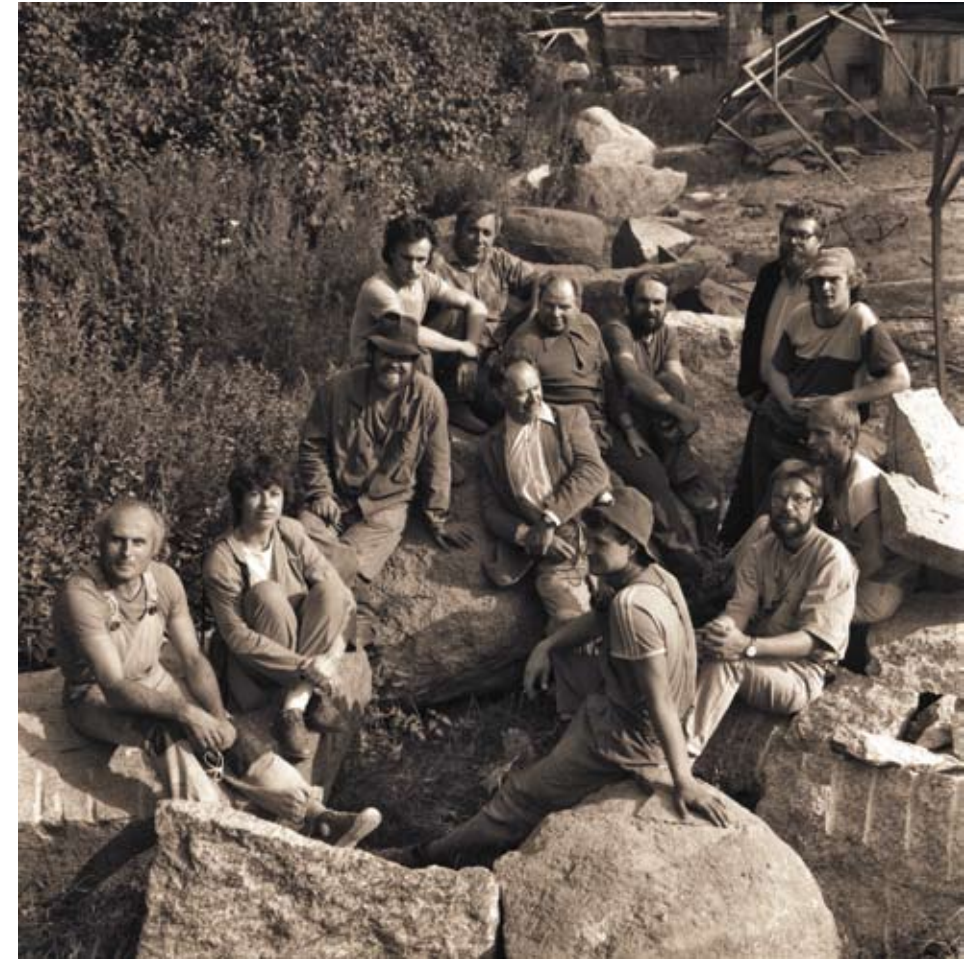
Praėjus 13 metų nuo 1-osios skulptorių stovyklos (1977 m.),

⁴⁴ Kudarauskas V. Dirbtuvė po atviru dangumi. Tarybinė Klaipėda. 1987 08 02, p. 8; Kudarauskas V. Skulptorė iš Liuksemburgo apie save ir Klaipėdą. Tarybinė Klaipėda. 1987 08 19, p. 8.

⁴⁵ Kudarauskas, V. Dvyliktoji skulptorių vasara. Tarybinė Klaipėda. 1988 07 29, p. 8.

⁴⁶ Obuchovskaitė S., Patapaitė A. Smiltynėje pokši kaltai... Tarybinė Klaipėda. 1989 07 20, p. 4.

⁴⁷ Aukštaitis P. M. Mažvydo parkas: paskutinės skulptūros. Tarybinė Klaipėda. 1989 08 29.

Skulptoriai ir meistrai Smiltynėje. 1987 m. Iš kairės pirmoje eilėje: R. Midvikis, M. J. Kerschen, A. Venckus, V. Narutis, antroje eilėje: A. A. Zokaitis, B. Vyšniauskas, M. Šlektavičius (sėdi už V. Naručio), trečioje eilėje: nežinomas asmuo, kompresoristas A. Fetingis, akmens meistrai A. Gendvilas ir J. Virbauskas, A. Sakalauskas, N. Nasvytis. Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka, B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

išgyvenus įvairiausius kūrybinio pakilimo ir nusivylimo jaudulius, abejones, konkurencines ambicijas, organizacinius nesklendimus, pastačius 118 įvairaus turinio ir plastinės formos iš granito iškaltų skulptūrų, unikalus Skulptūrų parkas Klaipėdoje praktiškai buvo baigtas formuoti. Vyko dar 2 kūrybinės stovyklos, bet jų metu sukurti kūriniai buvo palikti Smiltynėje arba eksponuoti skverelyje prie Danės upės.

1989 m. – ypatingi. Pradėta viešai kalbėti, kad Skulptūrų parkas – buvusios miesto kapinės. Žurnalistė Sonata Obuchovaitė ir Andžija Patapaitė lankėsi Smiltynėje, jos pamaniusios, kad naujai sukurtos skulptūros, kaip ir dauguma, puoš M. Mažvydo parką: „Bet pamiršom, kad šis parkas – tai buvusios kapinės. Tačiau nedrąsus priminimas iki šiol nieko nedomino. Tikėkime, kad šią žiemą įvyksiantis respublikinis M. Mažvydo parko sutvarkymo projektų konkursas ras atsakymus į šiuos klausimus.“⁴⁸

Apie tai, kad Klaipėdos skulptūrų parkas įsikūrė buvusiose miesto kapinėse, grupė „patriotų“ iš Klaipėdos parašė laišką į savaitraštį „Literatūra ir Menas“ (1989 02 18), kurį palaikė dailininkas ir rašytojas R. Lankauskas. Laiške reikalaujama skulptūras iškelti iš parko, o sunaikintas kapines atkurti: „Visą buvusią kapinių zoną paversti memorialine zona. [...] o skulptūras (kurios išniekino šventą vietą) perkelti į Smiltynę.“⁴⁹ Į šį laišką atsiliepė grupė uostamiesčio ir respublikos menininkų: „Naikinant kapines, be jokios abejonės, buvo padaryta skaudi etinė ir kultūrinė klaida. [...] Sunaikintą kapavietę nutarta praskaidrinti. Skulptoriai čia pradėjo kurti savitą meno galeriją po atviru dangumi – Skulptūrų parką. [...] Ateiname čionai nulenkinti galvas už Klaipėdos laisvę kritusiems kariams, susikaupti, pasvajoti...“

[...] Menines idėjas brandinę skulptoriai mąstė, kaip parkas priims naują kūrinį, kaip jis derės tarp kitų. Aplinka, žadindama kūrybos procesą, autoriams padiktavo skulptūrų formą, dydį, nuotaiką. Jos sukurtos tik tai vietai, tik ten jos gyvos. Išnešus kitur ir sustačius pagal metus matysime... Apmirusių akmens luitų paradą! [...] Bet pamąstykite, ar tik nesukame senu keliu: išgriaudami skulptūras, kapinėms pirmykščio pavidalo jau nebesugrąžinsime. [...] Žymiausi Lietuvos skulptoriai smerkia abejotinos vertės sumanymą – išgriauti Skulptūrų parką.⁵⁰ Laišką pasirašė žurnalistai, architektai, skulptoriai – iš viso 20 parašų.

Klaipėdos skulptūrų parkas po įvairiausių debatų, projektų,

⁴⁸ Obuchovskaitė S., Patapaitė A. (kaip 46 išn.).

⁴⁹ Literatūra ir menas. 1989 02 18, p. 13.

⁵⁰ Kam trukdo Skulptūrų parkas. Tiesa. 1989 03 29, p. 2.

A. Bosas „Prabudimas“ (1979 m.).
Praėjus vos mėnesiui, galva pavogta.
P. Šmito skaidrių rinkinys.

A. Bosas „Prabudimas“. Skulptūra
atgavo naujos formos galvą. 2009 m.

V. Narutis „Motina“ (1988 m.). Skulptūra nuniokota. P. Šmito skaidrių rinkinys.

svarstymų, protestų ir kitokių kraštutinumų išliko. Tačiau keliais pirmaisiais Nepriklausomybės atkūrimo metais jis buvo paliktas likimo valiai, neprižiūrimas, nemaža dalis skulptūrų skaudžiai nukentėjo. Metalų vagys, vandalai nudraskė buvusias kai kurių skulptūrų bronzines dalis (ne taip seniai jos restauruotos kitomis medžiagomis), o kai kurios taip ir liko sužalotos, apdaužytos ar visai sunaikintos: Ksenijos Jaroševaitės „Dvi puokštės“, J. Virbauskio „Žuvytė“, dekoratyvi Vytauto Naručio skulptūra „Motina“ (1988 m.).

Nuo 2004 m. Skulptūrų parką prižiūri Mažosios Lietuvos istorijos muziejus⁵¹, kurio rūpesčiu šis unikalus meninis ansamblis po atviru dangumi, sukurtas Lietuvos skulptorių XX a. pabaigoje, yra saugomas ir tvarkomas.

Kokia Skulptūrų parko ateitis?

Menotyrininkas Ignas Kazakevičius rašė: „Ar įmanomas taikus „kapinių“ relikvų ir modernistinių skulptūrų sambūvis?“⁵² Autorius nenori sutikti su Klaipėdos dailininkų sąjungos kategorišku

⁵¹ Simanaitienė S. Klaipėdos Skulptūrų parkui – 35. Baltija. Klaipėda: Druka, 2012.

⁵² Kazakevičius I. Skulptūrų parko epitafijos. 7 meno dienos. 2001 03 16, p. 7; Kazakevičius I. Skulptūrų parko spindesys ir skurdas. Klaipėda. 2001 04 05, p. 28.

K. Jaroševaitė „Dvi puokštės“
(1983 m.). Nuniokota skulptūra
meno akcijos metu laikinai
eksponuota parke. 2011 m.

M. Navakas „Šarvas“ (1977 m.).

D. Zundelovičius „Mazgas“ (1979 m.).

pasiskundimu prieš skulptūrų kolekcijos pertvarkymą, kad tai, kas sukurta ir pastatyta, – neliečiama. Menotyrininko nuomone, ši pozicija – kraštutinė nuostata. Jis pakalbino kelis specialistus, prisiėdėjusius prie šio parko kūrimo. Architektas V. Mazurkevičius, vienas iš pirmųjų komponavusių skulptūras parke, pasakė, kad per tam tikrą laiką buvo sukurta daug skulptūrų, bet niekas nedarė tikros ekspozicijos. Taip pat, kad parko vertė nėra vien skulptūros. Reikia atsižvelgti ir į istorinį palikimą – buvusių kapinių tinklą, į senųjų medžių alėjas, „nereikia bijoti kelias prastos meninės vertės skulptūras išimti iš Skulptūrų parko ir eksponuoti kitur“.

Architektas Adomas Skiezgelas, buvęs miesto vyriausiasis dailininkas, pabrėžė: „Skulptūrų parkas – dvasinių ir materialinių vertybių visuma. Memorialinėje vietoje įsikūrė ir savotiškai jos reikšmę pratęsė skulptūros. [...] Dailininkai galėjo kurti ką norėjo, eksperimentuoti, nes niekas dorai nežinojo, kas yra lauko skulptūra bei koks jos santykis su aplinka. Tad atsirado visokių kūrinių. Ir vienareikšmiškai spręsti, ką palikti, o ką iškeldinti – negalime. [...] Skulptūrų parkas – miesto simbolis. Nedarykime skubotų sprendimų ir nenumarinkime jo.“

Simpoziumų (kūrybinių stovyklų) dalyvis skulptorius A. Bosas išsakė bendrą dailininkų nuomonę: „Jeigu per penkiolika metų vienoje vietoje susiformavo puiki kolekcija, tai jos skaidyti neverta.“ Jis taip pat pabrėžė, kad „jei kapinėmis niekas nebūtų rūpinęsis (po karo taip ir buvo), tai jos anksčiau ar vėliau būtų visiškai sunykusios ir jų vietoje atsirastų tuščia erdvė – kaip Kauno miesto parkas. Skulptoriai kūrė savojo laikmečio kūrinius ne tam, kad jie būtų sunaikinti“.⁵³

Laisvanorišką savivaliavimą Klaipėdos skulptūrų parke saugo ir Autorinių teisių komitetas. Siekiant pertvarkyti Skulptūrų parke esančias skulptūras, o tuo labiau norint mažiau meniškai vertingas skulptūras iškelti iš šios erdvės, – sumanymo vykdytojams reikės susidurti su parko kūrėjų autorinėmis teisėmis, kurios visapusiškai gina kūrėjus, tad be autoriaus sutikimo negalima kūrinių judinti⁵⁴. Juk kiekvienam autoriui savas kūrinys visada yra vertingas ir pastatytas reikiamoje vietoje, todėl jų perkėlimas, o tuo labiau iškėlimas, visada sudarys daug keblumų, gali tekti ilgai, nuobodžiai ir brangiai bylinėtis...

Ką ir kaip Skulptūrų parke tvarkyti, kaip gerinti jo įvaizdį, turi spręsti specialistai: architektai, skulptoriai, dendrologai, žaliųjų vejų kūrėjai... Tačiau kiek žmonių, tiek nuomonių. Ir rasti visiems bendrą priimtina sprendimą – panašu į Sizio akmenį. Be to, reikia ir nemažų piniginių resursų. Kaip reikėtų tvarkyti ir gerinti Klaipėdos skulptūrų

⁵³ Kazakevičius I. (kaip 52 išn.).

⁵⁴ Kaip 50 išn.

parko įvaizdį, į šį klausimą neatsakė ir 2011 m. rugsėjo 23 d. organizuotos mokslinės konferencijos „Klaipėdos skulptūrų parkas ir jo tapatumų iššūkiai“ dalyviai, pranešimus skaitę įvairūs specialistai, mokslininkai, skulptoriai. Regis, kad Skulptūrų parko priežiūra lieka pačių klaipėdiečių geroje valioje. Šis labai reikalingas darbas jau eilę metų iš lėto daromas Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus ir Klaipėdos miesto savivaldybės Tvarkos skyriaus pastangomis. Jis valomas, šienaujamas, restauruojamos skulptūros... Didesniems gerinimo darbams reikalingi projektai ir didelės lėšos. Tačiau bet kokia spontaniška „patriotinė“ ar „kūrybinė“ avantiūristinė invazija čia yra nepageidaujama ir nepriimtina. Skulptūrų parkas yra modernių dekoratyvinių skulptūrų kolekcija, suformuota XX a. pabaigoje, „kokia negali pasigirti joks kitas miestas“⁵⁵ ir kurią turime išsaugoti ateities kartoms, kaip unikalų ir sėkmingą kūrybinį eksperimentą, nepamirštant šios vietos memorialinės, sakralinės paskirties.

Skulptūrų idėjinė ir meninė „dėlionė“

Klaipėdos skulptūrų parko kūrinius pagal juose „slypinčią“ idėją ir plastinę struktūrą galėtume „sudėlioti“ į keletą grupių: abstraktaus (lot. *abstraktus – atitrauktas*) befigūrės dailės⁵⁶ nefiguratyvinio vaizdo skulptūros; asociatyvinio abstrahuoto vaizdo skulptūros; realistinio (lot. *realis – daiktiškas, tikras*)⁵⁷ figuratyvinio vaizdo skulptūros ir dekoratyvinio vaizdo skulptūros. Dekoratyvinės skulptūros paskirtis – derėti aplinkoje ir savo plastika ją meniškai praturtinti (papuošti). Bet šio parko ypatumas – ne skulptūros parke, o skulptūrų parkas, t. y. jos privalo derėti viena su kita. Šis veiksnys, regis, sudėtingiausias. Kūrybinėse stovyklose buvo kuriamos skulptūros, bet nebuvo architektūrinio projekto, kaip jas derinti viena su kita, kokie želdiniai turi jas supti ir panašiai. Skulptūrų derinimas vyko spontaniškai ir ne visada sėkmingai. Tokias „baltas vietas“ turėtų „ištaisyti“ augalai, įvairūs želdiniai, kurie kai kurioms „pasimetusioms“ skulptūroms suteiktų didesnį plastinį autonomiškumą. Dekoratyvinės skulptūros idėja ir turinys yra formuojami ypatinga plastine dekoratyvia forma, bet, kaip pastebėta, daugelis čia esančių skulptūrų peržengia dekoratyvumo ribas. Toks kūrinių skirstymas nėra išsamus. Yra dalis skulptūrų, turinčių simbolinį, menamą ar tam tikrą asociatyvų vaizdą. Tačiau ir dauguma realistinio (figūrinio) vaizdo skulptūrų turi simbolinę prasmę. Kūrinių dėstymas į

V. Urbanavičius „Fragmentas“ (1980 m.).

⁵⁵ Kazakevičius I. Skulptūrų parko spindesys ir skurdas. Klaipėda. 2001 04 05, p. 28.

⁵⁶ Dailės žodynas. Vilnius, 1999, p. 12.

⁵⁷ Ten pat, p. 353.

„lentynėles“ yra nedėkingas užsiėmimas, tačiau vienokį ar kitokį jų grupavimą diktuoja skulptūrų meniškumo lygmuo, kuris yra įvairus ir nelygiavertis.

Abstrakčių (nefiguratyvinis) plastinių formų skulptūros kūrybinių stovyklų aušroje buvo sukurtos spontaniškai, intuityviai, degant kūrybiniu entuziazmu, vėliau lygiuojantis į XX a. pasaulio skulptorių patirtį (kūrybinius eksperimentus). Abstraktus (nefiguratyvinio) vaizdo skulptūrų turiningumas slepiasi pačioje plastinėje kūrinio struktūroje. Atsisakius kūrinyje realiai apčiuopiamo vaizdo, abstrakčioje plastikoje pasiekiamas dekoratyvus, estetiškai suformuotas vaizdas. Toks plastinis sprendimas tik iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti „lengvai“ modeliuojamas. Reikalinga laki fantazija, kad kūrinio plastinis abstraktumas pažadintų žiūrovo mintį.

Abstraktus asociatyvus vaizdo skulptūrų sukurta įvairiose kūrybinėse stovyklose ir jų meninis įtaigumas, turiningumas, plastinis kūrinio išbaigtumas yra skirtingas. Vieniems skulptoriams sekėsi geriau, kiti savo kūrybinį uždavinį išsprendė formaliai, skubėdami. Abstrakčia (nefiguratyvine) plastine išraiška, improvizuotu spontaniškumu pasižymi ankstyvosios skulptūros: A. Kyno „Banga“, Dmitrijaus Jefremovo „Vakaro regata“ (pradinis pavadinimas – „Baltijos saulėlydis“), M. Navako „Šarvas“ (pradinis pavadinimas – „Fantastinis jūros gyvūnas I“), V. Skirgailaitės „Versmė“. A. Boso kūrinys „Augimas“ (žmogaus atsiradimas ir jo tapimas) pajungtos kubizmui būdingos vaizdo dėlionės, reikalaujančios įvairiapusio apžiūrėjimo.

Viena labiausiai idėjiškai ir meniškai subrandinta abstrakčios krypties skulptūra – L. Garlos „Pradžia“. Ši ir A. Boso „Augimas“ plastine išraiška yra įdomesni kūriniai, visos kitos, sukurtos 1977 m., yra daugmaž lygiavertės. Dauguma jų „surado“ patenkinamą vietą parko erdvėje. Gal tik D. Jefremovo „Vakaro regata“ kiek pasimetusi bekrūmėje parko plokštumoje. Išvardytos skulptūros žadina įvairias mintis, verčia žiūrovą keisti savo realistinę (natūralistinę) suvokimo nuostatą, kad modernaus kūrinio plastika „prakalbėtų“. Šių ankstyvųjų „bandomųjų“ skulptūrų masteliai yra nedideli „trapūs“.

1978 m. abstrakčioje plastikoje eksperimentavo: D. Matulaitė „Lietaus debesis“, V. Skirgailaitė „Veidrodis“, Dovydas Zundelovičius „Takas“, S. Belinskaja „Verpetas“, M. Navakas „Plokščias keturkojis“ (pradinis pavadinimas – „Fantastinis jūros gyvūnas II“), L. Garla „Posūkis“. L. Garla siekė perteikti naują neįprastą mintį: pakeisti tai, ko negalima, – „susukti“ vertikalią keturkampį šlifuoatą akmens luitą. Geras darbas, gal kiek tiesmukiškas, tačiau vis dėlto neprilygsta jo „Pradžiai“. O Vlado Urbanavičiaus skulptūra „Horizontali figūra“ – nelabai pasisekęs darbas. Skulptūros forma anemiška, tiesiog gulintis šlifuoatas akmens luitas be įdomesnės plastinės intrigos, be užčiuopiamos minties.

J. Genevičius, „Marių paukštė“ (1980 m.).

Iš 1979 m. sukurtų skulptūrų yra 3 skulptūros, turinčios įdomias abstrakčias (nefiguratyvinis) plastines formas: R. Midviko kruopščiai techniškai išbaigta ir iš dalių sudėta estetiška skulptūra „Sudužimas“, Šarūno Šimulyno kūrinys „Užkeiktas“, savyje sukaukęs jėgą ir negalintis prasiveržti bei keliantis gana keistas paradoksaliais asociacijomis, D. Zundelovičiaus „Mazgas“, apraizgęs parko takelį, jo dalis „šliaužia po tako apačia“ ir išlenda...

1980 m. 8 skulptoriai sukūrė abstrakčių plastinių masių skulptūras. L. Garlos „Ruduo“ savo plastine išraiška – dekoratyvus kūrinys, žaidžiantis akmenų tūriais ir faktūromis. Ginto Jonkaus skulptūra „Atėjau“ yra nedidelė, dekoratyvi, pajvairinta plastinių formų kombinacijomis, ji gerai „jaugo“ į parko skardį. K. Jaroševaitės „Daigas“ – asociatyvus abstraktus kūrinys, kurio paviršius dekoruotas ritmingomis bangelėmis, „keliančiomis į saulę daigą“. M. Navako „Skydas“ (pradinis pavadinimas – „Fantastinis jūros gyvūnas III“) pagaliau „atsistojo ant stambių akmeninių kojų“. Kūrinio konstrukcija primena dolmeną – neolito ir ankstyvosios žalvario epochos akmeninį statinį (didžiulė apvali „girnų pusė“ uždėta ant stambių akmeninių atramų). V. Urbanavičiaus kūrinys „Fragmentas“ pasižymi 2 monumentalių geometrinių figūrų junginiu, jis savo geometrizuotais plastiniais tūriais labiau paveikęs nei jo ankstesnė skulptūra „Horizontali figūra“. Romano Kazlausko skulptūra „Kopgalis“ – stilizuotas, asociatyvus kūrinys, sudarytas iš 2 stambių ir 1 mažesnio akmeninių riedulių, menančių pingvinų šeimą.

Puikiai stilizuotas žmogaus ir paukščio įvaidis, dekoratyvus kūrinys plastinių paviršių modeliavimas ir spalviniai akmens raštai yra vykusiai suderinti K. Musteikio „Pajūrio motyvas“ ir J. Genevičiaus „Marių paukštė“ skulptūrose.

1981 m. 8 skulptoriai sukūrė abstrakčiai asociatyvių skulptūrinių formų kūrinis. Charakteringa, kad tų skulptūrų masteliai, plastinės masės yra stambios, įspūdingos ir jos savo tūriais valdo nemažą parko erdvę. M. Navako skulptūra „Simetriškas“ (pradinis pavadinimas – „Fantastinis jūrų gyvūnas IV“) – didžiulis akmeninis ovalo formos masyvas su akmeninėmis „kojomis“, žadinantis vaizduotę. Netikėta skulptūros plastinė struktūra, jos masteliai sukuria ypatingą estetinį lauką, kuris veikia žiūrovą savitu meniškumu. Ne mažiau įspūdingų skaidytų stambių plastinių tūrių yra K. Musteikio skulptūra „Žiedas“ (pradinis pavadinimas – „Pienė“). Čia ryški kažkokio augalo žiedo stilizacija, o viršūnėje – kupolas su arktėmis. Tai kūrinys tarp abstrakcijos ir figuratyvumo, tačiau realumo vaizdas yra daugiau menamas, asociatyvus – konkretumo ribos išblėsta. Iš pilko granito aukštą „Koloną“ (pradinis pavadinimas – „Pumpurą“), pasak Violetos Jasevičiūtės, obeliską, ištašė Jonas Meškelevičius.

K. Musteikis, „Žiedas“ (1981 m.).

G. Jonkus, „Suolelis dviem“ (1981 m.).

Koloną vertikaliai į 2 dalis dalija inkrustuota balto marmuro juosta. Ta pati juosta skaido ir pagrindą, tačiau kūrinys kažkokių ypatingų asociacijų nesukelia. Gal pats žiūrovas savo vaizduote gali „pafantazuoti“? G. Jonkaus improvizuotas kūrinys „Suolelis dviem“ susilaukė neigiamo vertinimo: „[...] tačiau ne visiems improvizacija pavyksta, ir tada dienos šviesą išvysta nevykęs kūrinys. G. Jonkaus „Suolelis dviem“, ar ne geriau pagaminti patogų, dailų suolelį iš medžio ar kitokios medžiagos?“⁵⁸ Mano manymu „Suolelis dviem“ yra puiki improvizacija daikto tema ir jis puikiai dera parko erdvėje.

1981 m. asociatyvaus vaizdo skulptūros: K. Jaroševaitės „Augalas“, Marijono Šlektavičiaus „Ryšys“, V. Urbanavičiaus „Pirštas“, S. Mišeikio „Šauksmas“. Šiuose kūriniuose skulptoriai abstraktumą jungia su galimybe skulptūrų plastikoje įžvelgti kažką matyto, lyg ir pažįstamo, – praplečiamos kūrinio vaizdo interpretavimo galimybės. Fantazijos polėkio ir plastinės jėgos turi abstrakčios V. Urbanavičiaus skulptūros „Sparnai“ (1982 m.), „Kompozicija“ (1983 m., pradinis pavadinimas – „Atramos“), taip pat Osvaldo Neniškio „Kertinis akmuo“ (1983 m.). Stambiomis, raiškiomis kubistinėmis plastinėmis formomis ir savitu meniškumu pasižymi Vlado Vildžiūno skulptūra „Ecce homo“ (1983 m.). Nesukontingentiškai apibendrintas, dekoratyvus skulptūrų plastinis vaizdas išplečia minėtų kūrinių turiningumo ribas ir leidžia žiūrovui vaizduotės galimybėmis interpretuoti jų idėjinį poveikį. Visos minėtos skulptūros techniškai išbaigtos, estetiškai išbaigtos ir pakankamai deramai įkomponuotos parko erdvėje. Be abejo, nedideli krūmai, gėlės, pagaliau žalia veja joms tikrai netrukdytų.

Trapios, abstrakčios plastinės konstrukcijos yra Vytauto Šerio kompozicija „Budėjimas“ (1982 m.), savo faktūriniu paviršiumi primenanti jo medines skulptūras. Dėl nepastebėto akmens skilimo skulptūros viršutinė dalis nuskilo. Dabar iš šio buvusio puikaus kūrinio liko tik fragmentai.

1986 m. skulptorius Stasys Žirgulis, panaudojęs 2 spalvų, tiksliau atspalvių, granitą ir skirtingas akmens apdorojimo faktūras – šlifuoatą ir grubų paviršius, sukūrė įdomų simbolinį abstrahuotą kūrinį pavadinimu „Vidurnaktis“. Vėlesnėse skulptorių stovyklose sukurtos skulptūros yra abstraktaus simbolinio vaizdo, kai kurios išraiškingų skulptūrinių masių, kuriose autoriai siekė plastinio dekoratyvumo ir idėjos bendrybės: M. Šlektavičiaus „Ryšys 2“ (1987 m.), Naglio Nasvyčio „Krantas“ (1988 m.), skulptoriaus iš Vengrijos M. Gaboro „Jungtis“ (1988 m.). Taip pat 1989 m. sukurti kūriniai: Sauliaus Šiukštos „Augalas“, S. Mišeikio „Uostas“ ir A. Sakalausko

V. Vildžiūnas „Ecce homo“ (1983 m.).

⁵⁸ Jasevičiūtė V. Penktosios skulptorių stovyklos derlius. Tarybinė Klaipėda. 1981 11 27, p. 3.

„Sparnuotoji“. Pastaroji yra šlifuoatų, dizainiškų skulptūrinių formų, skrydžiui išskleidusi sparnus plastinė būtybė patalpinta ant aukšto skulptūrinio postamento. N. Nasvyčio ir S. Mišeikio skulptūros savo plastika primena, kad esame prie jūros, kad mūsų gyvenimas susijęs su laivais. Prabėgęs nemažas kūrybinis laikas ir įgyta patirtis skulptoriams padėjo sukurti subrandintas, abstrahuoto simbolinio vaizdo, raiškias bei meniškias lauko skulptūras.

Realaus dekoratyvinio vaizdo skulptūros

Realaus vaizdo skulptūrų sukurta panašiai tiek, kiek ir abstrakčių kompozicijų. Skulptūros, turinčios pakankamai realų ar pretenduojančios į daugumą suvokiamą plastinį vaizdą, didesnio konflikto ir nesusipratimo tarp žiūrovų nesukėlė. Kodėl kreiptasi į žiūrovą, o kam, pagaliau, meno kūriniai yra kuriami?

Skulptūrų parko kūrybos ypatumai – išskirtiniai, už sukurtą kūrinį nebuvo mokama, nebuvo konkretaus užsakovo, kuris priima ar nepriima sukurtą kūrinį savo nuožiūra. Skulptoriai nebuvo varžomi užsakovo meninio išprusimo – savo kūrybinuose apmąstymuose jie buvo pakankamai „laisvi“. Juos veikė tuo laiku vyravusi bendra meninė atmosfera ir draugų, kolegų bei šiek tiek teoretikų pastabos. Kiekvienas skulptorius galėjo pasikliauti savo gebėjimais, patirtimi, plastinio meno suvokta kūrybos samprata, draugo petimi. Vieni pasuko labiau moderniu kūrybos keliu, kiti – įprastu, tradiciniu. Buvo ir tokių skulptorių, kurie savo kūrybinę jėgą išbandė ir eksperimentinėje, ir tradicinėje skulptūros kūryboje. Tačiau iki kokio plastinio vaizdo apibendrinimo kūrinys dar laikomas realus ir kada tas realumas išnyksta? Čia nereikėtų maišyti realumo su natūralizmu. Kūrinio plastinių formų apibendrinimų galimybės yra gana plačios, įvairios ir nelabai apibrėžtos, svarbu, kad kūrinys išreikštų realiai egzistuojančio vaizdo atpažinimą. Šias plastines interpretavimo galimybes savo kūryboje ir išnaudojo skulptoriai. Tačiau, kurdami dekoratyvines lauko skulptūras, skulptoriai tą realiai suvoktą tikrovės vaizdą perteikė skirtingai. Vieniems labiau rūpėjo idėja, kūrinio tema, kitiems – temos ir skulptūrinio vaizdo vienybė, dar kitiems – kūrinio plastinis dekoratyvumas.

Reikšminga tai, kad rašiusieji tuo laiku akcentavo realistinės krypties kūrinius, išryškindami geriau pavykusius. Apie abstraktaus vaizdo skulptūras buvo nutylima arba pastebima tik viena kita. 1-ojoje kūrybinėje skulptorių stovykloje skulptoriai ne tiek galynėjosi su lauko skulptūros masteliais, kiek jiems rūpėjo realaus vaizdo skulptūros plastiniai apibendrinimai ir kaip kūrinys derės parko aplinkoje. Skulptūrų plastinis vaizdas buvo siejamas su tema: jūra, Klaipėdos krašto gyvenimo ypatumai – išvykimas ir laukimas. Šias

D. Matulaitė „Dvylika brolių“ (1984 m.).

S. Žirgulis „Vidurnaktis“ (1986 m.).

S. Šiukšta „Augalas“ (1989 m.).

savybes turi V. Krutinio dramatiškos išraiškos, laukimo ir nežinio skausmo sukaustyta skulptūra „Pakrantė“. Laukimo nuotaiką išreiškė ir monumentali R. Kazlausko „Kuršė“. Tačiau 1981 m. jo sukurta skulptūra „Kuršis“ yra žymiai įdomesnis, meniškai labiau subrandintas kūrinys. S. Mišeikis savo pirmai skulptūrai „Laukimas“ suteikė vertikalią, „susuktą“ siluetą, kurį juosia besisukančios plastinės „rūbų“ klostės. Kūrinyje įtikinamai perteikta ilgo, beviltiško laukimo nuotaika, kur, kaip pastebėjo menotyrininkė G. Martinaitienė, panaudota medžio kamienui analogiška akmens (modeliavimo) forma⁵⁹. Kazio Kisielio ir Motiejaus Narbuto bendras kūrinys – jūrų dievas „Bangpūtys“ su žmogišku susirūpinusiu veidu. Nedidelę skulptūrą kriauklę pavadinimu „Atspindys“ iš pilko granito iškalė Tamara Janova. Humoristinio turinio, puikaus atlikimo, savo konstrukcija kiek primenanti kryžių yra R. Dauginčio skulptūra „Barnabas išeina į jūrą“. Tik Julius Narušis savo skulptūroje „Įkvėpimas“, „nesigilino“ į jūrinę tematiką. Jis realiomis plastinėmis formomis įtikinamai išreiškė muzikinį įkvėpimą, pereinantį į ekstazę.

Tenka pastebėti, kad 2-ojoje (1978 m.) kūrybinėje skulptorių stovykloje įtaigių, išraiškingos plastinės modeliuotės realistinių skulptūrų sukurta mažiau. Gal trukdė laiko stoka, o gal, pasak menotyrininkės V. Mickevičienės, buvo dirbama be išankstinio modelio, o tai skulptoriams trukdė susikaupti, blaškė dėmesį. Intriguojančios gulinčios pozos, apibendrintai realios plastinės išraiškos šįkart yra K. Jaroševaitės skulptūra „Gulinti moteris“, sukurta iš raudono granito. Šioje skulptūroje autorė pavaizdavo tiek „pavargusią gulinčią moterį“, kad jai ir „kojos atkrito“. Liaudiškos skulptūros bruožų turi Justo Mickevičiaus „Pasimatymas“.

S. Mišeikio „Susitikimas“, Zigmo Raicevičiaus „Sėdintis“ yra tarp dekoratyvumo ir schematizuoto plastinio sprendimo. Ne ką įtikinamesnė yra ir R. Kazlausko negatyvinio reljefinio atlikimo skulptūra „Praeitis“. M. Narbutas kūrinyje „Smeltė“ tradicine realistine plastika pavaizdavo jauną moterį, išreiškė rimtį, susikaupimą, skulptūra savo simboliškai išraiška įtikinamai atspindi parko sakralinę dvasią.

1979 m. skulptorių kūrybinis derlius buvo labiau pasisekęs, lyginant su 1978 m. Vis dėlto kūrybai įtakos turėjo išankstinis pasiruošimas. Pasak skulptorių stovyklos vadovo V. Krutinio, „iš esmės silpno darbo nebuvo nė vieno“⁶⁰. V. Krutinio lyriškoje kompozicijoje „Dviese“ dominuoja vertikaliai lengvai tekantis, dviejų „išėjusių pasivaikščioti“ skulptūrų paviršiumi banguojantis plastinis ritmas,

⁵⁹ Martinaitienė G. Skulptūra išeina į žmones. Kultūros barai. 1977, Nr. 10, p. 22.

⁶⁰ P. Martinkus kalbina skulptorių V. Krutinį. Tarybinė Klaipėda. 1979 08 25.

primenantis secesijos stilingumą. Kompozicijoje gražiai suderintas idėjinis prasmingumas ir plastinis dekoratyvumas.

Skyrdžio kaip polėkio vidinė įtampa vyrauja įdomioje R. Kazlausko skulptūroje „Aitvaras“. „Sunkias“ legendas ant savo kupros neša tauras 2 spalvų (pilko ir raudono granito) animalistinėje, monumentalioje D. Matulaitės kompozicijoje „Klajojantis ežeras“.

Aloyzo Smilingio mitologizuotoje skulptūroje „Vega“ (žvaigždė, nutolusi nuo saulės 26 šviesmečiais) pavaizduotas gulinčios moters torsas, modeliuotas dekoratyviai suapvalintomis, iškilomis ir stambiomis plastinėmis kūno formomis. Kūrinyje slypi jėgos ir stiprybės įspūdis. A. Boso „Prabudimas“ taip pat susietas su mitologija – tai kentauras, kuriame autorius sujungė 3 spalvų granitą: rausvą, melsvą ir raudoną. Skulptorius kūrinio vidinį veržlumą perteikė kampuotomis plastinėmis formomis, artimomis kubizmui, ir skirtingomis faktūromis, tačiau to plastinio išraiškumo, vidinio dramatismo, kuris yra jo 1980 m. sukurtoje skulptūroje „M. Mažvydas“, nėra.

Vėlesniuose kūriniuose „Torsas“ (1981 m.), „Dvyniai“ (1983 m.) skulptorius, perpratęs parko dendrologinę struktūrą, savo skulptūroms suteikė gana stambius, H. Moore'o skulptūroms būdingus, mastelius. Jos savo išraiškingais, monumentaliais plastiniais tūriais ir slypinčia energija puikiai įsirašė į parko erdvę.

Mažiau bendraujančius su menu šokiravo, o kai kuriuos ir papiktino J. Mickevičiaus sukurtas klasikinis „Torsas“ (1979 m., pirminis pavadinimas – „Vasara“). Tai tikrai drąsus sprendimas šiame parke. Poliruotame granite pavaizduotas grakštus judesio apnuogintas šiuolaikiškos jaunos moters torsas. V. Skirgailaitė, atsisakiusi abstrakčios plastikos, ėmėsi jos sielai artimesnio ir realesnio vaizdo skulptūrų kūrimo iš pilko granito. Jos sukurtose 2 figūrų skulptūrinėse kompozicijose „Akimirka“ (1979 m.), „Pasivaikščiojimas“ (1980 m.) ir „Sąveika“ (1981 m.) vyrauja plastinių formų dekoratyvus apibendrinimas, faktūrinis paviršių žaismingumas, lyrinė kūrinų nuotaika, skulptūros jaukiai dera parke. Beje, jų aplinka galėtų būti ir įdomesnė.

1980 m. nuotaikingą realistinį kūrinį pavadinimu „Gimtdienis“ sukūrė S. Mišeikis. Čia pavaizduotas iš laimės ant „debesėlio“ sėdintis vaikas, pakeltas ant aukšto metalinio stulpo. Iš raudono šlifoto granito, puikios siurrealistinės kompozicijos (balnas sujungtas su žirgo koja) yra atraktyvi R. Midvikio skulptūra „Žemė kėlė...“. Skulptorius šį kūrinį pastatė tako viduryje, o ant jo „balno“ mėgsta pasėdėti vaikai. Skulptoriams D. Jefremovui („Vasaros lietus“) ir Romui Puidokui („Toluma“) pasisekė mažiau. Skulptūrų vaizdai banaloki ir plastiškai nesutvarkyti.

K. Kisielis ir M. Narbutas „Bangpūtys“ (1977 m.).

1981 m. sukurtos kai kurios realistinio vaizdo skulptūros neturi ypatingo išskirtinumo: J. Genevičiaus „Vaikystė“, Prano Bartulio „Neptūnas“, Juozo Geručio Ruzgaus „Jūros daina“. Įdomesnio plastinio sumanymo yra Klaudijaus (Stepanovo) Pūdymo „Kriauklė“ – į geldutę „patalpinta“ moteris su vaiku. Jau minėtas R. Kazlausko „Kuršis“ yra puikios, dekoratyviai apibendrintos, turiningos plastikos ir meniškai subrandinto vaizdo kūrinys. R. Antinio skulptūroje „Draugystė“ dominuoja archaizuotas 2 figūrų plastinis ažūrinis junginys.

1982 m. sukurtos 5 realistinės plastikos skulptūros. Skulptorės K. Jaroševaitės skulptūra „Įkyrios mintys“ intriguoja žiūrovą. Nedidelė apnuoginto vyro skulptūra su „įkyriomis mintimis“, pasodinta ant pjedestalo, kelia įvairias asociacijas. K. Musteikis šį kartą ėmėsi sudėtingesnio kūrybinio darbo. Jis plastiškai išraiškingoje, monumentalių formų skulptūroje „Sargyboje“ pavaizdavo sėdintį ir įdėmiai į toli žvelgiantį senovės karį, saugantį šį parką, mūsų pajūrį. Liaudiškos skulptūros įvaizdį turi monumentali ir nuotaikinga R. Dauginčio skulptūra „Naktigonė“. Iš šviesaus granito puikią skrendančių žuvėdrų ažūrinę dekoratyvinę skulptūrinę kompoziciją „Paukščiai“ iškalė A. Sakalauskas. Jis juos skrydžiui „patupdė“ ant pakankamai aukšto postamento. Aukštą postamentą turi ir Leono Vytauto Striogos skulptūra – angelas su suglaustais sparnais. Tikrąją kūrinio esmę jis paslėpė, suteikdamas skulptūrai pavadinimą „Mintis“. Statiškomis, vertikaliomis, dekoratyviomis plastinėmis skulptūrinėmis plokštumomis pasižymi monumentali J. Kėdainio skulptūra „Motina“, prie kurios glaudžiasi dekoratyvios vaikų figūrėlės. Kūrinys savo rimtimi, statiškumu ir kompozicine dviprasmybe labiau įkūnija memorialinę nei dekoratyvinę skulptūrą. S. Mišeikis skulptūroje „Skrydis“ pavaizdavo paukštį-angelą. Tai buvo laikas, kai skulptoriai, paslėptomis kūriniais teminėmis ir plastinėmis dviprasmybėmis, atidavė pagarbą šio parko (kapinių) praeičiai...

1983 m. kūrybinėje Smiltynės stovykloje dirbusiems skulptoriams sekėsi kiek prasčiau. Literatūriškumas ir simbolinė vaizdo išraiška slypi A. Sakalausko vertikaliame, plastiškai komplikuotame kūrinyje „Vienišas kalnas“. Ši skulptūra turėjo ir kitą pavadinimą – „Valdovai“, manau, kad šis pavadinimas tiko labiau. Skulptūros kompozicinis motyvas kiek primena M. K. Čiurlionio paveikslą „Karalių pasaka“. Užkoduoto vaizdo (figūrėlės nušlifuoti dalimi pastatytos ant akmens riedulio) yra K. Pūdymo simbolinė skulptūra „Žvejai“ (pradinis pavadinimas – „Žūklė“). Gana nykiomis schematizuotomis plastinėmis formomis pasižymi animalistinė V. Naručio

J. Narušis „Įkvėpimas“ (1977 m.).

skulptūra „Katinas“. Įdomus K. Jaroševaitės kūrinys „Mergaitė su gėlėmis“ neišliko, vandalai jį nuvertė 1990 m.⁶¹

Visai kitą vaizdą turime analizuojant 1984 m. skulptorių sukurtus darbus. Net 7 skulptoriai sukūrė plastiškai išraiškingas, apibendrinto realaus vaizdo ir techniškai puikiai atliktas dekoratyvaus faktūrinio paviršiaus skulptūras. Klasikinėmis sodriomis kūno masėmis ir įdomia kompozicija pasižymi Petro Mazūro skulptūra „Juoda moteris“, pakelta ant aukšto postamento. Skulptorius labai išmoningai išnaudojo šlifuito ir grubiai apdoroto juodo akmens faktūras. Kūrinys artimas antikinių skulptūrų įvaizdžiui. A. Sakalauskas sugrįžo prie jūros ir laukimo temos („Viltis“). Vieniša moteris, gal motina, laukia ant kranto sugrįžtančio iš jūros ar iš kokio kito krašto artimo žmogaus. Į kelionę ant dviračio su vaikeliu išsiruosė rausvo akmens, šlifuito paviršiaus, stilizuotų dekoratyvių plastinių plokštumų puikus G. Jonkaus kūrinys „Į kelionę“. D. Matulaitė, išbandžiusi ir abstrakčią, ir monumentalią skulptūrinę kūrinio išraišką, šį kartą pasirinko ažūrinės kompozicijos, neramių skulptūrinių formų sprendimą („Dvylika brolių“). Skulptorė pasakos motyvą įgyvendino paukščių sparnų, žmogaus rankų, juodvarniais paverstų besiblaškančių brolių plastiniais motyvų įvaizdžiais, juos pakėlus ant 2 spalvų (rausvos ir melsvos) išraiškingos formos akmeninio postamento. 4 figūrų statišką ir kartu labai nuotaikingą skulptūrinę kompoziciją „Vakarienė keturiems“ (tėvo, motinos, vaiko ir šuns, susėdusių aplink apskritą stalą vakarienės) iš pilko granito sukūrė Vitalijus Lukošaitis. Ši jautriai stilizuota, dekoratyvi, techniškai gerai atlikta daugiafigūrinė kompozicija dvelkia šeimos idilija ir subtiliu humoru.

Statiškumas, skulptūrinių formų monumentalumas ir faktūrų žaismė dominuoja V. Balsio šviesiai pilko granito skulptūroje „Legenda“. Kūrinys kiek primena senovės Egipto skulptūrų statiškumą. Jo kitas kūrinys „Dvi mylimos“ (1986 m.), sukurtas iš raudono poliruoto granito, yra labiau dinamiškos plastikos, neramaus apskrito silueto, sudėtas iš kelių dalių ir pasižymintis vidine jėga. Skulptūra – paslaptinga ir intriguojanti.

Netikėtos, erdvinės, ritmiškos kompozicijos yra V. Krutinio 3 figūrų kūrinys „Bangų šešėliai“ (1984 m.). Skulptūrinę grupę sudaro 3 mažėjančių dydžių figūros – siluetai, sustatyti vienoje eilėje. Panaudotas 2 spalvų granitas: iš šviesaus iškaltos figūros, iš rausvo – jų šešėliai. Tai išraiškingas, apibendrintas ir dekoratyviai savitas plastikos kūrinys.

3 figūrų skulptūrinę kompoziciją (tėvas, motina ir centre – vaikas) – idealios šeimos vaizdą, Lietuvos tradicinėje realistinėje

M. Narbutas „Smeltė“ (1978 m.).

⁶¹ Irnastaitė J. Kas mums plos? Klaipėda. 1990 08 29.

A. Bosas „Dvyniai“ (1983 m.).

K. Jaroševaitė „Įkyrios mintys“ (1982 m.).

skulptūros plastikoje, vyravusioje XX a. 6–8 dešimtmečiuose, sukūrė J. Kėdainis. Tai šviesaus granito skulptūra pavadinimu „Šeima“ (1984 m.). Panašios realistinės plastinės struktūros yra ir B. Vyšniausko skulptūra „Mergaitė“ (1986 m.), įkomponuota į skirtingų faktūrų ir aukščių skulptūrinį pjedestalą. Skulptorius iš šviesiai pilko granito iškalė sėdinčią paauglę mergaitę, susigūžusią, apnuogintą ir trapią...

1985 m. kūrybinėje stovykloje dirbęs Stanislovas Kuzma savo įprastoje plastinėje struktūroje iš mėlyno granito sukūrė moters su skara kompoziciją ir pavadino ją „Žemė“. Kodėl su skara? Skulptorius atsako: „Nes skara – paslaptis, skara – jaukumas ir šiluma. [...] ji dažnai sutinkama lietuvių liaudies tautosakoje ir man labai miela.“⁶² Kūrinys kiek „iškrenta“ iš šio parko konteksto dėl savo memorialinio įvaizdžio. Panašų įvaizdį turi ir A. Sakalausko skulptūra „Šauksmas“. Skulptorius sako: „Vidinis nerimas gyvena mumyse – galimo baisaus karo nuojauta. [...] Ant aukštos pakyls sukūriau Nerimą – skriejančią moterį su ištiesta ranka-sparnu. Sparnas turėtų apsaugoti Žemę nuo negandų.“⁶³ Skulptorius pavaizdavo moterį – Nerimą, priklaupusią ant vieno kelio, lyg pasirodusią skrydžiui. Įdomus, ekspresyvus kūrinys.

Tradicinis plastinis skulptūrų dekoratyvumas ir savitas formų žaismingumas vyrauja šiose skulptūrose: V. Naručio „Muzikantas“, Jūračio Zalenso „Du paukščiai“, Antano Žukausko „Anūkas“. Virginijos Venckūnienės 3 dekoratyvinių skulptūrų kūrinys iš pilko granito pavadinimu „Atostogos“ (1986 m.) yra nuotaikingos ažūrinės kompozicijos ir turi realizmui būdingas formas. Kūrinys gerai „įsirašė“ į parko erdvę. Antano Šnaro „Einanti“ (moteris eina palinkusi prieš vėją) yra aptakių dekoratyvių plastinių formų kūrinys. Gedimino Žuklio skulptūra „Šiaurys“, simbolizuojanti vėją ir šaltį, pasižymi dinamišku ekspresyvumu ir „skrenda“ aukštai ant keturkampio pilko akmeninio stulpo. Algirdo Antano Zokaičio 2 skulptūrų įdomioje kompozicijoje „Ramybė“ (1987 m.) vyrauja 2 spalvų (pilkos ir raudonos) monumentalūs, dekoratyvūs granitiniai masyvai, juose slypi ypatinga jėga ir ramybė.

Susigūžusio nuo gyvenimo negandų paukščio-žmogaus simbolinį įvaizdį iškalė skulptorė iš Liuksemburgo M. J. Kerschen („Paukštulis“). Skulptorius Antanas Balkė skulptūros „Gyvybės medis“ (1987 m.) viršutinėje dalyje žemu reljefu simboliškai pavaizdavo moters, gyvybės nešėjos, ir vyro torsus. K. Musteikis skulptūroje iš mėlyno akmens „Sunaikink blogį“ (1988 m.) sujungė

⁶² Stabra A. Naujos skulptūros M. Mažvydo parke. Tarybinė Klaipėda. 1985 09 08, p. 5.

⁶³ Ten pat, p. 5.

2 priešingas – žmogaus ir jo blogio (blogis – slibinas) – figūras į ekspresyvią kompoziciją. Skulptorius šiuo simboliniu kūriniu teigia, kad žmogaus prigimtyje vienu metu slypi gėrio ir blogio pradai, kad žmogus pirmiausia turi nugalėti blogį savyje. Skulptūra pakelta ant rausvos granitinės kolonos.

Šios skulptūros sentencija „Sunaikink, žmogau, savyje blogį!“ norėtųsi ir baigti skulptūrų apžvalgą. Kiekvienas žmogus, vertindamas vieną ar kitą meno kūrinį, gyvenimo situaciją ar įvykį, pirmiausia privalo sunaikinti blogį savyje, kad pirmiausia jam būtų gera gyventi po saule, o tuo pačiu ir šalia esantiems. Taip, kaip skulptorius kuria kūrinį subjektyviai, taip ir teoretikas jį mato iš savo pusės. Nemanau, kad gali būti tik vienas ir neklystantis kūrinio matymas bei jo meniškumo vertinimas, teigiamų ar neigiamų savybių pastebėjimas. Kiek žmonių, tiek matymo kampų ir vertinimo galimybių.

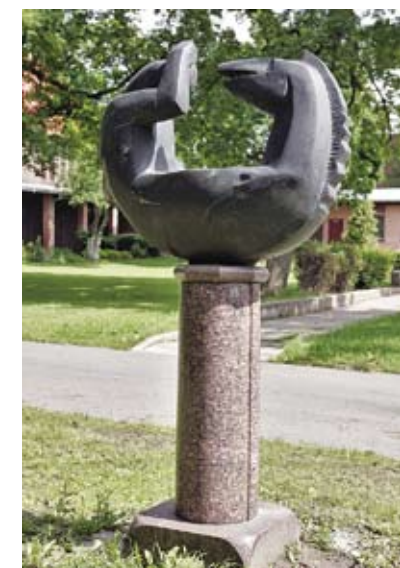
Keletas minčių pabaigai...

Klaipėdos skulptūrų parkas – unikalus, bet ne vienintelis. Panašių parkų yra tiek Europoje, tiek Lietuvoje (pvz., Europos parkas). Tačiau Klaipėdos skulptūrų parke turi sugyventi 2 kultūriniai ir dvasiniai pradai: memorialinė atmintis ir XX a. pabaigos modernių skulptūrų iš granito kūriniai. Kad čia buvo kapinės, reikalinga vizuali, išsami informacija, ir neberekėtų šio istorinio fakto ignoruoti. Skulptūros buvo kuriamos gana ilgą laikotarpį – 13 metų (kitų 2 metų kūriniai į parką nepateko). Skulptorių kūrybą veikė tuo metu vyravusios ideologinės ir meninės idėjos, norai, asmeninės galimybės, kolegų pastebėjimai, parko vietos specifinės sąlygos. Skulptūros buvo pradėtos kurti spontaniškai, jaunatviškai, improvizuojant (ypač pirmose kūrybinėse stovyklose), tačiau jau 3-iojoje stovykloje ir vėlesnėse kūriniais tvirtindavo reikli Meno taryba. Sukurtos skulptūros domino plačius to meto menotyrininkų, architektų ir įvairių menininkų sluoksnius – Klaipėdos M. Mažvydo skulptūrų parkas (šis pavadinimas paplitęs, bet niekada nebuvo įteisintas) išėjo iš provincialumo (uždarumo) rėmų. Šiuo parku domėjosi ir to meto inteligentiškoji Tarybų Sąjungos visuomenė.

Pasikeitus politinėms visuomeninėms sąlygoms ir kūrinių vertinimo kriterijams, Skulptūrų parkas prarado aktyvų visuomenės domėjimąsi. Visuomenės dėmesys nukrypo į senąjį parko paskirtį – kapines. Kaip visada, siekiant rezultato, dominuoja kategoriškumas – buvo kalbama apie tai, kaip sugrąžinti tai, kas negrįžtamai sunaikinta. Kas dabar galėtų tiksliai žinoti visų buvusių kapų padėtį ir jų šeiminių? Bet koks buvusių kapų pažymėjimas, kaip siūlo kai kurie asmenys, būtų tik dalinis, be to, kas dabar gali sura-

R. Midvikis „Žemė kėlė...“ (1980 m.).

K. Musteikis „Sunaikink blogį“ (1988 m.).

šyti visų palaidotų žmonių vardus ir pavardes, gimimo ir mirimo metus? Ir kokia kalba tai reikėtų įteisinti?!

Klaipėdos skulptūrų parkas – nacionalinė vertybė. Jį kūrė visas būrys Lietuvos ir keli užsienio skulptoriai (iš viso – 61). Vertinti reikėtų tai, ką turime, o turime tikrai įdomias, meniškias skulptūras, sukurtas tam tikru istoriniu laikotarpiu iš ilgaamžio tvirto lietuviško granito, patalpintas po lietingu Klaipėdos dangumi. Skulptūros – labai įvairios savo plastine išraiška, idėja. Jų estetinis poveikis žiūrovui yra skirtingas ir nelygiavertis. Vienos greitai suvokiamos, kitos reikalauja žinių ir pastangų. Lankantis šioje ypatingoje, menu ir istorija prisodrintoje erdvėje, skulptūros iš lankytojo reikalauja geranoriškumo ir tolerancijos, kad būtų įmanoma išgirsti skulptūrų išraiškingą plastinę kalbą. Kategoriskumas niekada neleis pažinti vieniems kitų, ypač domintis XX a. pabaigos moderniomis dekoratyvinėmis Klaipėdos skulptūrų parko skulptūromis. Skulptūrų parko kūrinii meninio ir estetinio (dvasinio) poveikio savybių reikėtų nepamiršti ir gerinant parko įvaizdį, tvarkant krūmus, gėlynus, veją...

Skulptūros – prieinamos visiems. Įvertinkime ir saugokime tai, ką gražaus ir tikrai vertingo turime uostamiestyje. Vandalizmas visur yra vandalizmas, neleiskime jam klestėti mūsų sąmonėje ir elgesyje, pamėginkime sutvardyti savo amžinąjį griovimo instinktą, ypač šiame įdomių, vertingų, estetiškai ir emociškai paveikių modernių granito skulptūrų aplinkoje, nepamirštant ypatingos šio parko praeities – buvusių kapinių... Istorinė lemtis, lėmusi kartu egzistuoti ir sunaikinti praeičiai, ir estetizuotai dabarčiai... Būtų sunku vėl negriaunant iš esmės ką nors keisti...

*Klaipėda
2012 m. rugpjūtis–spalis*

R. Kazlauskas „Angelas“ (1992 m.), gipsinis maketas. „Angelą“ skulptorius tikėjosi iškalti neįvykusiame 16-ajame simpoziume.
S. Kanaverskytės asmeninis archyvas.

VĒLIŲ ŠLAMĖJIMAS PARKO ALĖJOSE – LYG NEBYLUS PRIEKAIŠTAS

*Muziejininko Dionyzo Varkalio ir žurnalisto
Gedimino Pilaičio pokalbis*

Pabandykime įsivaizduoti, kas nutiktų, jeigu būtų išlikę visi anksčiau gyvenusių ir pilkasermėgių būrų, ir kilmingųjų bajorų kapai. Išstisus žemės plotus klotų vien tik kapinynai. Tačiau taip niekada neatsitiks – nieko amžino po saule nėra. Nebežinome, kur ilsisi pirmojo karūnuotojo Lietuvos valdovo Mindaugo palaikai. Nors išdidus Babilono karalius Nabuchodonosaras II padarė viską, kad Babelio bokštas mestų iššūkį dangui, net ir šis didingas kūrinys virto dulkelėmis. Kalbėta, jog laikui nepavaldžios tik Egipto piramidės, bet ir jos neapsaugojo nuo kapų plėšikų faraonų kapų.

Senųjų Klaipėdos kapinių galbūt niekas net ir neprisimintų, nesistebėtų, kaip jos staiga galėjo pranykti be jokio pėdsako, jeigu Danės žiotyse įkurto senojo miesto centre dunksotų viduramžių pilies kuorai, valdovų rūmai, debesis remtų aukštų bažnyčių varpinės, katedrų bokštai ir kiti civilizacijos paminklai. Tačiau šiame daugiasluoksnės kultūros mieste netgi per stebuklą išlikę praeities paminklai ir po karo audrų brutaliai naikinti kaip naujakuriams svetimos Rytprūsių kultūros bei tiesiog pasibaisėtino militarizmo paveldas.

Prūsų žemėje palaidoto Karaliaučiaus universiteto profesoriaus Immanuelio Kanto akimis žvelgdami į žvaigždėtą dangų virš galvos, dabar galime tik stebėtis, koks kipšas tada buvo apsėdęs žmones, kad jie nuniokojo viską – netgi senojo Memelio istoriko mozūro Johannesio Sembritzkio (1856–1919) kapą. Kapitalinio 3 tomų veikalo „Klaipėdos karališkojo jūrų ir prekybos miesto istorija“ autoriaus, kažkada vaikštinėjusio senųjų kapinių alėjomis ir užsirašinėjusio įdomesnes paminklų epitafijas, palaidojimo vieta mums jau nebežinoma. Kaip ir Wolfgango Amadeaus Mozarto, jeigu tikėtume senomis legendomis, mirusio skurde ir paguldyto į bendro kapo duobę su vargšais.

Kai senuosius miestus tarytum akis užmerkusio žmogaus veidą užklaja naujų tapatybių drobulės, anksčiau ar vėliau atsiranda rimtų problemų. Tai galbūt geriau nei kiti jautė po karo Klaipėdoje pasirodęs Dionyzas Varkalis, pasirinkęs jūrininko profesiją, bet vėliau tapęs nagingu paminklų restauratoriumi. Šis kietas žemaitis mėgino išgelbėti bent dalelę praeities: rankiojo ir saugojo naikinamas vertybes. Kalvystės muziejuje stovinti puiki jo kompozicija iš nulaužtų metalo kryžių ir išlupinėtų tvorelių – viskas, kas liko iš senųjų kapinių, kur palaidota daug garbingų šį miestą kūrusių žmonių.

D. Varkalis išgelbėjo dalį naikinamų kapinių vertybių. 2012 m. G. Pilaičio nuotrauka.

Kodėl po karo išdaužytoje Klaipėdoje neatsirado daugiau jautresnės sielos naujakurių, kuriems būtų rūpėjęs žemėn smen-gančio, jų akyse dingstančio senojo kultūros paveldo likimas? Ko netekome ir ką įgijome, kai nušluotų kapinių vietoje atsirado modernios lietuvių skulptūros galerija po atviru dangumi? Ir kokia šios vietovės ateitis dabar, kai į miesto istoriją žvelgiame jau beveik atsikratę iš šalies mums primestų šėtoniškų prietarų ir kompleksų?

Ne itin tolimos, bet skaudžios pajūrio miesto praeities remi-niscencijos, persipinančios su naujomis ateities vizijomis, atsiveria Gedimino Pilaičio, dienraščio „Lietuvos rytas“ žurnalisto, ir Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus darbuotojo, muziejininko, unikalios šio krašto kalvystės paminklų ekspozicijos kūrėjo ir puoselėtojo D. Var-kalio pokalbyje.

Garbaus amžiaus klaipėdiečiai dar prisimena miesto centre buvusias kapines, kurias vėliau užgožė memorialas žuvusiems raudonarmiečiams, skulptūros, sporto aikštynas. Dabar ten – parkas, ramybės ir poilsio zona. O kaip ši vieta atrodė tada, kai pirmą kartą ją pamatėte?

Klaipėdoje atsiradau 1949 m. Po karo miestas buvo beveik tuščias. Sprukdami į Vakarus senieji gyventojai savo namuose paliko visą turtą – eik, imk, gyvenk, kur nori. Pirmieji naujakuriai taip ir elgėsi. Autobusų tada nebuvo, visur žingsniuodavome pėstute. Vėliau pasi-rodė sunkvežimiai su prikabintais laiptukais, važinėjo juokingas auto-busas, kuriame keleiviai susispraudę sėdėjo ant vienintelio ilgo suolo.

Aš tada gyvenau už geležinkelio stoties, Ažuolų gatvėje, mokiausi jungų mokykloje. Senąsias kapines matydavau kasdien – per jas droždavau į paskaitas kitame miesto gale. Liepų gatvėje įsikūrusiame medvilnės verpalų fabrike „Gulbė“ tuomet dirbo apie 800 moterų. Kapinių pakraštyje įrengta atvira šokių aikštelė kaip magnetas traukė jaunas verpėjas ir jūrininkus – linksmybės vykdavo bene kiekvieną vakarą.

Anksčiau šios kapinės buvo vienos didžiausių ir gražiausių Klai-pėdos krašte. Rytinėje dalyje palei Trilapio gatvę dunksojo granito ir marmuro antkapiai. Bet jų buvo nedaug – dominavo metalo kryžiai. Net kapai buvo apdailinti gražiausiais metalo dirbiniais. Kvartalus juos iš ketaus lietos tvoros. Visos kapavietės irgi buvo aptvertos. Senieji gyventojai, rakteliais atsirakindavę kapų vartelius, žengdavo kaip į savo sodą.

Tarpukariu dauguma Klaipėdos krašto gyventojų buvo evange-likai liuteronai. Jų laidojimo papročiai skiriasi nuo katalikiškų. Jeigu kapai apleisti, neprižiūrimi, ne nuodėmė ant jų laidoti kitus žmones. Taip buvo daroma ir Klaipėdoje. Rytinė senųjų kapinių dalis buvo

užversta žemių sluoksniu, paaukštinta, pakraščiai sutvirtinti betono sienutėmis. Senieji klaipėdiečiai, guldavę mirusiuosius dviem aukš-tais, atrodo, nė kiek nesijaudindavo dėl tokių suverstinių kapų.

Kalbama, jog vakarinė senųjų kapinių teritorija, dabar įsiremianti į M. Mažvydo pėsčiųjų alėją, tarpukariu atrodė įspūdingiau nei rytinė...

Ji buvo kitokia: stovėjo daugiau puošnių marmuro paminklų, dailių kopyltėlių. Vakarinėje dalyje būta nemažai rūsių – šeimų kapaviečių. Kas atsitiko vėliau, man nesinori net ir prisiminti. Kapų plėšikai vartė paminklus, tampė rūsiuose sukrautus karstus. Pavogtos marmuro ir granito plokštės su užrašais virto žaliava naujiems antka-piams. Dabar jos atrandamos įmūrytos į tuomet statytų gyvenamųjų namų pamatus.

Vakarinė kapinių dalis iki 5 dešimtmečio pabaigos buvo visiškai nusiaubta. Priėmus nutarimą uždaryti senąsias miesto kapines, buvo išlikusi tik rytinė dalis su metalo kryžiais, tvorelėmis ir antkapiais. Nors ir čia jau buvo pasidarbavę vandalai, daug gražių antkapinių paminklų, jų puošybos elementų pradingo. Kapų plėšikai būtų išlupe ir metalines kvartalų tvoras, bet nepajėgė, – jos buvo masyvios, labai sunkios.

Ką tuomet veikė valdžia? Ar mėgino kaip nors drausminti kapinių plėšikus, ar tik žiūrėjo ir patyliukais pritarė vandalų veiksmams?

Jokių nurodymų saugoti senąsias kapines kaip Mažosios Lietuvos istorijos ir kultūros paveldą anais laikais nebuvo ir negalėjo būti. Dabar galime tuo stebėtis, o tada vienaip ar kitaip siekta sunaikinti viską, kas tik galėtų priminti šio krašto praeitį ir kultūrą: maldos namus, senąją architektūrą, istorinius paminklus. Miesto kapinės – jautresnis socia-linis organizmas, jų taip lengvai nenušluosi. Buvo pasirinktas kitas kelias – viską pamiršti, apleisti, palikti likimo valiai.

Po karo istorinėse kapinėse ir toliau laidoti žmonės, rausiant duobes kastuvai įsiremdavo į sutręsusius karstus. Sovietinė kapinių estetika šiurpindavo kai kuriuos iš kitų Lietuvos vietovių atsikrausčiu-sius naujakurius, ypač žemaičius, – kryžių pašonėje pridėjo pilkšvų metalo dėžių su penkiakampėmis žvaigždėmis, kiurksojo inkarai, lėktuvų propeleriai. Kapinių kvartalai apžėlė bruzgynais, vasarą šalia antkapų degindavosi pusnuogės damos. Atidengti rūšiai virto viešais tualetais.

Garsus Klaipėdos pirklys Julius Ludwigas Wieneris, magistratui palikęs bene visą užgyventą turtą, vylėsi, kad po mirties jo kapavietė

Epitafinės lentelės iš miesto kapinių, eksponuojamos Kalvystės muziejuje. D. Varkalio išsaugotos nuo sunaikinimo. MLIM.

tikrai bus prižiūrima. Bet ir šiam geradariui rytinėje kapinių dalyje pastatytą balto marmuro paminklą sovietmečiu tarytum amaras apniko liumpenproletariato atstovai – valkatos ir girtuokliai. Puošnus antkapinis paminklas su dorėniško stiliaus kolonomis išmontuotas. Daug niekšybių spėta pridaryti. Gražios miesto kapinės, kur palaidota daugybė iškilų ir garbingų žmonių, ilgainiui virto klaičiu šabakštynu – praeivius šiurpinančiu skauduliu ne bet kur, o pačiame miesto centre.

Po suiručių ištuštėję namai apgyvendinami, kai kam praverčia ir čia rasti svetimi rakandai. Tačiau kapinės – šventa vieta. Taip manantiems žmonėms nelengva suvokti, kodėl naujakuriai tada nesidrovėdavo savo artimųjų guldyti į kitų amžinojo poilsio vietas. Juk nutuokė, kad ne vieno ten palaidoto velionio giminaičiai dar gyvi, dar gali čia pasirodyti...

Negandos aptemdo protą. Po karo laidoti mirusiuosius aplesiuose kapuose buvo įprasta – jokios šventvagystės. Sentikiai prie senųjų kryžių su gotiško šrifto užrašais privirindavo metalo skersinius ir puošdavo jais savo artimųjų kapus. Niekas tuo nesistebėjo, nebuvo kam reikšti pretenzijų. Dabar gali piktintis, o tada iš visų kraštų suvažiusiems įvairių tautybių ir likimų žmonėms ne praeities paveldas rūpėjo. Gal net šitaip ateiviai tada bandė kabintis į gyvenimą. Klai-pėda tuomet buvo uždaras, užsieniečių nelankomas žvejų ir jūreivių miestas. Tipiškas sovietinis produktas kolonistų nususingoje bedvasėje erdvėje.

Kai kurie naujakuriai turbūt jautėsi kaip užkariautojai, atklydę į senbuvų apleistas sulaukėjusias prerijas, – nežabota laisvė ir jokios atsakomybės už savo veiksmus...

O dabar ar visi suvokia, kaip elgtis, ką reikia saugoti, o ką griauti? Vertybių krizės problematika – panaši. Šv. Jono bažnyčios šventoriuje atkasti senųjų klai-pėdiečių kaulai net 6 metus dulkėjo Klaipėdos universiteto garažuose, visi jų kratėsi kaip raupsuotųjų palaikų. Ant seniausios miesto bažnyčios pamatų ir žmonių kapaviečių iškils naujas viešbutis, nors statybos kultūros paveldo teritorijose draudžiamos. Tokius triukus išdarinėję ne kokie nors pokario tamsuoliai, bet išsilavinę save klai-pėdiečiais vadinantys žmonės. Kritiškai vertiname ankstesnių laikų vandalizmą, bet dažnai elgiamės panašiai kaip tie sovietiniai barbarai.

Anais laikais irgi būta visokiausių veikėjų – vieni kapuose ieškojo aukso, kiti daužė paminklus iš pykčio kaip svetimos kultūros reliktus.

Kažkokio nesuvokiamo laukinio siautulio užvaldyti žmonės naikino vertybes, tvyrojo sumaištis: nugriauti vertingiausi pastatai, išdar-kyti interjerai, sudaužyti gražiausi marmuro paminklai. Vanda-lizmo banga buvo užliejusi ir periferiją. Keliaudamas po apylinkes beveik visose Mažosios Lietuvos gyvenvietėse mačiau negailestingai nusiaubtas kapines.

Kai daug metų nelankomi seni kapai apauga piktžolėmis, atsi-randa dingstis juos sulyginti su žeme. Taip ir buvo padaryta 1971 m. – Klaipėdos valdžia nusprendė rytinėje dalyje išlikusias senąsias kapines uždaryti. Žmonėms liepta savo artimųjų palaikus kuo greičiau išsikelti. Šitaip buvo paminti ir sovietiniai įstatymai, leidę naikinti tik tokias kapines, kuriose paskutinis žmogus palaidotas prieš 20 metų.

Kodėl kapinės rytinėje dalyje nebuvo nušluotos anksčiau?

Gal todėl, kad čia vis dar buvo laidojami žmonės. Ši aplinkybė, ko gero, viską tik pagreitino. Po Josifo Stalino mirties į jo vietą stojęs naujasis Sovietų Sąjungos lyderis Nikita Chruščiovas šiek tiek atleido vadžias: žmonės lengviau atsikvėpė, Klaipėdoje pradėjo lankytis užsieniečiai. Svečius, ypač tuos, kurie kilę iš Rytprūsių, šiurpindavo pamėkliškų kapinių vaizdai. Valdžiai tokios „reklamos“ nereikėjo. Nuspręsta, kad bus ramiau, jeigu senieji kapai ir paminklai išnyks.

Ar bandyta gelbėti kapines panašiai kaip Klaipėdos senamiestyje griaunamą senosios gaisrinės pastatą? Juk šviesesni žmonės ir tada buvo sujudę – protestavo, rašė peticijas, skundus valdininkams...

Lengva kalbėti mąstant šiandienos sąvokomis, bet anais laikais jokios pilietinės visuomenės ir miestiečių bendruomenės dar nebuvo, kūrėsi tik užuomazgos. Senųjų kapinių ir kitų istorinio paveldo objektų likimas rūpėjo gal tik keliems žmonėms, kuriems Mažosios Lietuvos vardas dar šį tą reikė. Pamatęs, kad paminkliniai antkapiai ir kryžiai griaunami, tą pačią dieną nuvykau į Palangos oro uostą – reisiniai lėktuvai tada skraidė ir į Vilnių. Naiviai tikėjau, kad vandalizmą dar gali sustabdyti aukštesnioji valdžia – Lietuvos TSR kultūros ministerija...

Kaip šios ministerijos valdininkai reagavo į jūsų pranešimus?

Kultūros ministro Dainiaus Trinkūno neužtikau, bet mane išklaušė jo pavaduotojas Vytautas Jakelaitis – žvalus, guvaus proto valdi-

Miesto kapinės. 1975 m. MLIM, D. Varkalio fondas.

Miesto kapinių naikinimas. MLIM, D. Varkalio fondas.

ninkas, vėliau vadovavęs LTSR konservatorijos Klaipėdos fakultetams. Pasakiau jam, kas vyksta Klaipėdoje, priminiau, jog senosiose kapinėse palaidota daug iškilių, miestui nusipelnusių asmenybių. Prašiau išsaugoti bent jau gražiausius ir vertingiausius paminklus, perkelti juos į muziejus.

V. Jakelaitis man padėjo, kad rūpinuosi kultūros paveldu. Bet grįžęs į Klaipėdą pamačiau, kad kapinės ir toliau sparčiai naikinamos: takus užgriozdino nuversti antkapiai, voliojosi didžiulės krūvos išluptų metalo tvorų, kryžių. Miesto komunalinio ūkio valdybos darbininkai viską be jokios atrankos krovė į sunkvežimius. Jiems tai buvo tik metalo laužas.

Tačiau ir sovietmečiu Lietuvoje veikė už kultūros ir istorijos paminklų apsaugą, priežiūrą, restauravimą atsakingos institucijos. Ir jos nusigręžė?

Tada aš pats jau dirbau Paminklų restauravimo instituto Klaipėdos skyriuje. Mano nuomone, Lietuvos paveldo saugojimo skyriaus vadovas Vytautas Zubovas bei Muziejų ir kultūros paveldo apsaugos valdybai vadovavęs Jonas Glemža neįvertino senųjų miesto kapinių paveldo svarbos ir nepadarė to, ką galėjo padaryti.

Bandžiau klibinti miesto paminklosaugos tarnybą: „Vyrai, darykite ką nors, esate arčiausiai, matote, kas vyksta.“ Prirėmiau prie sienos tuometį paminklosaugininkų vadą. Žmogus susijaudino, kabinete mano akivaizdoje net 3 kartus kėlė telefono ragelį, bet taip ir nesiryžo pranešti savo vadovybei, kad Klaipėdoje be jokios atodairos šluojamos senosios kapinės – neabejotina kultūros paveldo vertybė.

Nejaugi valdininkai buvo užsimoję viską sumalti vienu kirčiu – nefiksuoju žinomų žmonių kapaviečių, jas puošiančių kultūros ir istorijos paminklų, neparengus jokios jų išsaugojimo programos?

Būta tik vieno plano – kuo greičiau išvalyti kapinių teritoriją. Ir visi tam nuolankiai pritarė. Užsukęs į tuomečio miesto vyriausiojo architekto Stasio Prikockio kabinetą, parodyčiau jam nuo vaiko kapo nuplėstą dailų kryželį. Įrodinėčiau, kad tokius meno kūrinius reikia saugoti, o ne gabenti į metalo laužo sąvartynus. Jis tą kryželį pavertė rankose ir galbūt tik iš mandagumo pasidėjo į spintą. Patrypčiojęs vietoje pareiškė: „O ką mes galime padaryti, jeigu valdžia taip nusprendė.“

Tada visi lyg susitarę stojo į Pontijaus Piloto pozą – nusiplovė rankas.

Ką darėte susidūrę su tokiu valdžios įstaigų abejingumu?

Iš nevilties puoliau fotografuoti griunamus paminklus, gelbėjau, ką galėjau. Darbų vykdytojas buvo sukalbamas – leido išvežti vertingesnius metalo dirbinius. Juos sukrovėme į 2 sunkvežimius. Darbininkų prašėme gražesnius antkapius užkasti į žemę. Padėjo bičiulis kraštotyrininkas Vytautas Tamošiūnas ir dar keli jauni architektai, skulptoriai. Mums pavyko išgelbėti galbūt tik dešimtadalį to, kas tada buvo nugriauta. Daugybė meniškų kryžių, tvorelių, antkapių detalių iškeliavo į metalo laužyną Rimkuose.

Valdžios nurodymu istorines kapines pradėta naikinti dar 1958 m. Šį procesą pratęsė Skulptūrų parko kūrimo iniciatorius – tuometis Klaipėdos vykdomojo komiteto pirmininkas Alfonsas Žalys. Vėliau jis ryžtingai pasuko su Sąjūdžiu, pasirašė Kovo 11-osios aktą. Kaip vertinate jo veiksmus?

Negaliu ir nenoriu smerkti šio Klaipėdos kultūrai nusipelnusio žmogaus, kuriam už visus jo nuopelnus suteiktas Klaipėdos garbės piliečio vardas. Neprižiūrimi kapai išties atrodo apgailėtinais, gal jis nebematė kitokios išeities. Sklandė gandai, kad kapinių vietoje, kaip Maskvoje, neva bus įkurtas rusų proletarinio rašytojo Maksimo Gorkio vardu pavadintas parkas, iškils jo skulptūra. Dar kalbėta ir apie kažkokio didžiulio fabriko statybą. A. Žalio idėja gūdžiu sovietmečiu ten formuoti ne industrinę, o lietuviškos kultūros erdvę tikrai nebuvo pats blogiausias ir žalingas miestui sprendimas – daugelyje pasaulio šalių išnykusių kapinių vietose žaliuoja parkai.

Tada viskam diktavo kompartija, o Rytprūsių paveldas jai buvo lyg ašaka gerklėje. Galbūt A. Žalys mėgino kažko griebtis, bet jo rankos buvo supančiotos – pažangus miesto vadovas, jausdamas didžiulį kompartijos šulų spaudimą, kažin ar galėjo priešintis?

Man teko su juo diskutuoti ir šia tema. Klausiau, gal iš „viršaus“ buvo nurodyta sunaikinti senąsias kapines. Bet A. Žalys kompartijos įsakymais nesidangstė. Matyt, ir jis buvo įsitikinęs, kad neprižiūrimas kapines reikia sutvarkyti taip, kad čia atsirastų miestiečių poilsio ir ramybės oazė. Sukvietė menininkus, didžiavosi čia įkurtu Skulptūrų parku. O žmogus gal tiesiog nenorėjo sakyti visos teisybės, baksnoti į kitus. Jis pripažino savo kaltę dėl iš tikinčiųjų atimtos Šv. Marijos Taikos Karalienės bažnyčios, nors pekla Klaipėdoje, kaip vėliau paaiškėjo, buvo užkurta iš Kremliaus tiesioginiu N. Chruščiovo nurodymu.

Panašūs vandalizmo aktai sinchroniškai vykdyti ir kitose buvusių Rytprūsių teritorijose. Karaliaučiuje 1968 m. susprogdinta pilis, nedaug trūko, kad būtų sulyginti su žeme didingos katedros griuvėsiai, kiti paminklai. Vykdomosios valdžios atstovai tik kalbėjo apie miestų tvarkymą, žmonių gerovę, o viskam dirigavo nematomi ideologai arba jų statybiniai – tikrieji istorinės atminties ir materialaus paveldo naikintojai.

Kodėl niekam neužkliuvo kapinėse stovintis paminklas 1923 m. Klaipėdos sukilimo dalyviams. Jis išliko sveikas, kai kitur Lietuvos nepriklausomybę primenantys monumentai sunaikinti?

Ilgametė Klaipėdos kraštotyros muziejaus vadovė Bronė Elertienė man pasakojo, jog po juo irgi jau buvo pakišti sprogmenys. Tai sužinojusi ji išaiškino valdžiai, kad šis memorialas – lietuvių pastangų priešintis germanizavimui simbolis. 1972 m. paminklas netgi buvo restauruotas. Steloje iškaltus Gedimino stulpus, kitus lietuviybės simbolius pridengė vario skardomis. Senąjį paveldą žmonės gelbėjo kaip beišmanydami.

Po karo netoli kapinių įsikūrusioje KGB būstinėje buvo tardomi iš miškų suvežti partizanai, vykdytos egzekucijos. Kalbama, jog budeliai namo rūsiuose nukankintus žmones užkasdavo senosiose kapinėse.

Raudonplytis namas, kuriame KGB buvo susisukusi gūžta, išliko. Aš taip pat esu girdėjęs kalbų, kad po nuosprendžių rūsiuose buvo šaudomi rezistentai. Lavonų neveždavo toliau – kam kągebistams vargintis, gaišti laiką, deginti benzino, jeigu šalia stūksa apleistos kapinės? Tiesa, jokių dokumentų ar kitokių patikimesnių istorinių duomenų, kad ten galbūt palaidoti ir kankiniai, nerasta. Kaip buvo iš tikrųjų, galime tik spėlioti.

Šią versiją bandė tikrinti mano draugo, rašytojo Kosto Kauko redaguojamas Sąjūdžio savaitraštis „Klaipėdos keleivis“ – ką nors prisimenančių žmonių prašyta atsillepti. Vienas kažkodėl nenorėjęs prisistatyti vyriškis pranešė, kad sušaudyti žmonės esą užkasti šalia kapinių buvusioje griovyje. Netgi parodė man tą vietą – tarp medžių alėjos ir šaligatvio. Anuomet vieni tęsti paieškų nepajėgėme. Jeigu tada mįslingas mano pašnekovas nemelavo, gal vis dar trypiame ir KGB aukų palaikus.

Kai kurie vyresni klaipėdiečiai tvirtina, kad 8 dešimtmečio pradžioje senosiose kapinėse jau nebuvo likę jokių

Klaipėdos krašto dienos minėjimas Skulptūrų parke. 2012 m. G. Pilaičio nuotrauka.

vertybių, iki to laiko plėšikai išnaršė ir išgrobstė viską, ką tik galėjo.

Jie kalba apie vakarinę dalį, o rytinėje, kaip minėjau, dar buvo likę įvairių granito, marmuro, smiltainio paminklų, kryžių. Pastarieji skyrėsi nuo statomų katalikų kapinėse. Evangelikų liuteronų kryžiai – be krucifiksų: prie jų buvo tvirtinamas ne Nukryžiuotojo atvaizdas, bet ovalo ar kitokių formų plokštelės su užrašais apie palaidotuosius. Mano matyti atmintyje išlikę kapai buvo žemi, sumontuoti iš 4 granito ar betono bordiūrų. Net mirusių kūdikių kapavietės puošė nedideli metaliniai antkapiai. Kai kuriuos išsaugojau.

Išskirtinis senųjų Klaipėdos kapinių bruožas – metalo dirbinių gausa. Kryžius, ažūrinės tvoreles puošė lieta arba štapuota gėlių žiedų, rozečių, lapų formos ornamentika. Dirbtuvėse meistrams teikėję pasakyti, ko nori, jie viską sukompnuodavo pagal užsakovų skonį. XIX a. vidurio Klaipėdos architektūroje išryškėjęs jugendo stilius paplito ir kapinėse – metalinės paminklų detalės priminė tai, ką dabar matome išlikusių senųjų pastatų fasaduose ir interjeruose.

Persismelkus panieka praeičiai, galima manyti, kad visos senosios kapinės anksčiau ar vėliau sunyksta ir tampa niekam nereikalingos, tada kuriam galui jas saugoti? Tada kai kam galbūt kils pagunda nušluoti ir istorines Rasų kapines Vilniuje. Panašių šūkių tenka išgirsti ir dabar.

Kur padėjote iš griaunamų kapinių išvežtus paminklus, kryžius, tvoras?

Dviem sunkvežimiais metalo dirbinius nuvežė į senamiestį – jauni Paminklų restauravimo instituto darbuotojai juos iškaišiojo kiemelyje. Kai kuriuos kryžius savo dirbtuvėse priglaudė skulptoriai. Dalį dirbinių sukrovėme apleistame Daržų gatvės sandėlyje, kur dabar įsikūręs Menininkų kiemelis. Kartą, grįžęs iš stažuotės Sankt Peterburge, sužinojau, kad šis sandėlis apvogtas. Nulėkiau į metalo laužyną ir ten išvydau liūdną vaizdą – į metalo kūgius suslėgtas tvoreles, kryžius. Pranešiau milicijai, bet kas iš to...

Kai kurių sunkių antkapių ir 4 vyrai nepakeldavo. Gražiausius užkasėme kapinėse, pasižymėjome vietas. Bet buvo ir tokių paminklų, kuriuose žūt būt reikėjo išgabenti į saugesnes teritorijas. Gerai, kad Klaipėdos paveikslų galerijos vadovas, Sibiro tremtinys, menotyryninkas Jonas Tatoris dar spėjo parengti kažkokią studiją apie senąsias kapines, išsiaiškino, ką miesto labai nuveikė L. J. Wieneris. Mes savo ruožtu darbininkams aiškinome, kodėl ir kokių paminklų negalime gabenti į akmenų skaldyklas, sąvartyną.

Paveikslų galerijos kieme ilgai gulėjo paminklo J. L. Wieneriui detalės. Puošnus pirklio Hermanno Gerlach (1846 05 23 – 1913 09 25) ir jo žmonos Marie Gerlach (1855 04 28 – 1937 04 17) antkapis iki šiol saugomas Mažosios Lietuvos istorijos muziejuje. Dalis metalinių kryžių ir tvorelių vėliau atsidūrė senamiestyje mano įkurtame Kalvystės muziejuje – tarpukariu ten veikė meistro Gustavo Kackės kalvė. Išgelbėtų puikių metalo dirbinių kolekcija dabar eksponuojama muziejaus kiemelyje ir salėse. Ten yra įdomių darbų, paženklintų ne tik buvusio šios kalvės savininko G. Kackės, bet ir kitų garsių Klaipėdos krašto meistrų inicialais. Beje, už pagalbą kuriant šį muziejų aš padėkojau ir A. Žaliui – jis viską suprato.

Po ilgų klajonių į senąsias kapines vėl sugrąžinto paminklo J. L. Wieneriui istorija galėtų tapti intriguojančio romano arba kino filmo siužetu. Gal įmanoma atkurti kitas sunaikintas kapavietes?

Kai Kalvystės muziejus atvėrė duris, J. Tatoris pasiūlė perkelti į jį ir paminklą J. L. Wieneriui. Ten jis ir buvo saugomas, kol žydų bendruomenė nepradėjo tvarkyti savo istorinių kapinių senamiestyje. Kadangi J. L. Wieneris buvo žydas, tautiečiai perimtą paminklą saugojo, kol nesužinojo testamente išreikšto labdario pageidavimo palaidoti jį senosiose miesto kapinėse šalia krikščionių. Mums teko antrą kartą vykdyti paskutinįją velionio, o taip pat ir žydų bendruomenės valią – graikų šventyklą primenantį paminklą su kolonada perkelti į buvusią vietą. Tačiau ši istorija – greičiau išimtis, tik patvirtinanti Heraklito žodžius: „Dukart į tą pačią upę neįbrisisime.“ Kas išnyko, to nebeprikelsi. Ar verta ieškoti senųjų kapaviečių, atstatyti vieną kitą per stebuklą išlikusį paminklą? Tada mums galbūt tektų kilnoti ir jau suformuoto parko skulptūras. Pertvarka dėl to, ko jau nesugrąžinsi, įgautų naują pagreitį – įsižeidę meno žmonės prabiltų apie šiandienos vandalizmą. Vienąkart nepadėję taško kaip voverės suksimės tų pačių ydų rate.

Ką siūlote daryti su tais paminklais, kuriuos su bendraminčiais užkasėte parke, išslapstėte kitose vietose? Negi jų vieta – po žeme?

Tegu sau ramiai guli ten, kur jiems saugiau. Iš savo karčios patirties žinau, kad nesaugomi paminklai išgrobstomi. Kartais atrodo, kad kapų plėšikai, satanistai, daužantys kryžius ir vartantys paminklus, niekada neišnyks. Kažkada savo bičiuliui parodžiau dar vieno senosiose kapinėse palaidoto garsaus žmogaus, karališkojo žvejybos inspektoriaus, kraštotyryninko Ernsto Villhelmo Beerbohmo šeimos kapavietę. Vienas iš 5 puikių antkapinių paminklų greitai dingo – kažkas išsikasė ir pradangino.

Skulptūrų parke užkastą seno antkapio postamentą atrado statybininkai, klodami naujų plytelių dangą. Apie 2007–2008 m. V. Tamošiūno nuotrauka.

Paminklo „Už laisvę žuvusiems“ tvorelės fragmentas. Gedimainaičių stulpai sovietmečiu pakeisti Neptūno trišakiais. G. Pilaičio nuotrauka.

Prie žymaus Klaipėdos medienos pirklio E. H. Beerbohmo ir jo žmonos H. A. Beerbohm (gim. Radke) šeimos kapo miesto kapinėse. Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka, B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

Neegzistuojančias miesto kapines vis dar primena neiškelti, žmonių lankomi kapai. 2009 m. G. Pilaičio nuotrauka.

Panašiai išnyko ir Taravos Anikės skulptūros postamentas su užrašais, sovietmečiu gulėjęs miesto centre, šalia vieno Herkaus Manto gatvės namo įrengtoje civilinės saugos slėptuvėje. Kai parodžiau stelą vienam žinomam restauratoriui, šis labai stebėjosi, žadėjo ją perkelti į garbingesnę vietą. Kitą dieną sunkus akmens luitas mįslingai išnyko. Sąjūdžio laikais Teatro aikštėje, atstatant paminklą poetui Simonui Dachui, pagal istorines fotografijas reikėjo iškalti ir naują postamentą Anikei, kurios bronzinė skulptūra po karo irgi mįslingai pradingo.

Po tokių nuotykių pradedi nepasitikėti net paveldosaugininkais. Kada nors parodysiu, kur užkasti senieji antkapiai, bet tik tuomet, kai vertybių apsauga bus užtikrinta. Paminklai užkasti ir kitose vietose.

Taip jau surėdytas šis pasaulis, kad nebūtį keičia būtis. Skulptūrų parkas – naujoji gyvenimo realybė: jaunos mamos alėjų takais ritina vežimėlius, medžių paunksnėje žvaliai mankština sportininkai, šnekučiuojasi ant suoliukų įsitaisę senjorai. O mes su jumis knaisiojame skaudžią šios vietovės praeitį, ieškome kažkokių abstrakčių kaltininkų... Ar kam nors dar reikia tokių liūdnujų pagraudenimų?

Atrodo, visiems būtų ramiau, jeigu pamirštume, kad čia palaidota apie 40 000 senųjų klaipėdiečių. Tada viskuo patenkinti kaip kokie mankurtai tryptume nepažįstamų žmonių kapus. Bet kažkoks kirminas, matyt, vis dar krebžda širdyje, drumsčia protą, neleidžia pasinerti į amneziją. Gal tai – senųjų baltų pasaulėžiūros įtaka? Kapinės jiems buvo šventa vieta, nesvarbu, kas guli po žeme – mylimas žmogus, kaimynas ar net mirtinas priešas. Jie čia ateidavo pasišnekėti su mirusiųjų vėlėmis.

Neteigiu, kad Skulptūrų parkas ant žmonių kapų – absoliuti blogybė, nors toli gražu ne viskas man čia patinka. Dar sovietmečiu pastatytas M. Navako šedevras – didžiulę dygliuotą povandeninę miną ar ežį primenanti skulptūra „Simetriškas“ (anksčiau vadintas „Fantastiniu gyvūnu“) – vienus glumina, o kitus žavi. Garsaus modernisto užmojis suvokiamas kaip iššūkis sustabarėjusiam mąstymui? Bet tuo pat metu tai – akibrokštas ir mirusiesiems, kurių kaulus prislėgė „gyvūnas“. Yra ir daugiau tokių kūrinių.

M. Navakui turbūt mažiau rūpėjo vietovės praeitis, medžių viršūnėse sklidančių vėlių šlamėjimo jis galėjo ir neišgirsti. Ne daugiau už jį žinojo ir kitas iškilus skulptorius iš Vilniaus Stanislovas Kuzma, tačiau parke sustingusi jo „Pieta“ (informacinėje lentelėje – „Žemė“) tarsi paminklas visiems čia palaidotiems. Abu menininkai – Nacionalinės premijos laureatai – vietovės dvasią suvokė skirtingai. Pats prisidėjęs prie skulptūrų ekspozicijos parke kūrimo nenorėčiau pamokslauti kitiems. Galima tik apgailestauti, kad ne viskas pavyko.

S. Kuzma „Žemė“ (1985 m.).

M. Navakas „Simetriškas“ (1981 m.).

Kai kuriems modernaus stiliaus kūriniams labiau tiktų Smiltnės promenados. Tai ne vien tiktai mano nuomonė.

Kai kurie pokariu palaidotų žmonių kapai iki šiol neiškelti, per Vėlines prie jų plevena gedulo žvakių liepsnos...

Tai dar viena aktuali problema. Ir neaišku, kaip ją dabar išspręsti. Girdėjau, kad miesto valdžia pasirengusi sutvarkyti tokias kapavietes, bet kaip jai sugaudyti palaidotųjų artimuosius, jeigu jie net šaukiami neatsiliepia. Stebiuosi giminaičiais, neįstengiančiais, o gal net ir nenorinčiais iškelti skurstančių kapų į kitą vietą. Kiti savo artimųjų palaikus atsiveža net iš Sibiro...

Kiek dar blaškysimės tarp žvaigždėto dangaus virš galvos ir moralės imperatyvų širdyje? Turėtų būti kažkoks aiškus atspirties taškas, kad susitaikę su praeitimi galėtume pripažinti naują vietovės tapatybę...

Pati paprasčiausia išeitis – pažerti bent krislą žmogiškos užuojautos šio krašto senbuviams, kurių kapai dėl tragiškų aplinkybių, o galbūt ir dėl mūsų abejingumo, pranyko be pėdsakų. Nereikėtų kelti padangėn dar vieno aukšto, kaip tas kalavijas šalia suguldytiems žuvusiems raudonarmiečiams, monumento. Užtektų asketiško, mažlietuvių dvasia spinduliuojančio ženklų – arkos, kuri primintų čia kadaise buvusias senąsias miestiečių kapines. Padėkime prie jos ir tai, kas liko, – kelis apdaužytus paminklus ir kryžius.

Toks akcentas, kuriuo, deja, iki šiol nepasirūpinta, gal ir taptų visiems suvokiama senosios ir naujosios tapatybės formų jungtimi – tiltu tarp būties ir nebūties, tarp mirties ir gyvybės. Tokio tilto labiau reikia ne iškeliavusiems Anapilin – ten jiems visko užtenka. Jo reikia mums patiems, jeigu norime gyventi santarvėje su savo sąžine. Taip pat ir su visų čia palaidotųjų vėlėmis.

Klaipėda
2012 m. lapkritis

J. Lankauskos kapas. 2009 m. Kapinių niokotojus smerkęs rašytojas R. Lankauskas valdininkams nenusilenkė – savo tėvo palaikų į kitą vietą neperkėlė. G. Pilaičio nuotrauka.

Sudaužyto paminklo liekanos pridengė kito žmogaus bevardį kapą. 2009 m. G. Pilaičio nuotrauka.

Pagal 2000 m. detalų planą laidojimo vietas leidžiama pažymėti horizontaliomis 40x30 cm dydžio granito plokštėmis, 2 cm virš paviršiaus.

MENAS VIEŠOJOJE ERDVĖJE. KLAIPĖDOS SKULPTŪRŲ PARKO ATVEJIS

Prieš kelis dešimtmečius Klaipėdą iš kitų Lietuvos miestų išskyręs kaip viešąją erdvę besirūpinantį miestą, Smiltynės granito skulptūrų simpoziumas, savo rezultatus suguldęs Klaipėdos skulptūrų parke ir Danės upės krantinėje, šiandien fiksuojamas tik kaip pozityvus prisiminimas, deja, neįgavęs procesui užtikrinti būtino tęstinumo. Nepaisant nutrūkusios simpoziumų tradicijos ir ilgą laiką po Nepriklausomybės paskelbimo mieste klestėjusio paminklų svarbioms sukaktims paminėti ar asmenybėms įamžinti statymo vajaus bei vos prieš kelerius metus aktyviau pabirusių mažosios plastikos iniciatyvų, Klaipėdos skulptūrų parkas, net ir prabėgus 35 metams nuo jo įsteigimo pradžios 1977 m., išlieka savitu kultūrinio lauko reiškiniu ne tik Klaipėdos, bet ir visos Lietuvos kontekste. Šiandien tai – viena iš nedaugelio mūsų šalyje esančių profesionalaus meno ekspozicijų po atviru dangumi ir vienintelė atspindinti modernios skulptūros raidą Lietuvoje. Ši konstanta suponuoja ir galimą aptariamą aplinkos analizės rėmą – menas viešojoje erdvėje. Atsigręžiant į teoretinį lauką, šis gali būti vertinamas trejopai: kaip meno kūrinys, kaip urbanistinio landšafto elementas ir kaip socialinis reiškinys, formuojantis komunikacinę terpę. Žemiau pabandyčiau paanalizuoti Klaipėdos skulptūrų parką visais 3 aspektais.

Visų pirma, **Klaipėdos skulptūrų parkas vertintinas kaip meno galerija.** Tai – garsiausia ir seniausia įkurta skulptūrų ekspozicija po atviru dangumi, pristatanti vienų žymiausių Lietuvos ir užsienio autorių 8–9 dešimtmečiais sukurtas 116 granito skulptūrų¹. Kūriniai plastiškai išbaigti, vizualiai įtaigūs, dažnai statiški, abstrahuotai minimalistiški, išryškinantys akmens masių segmentus, jo medžiagiškumą, mastelio ir tūrio aspektais emociškai veikiantys, kompoziciškai vientisi, retkarčiais asimetriški. Abstrakčios kompozicijos, skulptūrinės grupės, statulos, torsai – viskas alsuoja savita autorių stilistika ir kartu išsaugo vientisą, moderniajai lietuvių skulptūrai būdingą plastikos braižą.

Turinio prasme – darbai, atliepantys laikmečio kūrybines aktualijas ir romantišką meno įsisąmoninimą. Galima išskirti keletą vyraujančių naratyvinių grupių: gamtos visagalybės ir žmogaus egzistencijos (neretai šios linijos apjungiamos į vieną visumą,

¹ Šiame tekste nesigilinsime į parke stūksančius kitus XIX–XX a. pirmosios pusės Klaipėdos istorinius memorialus.

konstatuojant žmogaus ir gamtos sąryšingumą) interpretacija, pagarbos šeimai (meilės) tema, folklorinių (liaudies) tradicijų plėtotė, filosofinių ar diskursyviųjų apibrėžčių įmeninimas.

Nepaisant išraiškos daugialypiškumo ir / ar turinio sprendinių inovatyvumo, parko eksponatai nenutolsta nuo tradicinio trimačio objekto, nesiveržia į šiandien vienu žodžiu neapibrėžiamą viešosiose erdvėse pasireiškiančios meninės praktikos rezultatą, kuriam, pasak meno teoretikės Rosalindos Krauss, „nebetinka terminas „skulptūra“, nes jas galima apibrėžti tik neigimo būdu: tai, kas nėra gamta, ir nėra architektūra“².

Šiuo atžvilgiu Klaipėdos skulptūrų parko kolekcija nepretenduoja į integruojančią dailės ir gamtos sąveiką, o juo labiau į architektūrinius koliažus. Kaip meninis **urbanistinio landšafto elementas** parkas nebuvo formuojamas. Tad, vertinant parko visumos vientisumą, išryškėja toliaregiškos parko koncepcijos stygius. Reikia pripažinti, kad parkas užgimė veikiau kaip politinis ir urbanistinis sprendinys nei estetiniais pagrindais organizuotas veiksmas. Antra vertus, kūrybinis simpoziumų organizavimo, o vadinasi ir parko formavimo procesas truko net 15 metų, kas akivaizdžiai lėmė daugiau stichinę nei nuoseklią parko vystymo(si) eigą.

Klaipėdos skulptūrų parko ekspozicijoje dėmesys sutelktas į kūrinį, o ne aplinkos išryškinimą. Skulptūrų „užvaldomos“ teritorijos pagrįstos (dažnai buvo parenkamos pagal autoriaus pageidavimą), atsižvelgiant į kūrinių specifiką išlaikyta panoraminio žvilgsnio perspektyva, tačiau stinga sąryšingo skulptūrų susiliejimo su erdve, dažnai neišlaikytas kompozicinis ansamblio įtaigumas.

Ir vis dėlto, nors geopolitinė aplinka padiktavo jos panaudojimo funkciją – Skulptūrų parko gimimą, reikia konstatuoti, kad ši meninė intervencija kokybiškai pakeitė erdvę. Įsikūręs kontraversiškoje lokacijoje – netoli autobusų ir geležinkelio stočių, prie gaisrinės ir miesto pirties, cerkvės ir teniso kortų, 2 darželių vaikams ir Klaipėdos menų mekos – Klaipėdos universiteto Menų fakulteto – Skulptūrų parkas tapo mėgiama miestiečių susitikimų ir pasivaikščiojimo vieta.

Anot viešųjų erdvių specialisto Marcuso Neustetterio, „miestas viešosiose erdvėse atskleidžia savąjį veidą ir demonstruoja išskirtinumą“³. Kvestionuojant miesto tapatybės klausimą, parke eksponuojami kūriniai gal ir neatspindi išskirtinės „klaipėdiškos

² Kreivyte L. Europos parkas – vieninga patirties erdvė. Kultūros barai. 2000. Nr. 12 (1-96), p. 51–54.

³ Neustetter M. Viešosios erdvės – miesto gaivinimas ir tapatybės paieškos. Miestų viešosios erdvės. Kūrybiškumas ir meninė intervencija. Klaipėda: Druka, 2010, p. 47–53.

K. Musteikis „Pajūrio motyvas“ (1980 m.).

A. Bosas „Torsas“ (1981 m.).

D. Matulaitis skulptūros „Dvylika brolių“ atidengimas po restauracijos. 2009 m.

Meno akcija „Kit-Kas parkui“. 2009 m. Skulptorius J. Virbauskas stumia A. Venckaus granito skulptūrą „Negimusiems“.

dvasios“, tačiau jiems ir nebuvo keliamas toks uždavinys. Šiuo atveju svarbu pats jų buvimas. Tačiau 15 metų kurtas meno ir gamtos dialogas neatliepia šiuolaikiniam diskursui keliamų reikalavimų. Apskritai komunikacija su šiuolaikiniu žiūrovu vangi. Prisilietimas prie meno kūrinio (ir ypač skulptūros) gamtoje, o ne parodų salėje ar muziejuje, turėtų skatinti daug atviresnį ir laisvesnį kontaktą tarp žiūrovo ir meno kūrinio, o keliasluoksniis parko istorijos klotas suteikti komunikacinei terpei papildomą egzistencinį krūvį, tačiau parkas netampa **socialiniu reiškiniumi**, humanizuojančiu praeities ir dabarties terpes. Atvirkščiai, skandalinga ir nuosekliai į neigatyvų diskursą grąžinanti parko atsiradimo istorija skulptūroms „prilipino“ savotišką įsibrovėlio etiketę. Dėl to skirtingas kultūrinės tradicijos ir meninės praktikos jungianti patirties erdvė praranda savo aktualumą ir netampa miesto tapatumo ženklu. Juk socialinė komunikacija galima tik veikiant atviro lauko sudedamosioms: nuolatiniam atsinaujinimui, kūrybiniam inovatyvumui ir jo puoselėjimui. Deja, Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus iniciatyvos – meno akcijos, literatūros, šachmatų sporto gaivinimo popietės, edukaciniai užsiėmimai – neužauga iki tradicinių, parko bendruomenę sutelkiančių renginių. Antra vertus, parko skulptūrų priežiūrai skiriamos minimalios lėšos, todėl jos nėra nuolat restauruojamos ir tvarkomos. Pats parkas nėra tinkamai pristatomas ir reklamuojamas. Nei šiuolaikiško apšvietimo sprendimų, nei informacinių nuorodų, nei kontekstualių muziejinių stendų, jų trūkumas viešųjų erdvių humanizavimo atžvilgiu nepriprieša prie sociokultūrinio ryšio su žmogumi formavimo.

Retkarčiais, klaidžiojant tarp spalvotų kaštonų lapų, gali pajusti savotišką širdgėlą dėl tokios unikalios kolekcijos merdėjimo. Ypačiai niūru žiemos vakarais, kai miesto apšvietimo lempos vos apšviečia parko takus, o skulptūras užrakina tamsos šešėliuose. O juk parkas galėtų tapti miesto reprezentacine kortele ir tapatybės identifikavimo priemone (net ir viešai galerijai keistoka lokacija galėtų būti išnaudota komunikaciniais tikslais).

Šiame tekste jau minėtas M. Neustetteris teigia, kad „gyva ir intensyvi viešojo meno programa gali pasiūlyti plačias miesto aplinkos gerinimo galimybes, didinant viešųjų erdvių priimtinumą ir plėtojant socialinę sanglaudą“⁴. Deja, kaip teisingai pastebėjo menotyrininkas Ignas Kazakevičius, „Lietuvoje nėra „įmeninimo strategijų“, meno viešosiose erdvėse programų“⁵, kurios prisidėtų

⁴ Ten pat, p. 47–53.

⁵ Kazakevičius I. Viešosios miesto erdvės. Įženklimas ar įmeninimas? Miestų viešosios erdvės. Kūrybiškumas ir meninė intervencija. Klaipėda: Druka, 2010, p. 39–44.

prie visuomenės estetinio ir pilietinio ugdymo bei patrauklaus miesto įvaizdžio formavimo. Todėl ir Klaipėdos skulptūrų parko socialinė situacija gali būti vertintina kaip pasyvi, savotiškame budėjimo režime, laukianti impulsų, įgalinančių parką tapti visų pripažinta viešąja miesto erdve. Šiame kontekste nesimu spręsti senųjų kapinių atgaivinimo ir skulptūrų ekspozicijos sandraugos klausimo. Tačiau tikiu, kad išskirtinė Lietuvos kūrėjų kolekcija pagarbiai saugo istorinę atmintį. Praeities ir dabarties dialogas įmanomas ir būtinas, siekiant įtvirtinti socialinius gyventojų ryšius bei užtikrinti miesto tapatumą.

Meno akcija „Kit-Kas parkui“, grafitis parkui.

KLAIPĖDOS SKULPTŪRŲ PARKO ARCHITEKTŪRINIŲ VIZIJŲ ISTORIJA

Diskusijos apie Klaipėdos skulptūrų parko viešosios erdvės statusą verda nuo pat parko įkūrimo. Neturint šios teritorijos konceptualios vizijos, nesutariama dėl dvasinių ir meninių vertybių suderinamumo ir kompleksinio Skulptūrų parko suformavimo. Kokie slypi architektūriniai naratyvai dėl memorialinės zonos ir čia palaidotų žmonių įamžinimo bei skulptūrų ekspozicijos suformavimo? Vieni siūlo pastatyti vieną memorialinį akcentą visiems čia palaidotiesiems atminti, kiti siūlo pažymėti tarpukario istorinių įvykių ir žymesnių asmenų kapavietes, svarbesnius objektus, kai kurias skulptūras perkelti kitur.

Likimas lėmė būti šių įvykių liudininku ir dalyvauti Skulptūrų parko kūrimo procese – 1978–1992 m. buvau Klaipėdos miesto vyriausiuoju dailininku, todėl man priklausė organizuoti skulptorių kūrybines stovyklas, rūpintis medžiagomis ir įrankiais. Dar tebekuriamas parkas susilaukė didelio visuomenės susidomėjimo, tapo diskusijų objektu. Jis nebuvo kuriamas pagal tradicinius parko formavimo dėsnius, kai iš anksto numatoma planinė ir erdvinė parko struktūra, erdvių bei skulptūrų tūris, parenkama augmenija pagal dendrologinę analizę, suprojektuojamas apšvietimas. Skulptūrų parko nereikia vertinti kaip užbaigto kolektyvinio darbo rezultato. 1977 m. pradėjus organizuoti skulptorių simpoziumus, Komunalinio ūkio projektavimo instituto Klaipėdos skyrius ruošė buvusių miesto kapinių ir skulptūrų parko rekonstrukcijos projektinius pasiūlymus, kuriuose architektė Jadvyga Kijauskienė turėjo numatyti optimalias skulptūrų pastatymo vietas, jų apšvietimą, kitas architektūros formas, suformuoti takus ir želdinius. Formuojant Skulptūrų parką, svarbiausias uždavinys – kūrinių ekspozicija, kaip sukurti parko planinę ir erdvinę struktūrą. Kūrinių vizualiniam suvokimui buvo reikalinga gili analizė, aplinkos studija, tyrimai, įvertinant formas ir erdvės visumą.

1982 m. organizuota bendra architektų ir skulptorių stovykla tam, kad būtų išgrynintas parko sutvarkymo planas. Tada teko bendrauti su žymiu **kraštovaizdžio architektu Alfonsu Kiškiu**. Jis sakė: „Kad ir kokia būtų numatyta Skulptūrų parko vystymo programa, paruošti projektą gana sudėtinga, nes vietos sąlygos tam nėra palankios. Skulptūrų parką Klaipėdoje supa gatvės, neišraiškingi namai, ūkiniai kiemai. Nuo tokios aplinkos reikia atsiriboti. Šiuo metu parke susidaręs chaotiškas takų tinklas: buvusių kapinių keliai, planuoti poilsio parko takai, laikui bėgant atsirado savava-

Kūrybinės dirbtuvės „Klaipėdos skulptūrų parke susitinka istorija ir menas“ (projektas „Skulptūrų parkas – atminties animacija“). 2011 m. Kūrybinė grupė: architektai V. Dapkevičius, E. Urbonavičiūtė, A. Baužys ir miesto tyrinėtoja J. Lavrinec.

liškai praminti takai, vėliau buvo legalizuoti, užklojant juos kieta danga. Panaši ir želdinių padėtis – čia auga buvusią kapinių alėjų medžiai, parke sodintų krūmų grupės, savaime suaugę sėjinukai. Beveik visos pagal parko planą įrengtos vejos per pavasario želdinimo talkas užsodintos medžiais. Norint sukurti Skulptūrų parkui reikalingas erdves su vejomis, daug ką teks iškasti ir persodinti, daug ką iškirsti. Parko teritoriją kerta keletas tranzitinio eismo krypčių. Tai trikdo ramų poilsį gamtoje ir bendravimą su menu. Tranzitinis suaugusiųjų judėjimas neleistinas ir per vaikų žaidimo aikšteles. Visi, kuriems rūpi Klaipėdos skulptūrų parkas, yra vieningos nuomonės, kad jau atėjo metas nustatyti parko tolesnio vystymo gaires, sudaryti jo projektą. Tačiau jau pačioje pradžioje išryškėja nesutarimai dėl parko profilio. Skulptoriai pageidauja, kad jis išliktų kaip tradicinių stovyklų darbų atskaitinė ekspozicija, įamžinanti šį lietuvių kultūrai svarbų reiškinį. Norint išdėstyti visas sukurtas skulptūras, jau dabar trūksta vietos. Todėl architektai siūlo eksponuoti tik pačius geriausius darbus. Architektų kūrybinės stovyklos dalyviai tyrė parko situaciją, bandė apibūdinti jo problemas, tačiau tinkamų pasiūlymų, kaip jį išplanuoti, nepateikė. Užduotis per daug sudėtinga ir specifiška, kad su ja susidorotų jauni specialistai, neturintys želdynų projektavimo patyrimo ar net visai nedirbę šioje srityje.¹

Apie kūrybinės architektų stovyklos darbo rezultatus ir būsimą parko su skulptūromis projektavimo kryptis pasakojo grupės vadovas **prof. Rimantas Buivydas**: „Būsimasis klaipėdiečių parkas kaip reiškinys brangus ne tik šeiminkams: jis brangus visai respublikai. Dėl to ir architektai, ėmęsi šio darbo, turėjo pačius geriausius norus. Daugelis architektų stengėsi atskleisti ir savo projektuose išsakyti giluminius būsimąjo parko klodus, nors išsamios analizės per tokį trumpą laiką, suprantama, nebuvo galima padaryti. Reikšminga tai, kad projektų autoriai stengėsi išsakyti savo pilietinę poziciją į šio parko kūrimą, savo subtilų požiūrį ne tik į patį parką, bet ir į jo etinius motyvus, į skulptūras, jau pastatytas šiame parke. Vertinga ir tai, kad architektai gana drąsiai ėmėsi spręsti parko profilio problemą. Tai labai svarbu, nes iki šiol mes tebepainiojame skulptūrų parko ir skulptūrų ekspozicijos ar parko su skulptūromis terminus, nors šios sąvokos ir neprieštarauja viena kitai, o išplaukia viena iš kitos. Visi kūrybinės grupės dalyviai laikėsi pagrindinio parko planavimo principo – kvartalinio erdvių išplanavimo, pagrindine parko ašimi laikydami taką nuo M. Mažvydo alėjos iki parko centro. Tokį sprendimą, be abejo, padiktavo konkreti vieta, konkretūs kontekstai. Taigi parko mikrostruktūra – kvartalinė sistema. Kur prasideda skulptūrų išdėstymas, architektų

¹ Kiškis A. Koks bus skulptūrų parkas. Literatūra ir menas. 1983 05 21.

pasiūlymai buvo skirtingi. Vieni, pavyzdžiui, siūlė kvartalų linijų susikirtimuose įrengti skulptūrų ekspozicijas. Tai racionalus pasiūlymas ir, esant kvartalinei parko išplanavimo sistemai, priimtinas. Kiti architektai šitai kvartalinei skulptūrų išdėstymo mikrostruktūrai nepritarė. Jų nuomone, skulptūros neturėtų varžytis viena su kita, užgožti viena kitą. Įdomūs siūlymai – grupuoti skulptūras aikštelėse. Tik čia nereikėtų pamiršti ne tik skulptūrų koncentravimo, bet ir pausių principo. Visų projektų autoriai, ryškiai akcentavę pagrindinį įėjimą į parką ir išėjimą iš jo, neatkreipė dėmesio į antrinius įėjimus bei išėjimus, o jų pamiršti negalima. Kad autoriai (H. Žukauskas ir kt.) akcentuoja parko centrą ir išryškina jį, į tai reikėtų atsižvelgti tolimesniame projektavime. Teisingas, mano nuomone, siūlymas į parko sistemą įjungti M. Mažvydo alėją. Tik nesutikčiau su pasiūlymais šiai alėjai suteikti reklaminio prekybinio ir pramoginio stiliaus kryptį. Ši kryptis nuvertintų parko kaip rimto meno objekto turinį. Projektuose pasigedau konkretnių pasiūlymų, ką daryti su esamomis parke skulptūromis: ar jas palikti, ar perkelti, kaip eksponuoti vieną ar kitą skulptūrą. Bet tai jau parko projektavimo antrojo etapo problemos.²

Visuomenė, meno istorikai ir kritikai susidomėjo naujomis parko kūrybos tendencijomis. Tuo laiku susidomėjimas buvo nukreiptas ir daugiausia aptariamam paprastai ribotoms profesinės auditorijos. Nepaisant kritikos, kad parke statomi daugiausia modernistinės krypties kūriniai, laikui bėgant kūriniai prigijo, Skulptūrų parkas tapo miesto pasididžiavimo objektu. 1983 m. Palangoje vyko visąsąjunginis menotyrininkų simpoziumas. Pasinaudoję proga išklausti menotyrininkų iš Lietuvos, Rusijos, Armėnijos, Estijos ir kitų šalių profesionalią nuomonę, paprašėme surengti seminarą – koks turėtų būti Klaipėdos skulptūrų parkas. Skulptorių simpoziumų dalyviai, Klaipėdos visuomenė, meno istorikai, kurie dalyvavo iš anksto paruoštame seminare, neliko abejingi. Profesionaliai tyrinėjant situaciją, aštrėjo skulptūros ir aplinkos tarpusavio problemos. Egzistuoja miesto aplinkos, kūrinių ekspozicijos suvokimo dėsningumai – tai parodė diskusija. Išsakyti įvairūs požiūriai, todėl diskusija buvo naudinga. Ji, žinoma, neatsakė į visus klausimus, kurie rūpi Skulptūrų parko kūrėjams ir organizatoriams, bet padėjo išaiškinti ir suformuluoti skulptūros ir aplinkos problemas. Tai pasirodė sudėtinga, ir išlieka aktualu iki šiol. Koks turi būti Skulptūrų parkas? – šio klausimo neįmanoma išsiaiškinti, neišnagrinėjus reiškinio prigimties, jo funkcinio ryšio miesto viešojoje erdvėje. 1983 m. žurnale „Dekorativnoe iskustvo“ buvo publikuojama seminaro medžiaga.

² Buivydas R. Pokalbiai apie skulptūrų parko rytdieną. Tarybinė Klaipėda. 1982 07 20.

Pasisakė skulptoriai, architektai, menotyrininkai ir kiti visuomenės atstovai.

Man teko atsakyti į dažniausiai užduodamą klausimą – kaip kilo Skulptūrų parko idėja? Daugiausia iš noro, kad miestas ir kraštas būtų gražesnis nei anksčiau. Ir atsirado reali galimybė – viešųjų erdvių plėtra, gerinant miesto teritorijas: parkų, krantinių, gamyklų ir t. t., buvo kuriamos dekoratyvinės skulptūros. Tuo pačiu metu pradėtos rekonstruoti senosios miesto kapinės, pradėtas kurti Skulptūrų parkas.

Menotyrininkas Valentinas Lebedevas (Maskva) pasidalino mintimis apie parko skulptūros savitumą: „Tam, kad suprastume Skulptūrų parko svarbą, mes turime apsvarstyti analogiškas ekspozicijas po atviru dangumi. Verta prisiminti, kas nuveikta sprendžiant problemą „skulptūra ir aplinka“. Klaipėdos skulptūrų parkas paliko stiprų įspūdį, nors meninis lygis ne visų skulptūrų vienodas. Gerą įspūdį, mano nuomone, palieka R. Kazlausko, M. Navako, V. Urbanavičiaus, R. Midvikio kūrybiniai darbai.“³

Menotyrininkas Vytenis Rimkus (Šiauliai), kalbėdamas apie Klaipėdos skulptūrų parką, sakė: „Mano nuomone, svarbus faktas, kad šis reiškinys yra ne tik meninis, bet ir sociologinis. Jis gimė ne staiga ir ne tuščioje vietoje. Jo atsiradimas ir forma buvo paruošti tam tikros plėtros, visuomenės poreikio tuometinės Vykdomosios valdžios su užklausa kūrybinėms sąjungoms ir visuomeninėms organizacijoms, koku būdu sutvarkyti nykstančias istorines kapines miesto centre ir kaip pagerbti čia palaidotų žmonių atminimą, kurių artimųjų Klaipėdoje seniai nebėra. Padidėjo Lietuvos skulptūros mokyklos potencialas, jaunoji karta siekia išreikšti savo kūrybinius sumanymus, kurdami iš granito. Klaipėdos skulptūrų parko atsiradimas – objektyvių veiksmų išraiška, charakteringa Lietuvai. Kurti skulptūrą viešoms erdvėms Lietuvoje buvo ne naujas reiškinys. Skulptūros parodos po atviru dangumi atsirado Kaune, Palangoje, Šiauliuose, Alytuje. Šiandien mes jau galime kalbėti apie tradicijų paveldėjimą, kai profesinės aspiracijos yra glaudžiai susiję su pasaulio ir nacionalinės kultūros kontekstu. Šiame kontekste nesunku suprasti Skulptūrų parko formavimosi ypatumus. Paimkite, pavyzdžiui, granito medžiagiškumą ir susižavėjimą, kurį mes matome parke. Granitas – sunkiai apdorojama medžiaga. Jis reikalauja amato išmanymo. Tai tampa svarbus meno kūrinio kokybės ženklas. Prie šio proceso prisideda improvizacija, spontaniškumas, pasireiškia skulptoriaus darbo jėga, atsiskleidžia menininko ranka. Manau, kad jūs neturėtumėte dalinti parke – darbas geras ar blogas. Nes kai yra kolektyvinis darbas – visi darbai taip pat turi

³ Декоративное искусство СССР. Nr. 311, 1983 10 10.

teisę į gyvybę. Parkas – ne muziejus, bet reiškinys, tiek socialine, tiek ir meno prasme.“⁴

Menotyrininkas Henrikas Igityanas (Jerevanas) sakė: „Buvo daug kalbama apie kūrinių atitikimą parko teritorijai, konkrečiai vietai ir nacionalinio meno tradicijoms. Daugelis galvoja apie nacionalines tradicijas, pamiršdami kitas meno tradicijas pasaulyje. Džiaugiuosi, kad yra skulptorių, kurie šias tradicijas įkūnijo – Brancusi, Giacometti, Moore, jie gali praturtinti šiuolaikinio meno procesus. Tai yra teisinga. Nes nėra vietinio meno, bet menas arba yra, arba ne. Man atrodo, turėtume būti mažiau sentimentalūs. Ne viskas, kas gimsta, yra istorijos dalis. Tik geriausias! Nereikia plėstis. Būtina pagerinti ir patobulinti parko ekspoziciją. Svarbu, kaip parodyti, o ne išdėstyti kaip baldų serijos. Parkas turėtų turėti savo dramaturgiją ir režisierių.“⁵

Skulptorius Vladas Vildžiūnas (Vilnius): „Kas turi asmeninę teisę spręsti, kas yra gerai ir kas yra blogai? Net jei mes pakviesime režisierių iš Jerevano – vis dėlto sprendimas bus subjektyvus arba pareikšta grupinė nuomonė. Bet nuomonė visada bus ribota skonio ir patirties savo laike, išsilavinimo. Tikras meno teisėjas – ši karta. Daugelis šalių turi savo skulptūrų parkus. Gali skirtis vieni nuo kitų, bet jie visada įdomūs, kai atspindi laiko ir savo šalies dailininkų plastinio mąstymo pobūdį. Jūs negalite padalinti mūsų kuriamą Skulptūrų parką ir simpoziumus. Pastarieji tapo tikra mokykla daugeliui mūsų jaunųjų dailininkų. Parkas atspindi kūrybinį augimą, kiekvieną rodo skirtingais principais ir iš įvairių krypčių. Taigi, manau, tai geriau palikti visus darbus. Mes vis dar turime išnaudoti galimybę sukurti gerą ekspoziciją. Tam mums reikia pasikviesti dendrologus. Atgaivinti kraštovaizdžio meno pateikimo galimybes ir skulptūrų suvokimą, sutvarkyti takus, atkurti veją, suformuoti medžius. Trumpai tariant, suformuoti parką.“⁶

Memorialinėje vietoje įsikūręs parkas užpildė atsiradusią dvasinę ir architektūrinę nišą. Norėta apleistą vietą paversti meno oaze. Dailininkai galėjo eksperimentuoti, kurti, ką norėjo, mat niekas dorai nežinojo, kas yra lauko skulptūra, parko skulptūra, koks jos santykis su aplinka. Tad atsirado visokių kūrinių. O vienareikšmiškai spręsti, ką palikti, o ką iškeldinti, manau, negalime. Pamario krašto gamta, pažintis su uostamiesčio žmonėmis, kultūros istorija padiktavo kūrėjams temas, kurios atsispindėjo skulptūros formose. Kai kurios skulptūros buvo sukurtos konkrečiai parko vietai, kitos galėtų būti eksponuojamos M. Mažvydo alėjoje arba kitoje optimaliai suformuotoje aplinkoje.

⁴ Ten pat.

⁵ Ten pat.

⁶ Ten pat.

Atminimas, siejamas su kapinėmis, turi būti išsaugotas. Tačiau nebeatstatysime to, ko jau nebėra (pakylėjimų, kapaviečių). Mano nuomone, sukurtas vertybes reikia tinkamai eksponuoti. Kapinių zona tegul išlieka su savo nuotaika, skulptūrų tematika, planavimu, augmenija, apšvietimu ir t. t. Kitos skulptūros galėtų pasiskirstyti šalia plytinčiose zonose, kurios nepriklauso kapinėms. Galima plėstis į kiemelius (pavyzdžiui, Klaipėdos paveikslų galerijos, vaikų darželio kiemeliuose, Menų fakulteto nenaudojamame stadione). Nereikia ardyti meninės visumos, geriau rasti kompromisą, galimybę taikiai suderinti kapinių ir skulptūrų ekspozicijos zonas. Kam prarasti istorinį palikimą ir naujai sukurtas vertybes? Tokią idėją pateikėme kartu su skulptoriumi R. Midvikiu 1990 m. įvykusiame respublikiniame konkurse dėl Skulptūrų parko sutvarkymo. Konkurso vertinimo komisija mums paskyrė antrąją premiją, tačiau nesulaukėme pritarimo, kad reikėtų panaudoti naujas teritorijas skulptūrų eksponavimui, siekiant iškelti iš memorialinės zonos pagal tematiką, erdvę, formą ir meninę vertę sukurtas skulptūras.

1998–2001 m. vėl kilo poreikis aptarti parko problemas, todėl 1998 m. gegužę surengta konferencija. Dalyvavo skulptoriai, kitų sferų dailininkai, apskrities vadovai, miesto atstovai. Svarstyta, ar tiesmukai griauti ar subtiliai keisti? Galbūt kai kurie pokyčiai prikeltų parką naujam gyvenimui, išplėtotų naują ekspoziciją po atviru dangumi? Buvo nuspręsta parką atnaujinti, sutvarkyti, atstatyti išvogtas dalis.

Menotyrininkas Ignas Kazakevičius straipsnyje „Skulptūrų parko epitafijos“ kartu su kitais aptarė aktualius Skulptūrų parko formavimo klausimus: „Tokia kolekcija negali pasigirti joks kitas miestas. Tačiau ji atrodo it „praplyšus“ ir kažkur iškeliavus. Kur? Skulptūrų pastatyta ir Danės krantinėje, Smiltynėje ties Gamtos muziejumi. Todėl visai racionalu būtų dalį skulptūrų perkelti ten, kur jų trūksta. Vienos būtų statomos atskirose, pėstiesiems labiau pasiekiamose vietose, t. y. M. Mažvydo alėjoje, Atgimimo aikštėje. Kitų grandinė tęstųsi Danės krantine šiaurinio rago link. Trumpai tariant – iš pagrindinės kolekcijos skulptūros „išsipiltų“ savotišku koridoriumi, o Smiltynėje sudarytų tarsi parko tęsinį. Nereikia bijoti kelias skulptūras „išimti“. Dabartinio parko problema – prieštaravimas tarp buvusio kultūrinio sluoksnio, t. y. kapinių, ir dabartinio naujadaro – Skulptūrų parko.“⁷

Lietuvos dailininkų sąjunga kategoriškai pasisakė prieš kolekcijos pertvarkymą. Anot jų, tai, kas sukurta, – neliečiama. Ši pozicija kraštutinė.

⁷ Kazakevičius I. Skulptūrų parko epitafijos. 7 meno dienos. 2001 03 16.

Anot **architekto Vytenio Mazurkevičiaus**, „parko vertybė – ne vien tik skulptūros. Tenka skaitytis ir su istoriniu palikimu – buvusių kapinių takų tinklu, išlikusiomis senųjų medžių alėjomis.“ Todėl jis jau prieš dešimt metų reikalavęs prastos meninės vertės skulptūras pašalinti ir eksponuoti kitur. Štai čia ir atkasamas karo kirvis. V. Mazurkevičiaus teigimu, „turime Skulptūrų parką su puikiais dekoratyvios lietuviškos skulptūros pavyzdžiais. Reikia pripažinti, jog kapinių nesugrąžinsi, tačiau buvusią istorinę dviasią atkurti įmanoma. Projekte siūloma 40x60 cm dydžio granito plokštėse užrašyti mirusių žmonių pavardes ir plokštes įleisti horizontaliai į žolę. Praeitį „prikelti“ tikimasi buvusių takų rekonstrukcija, antrinių laidojimų vietų išryškiniu želdiniais, tvarkingomis dangomis bei mažosios architektūros elementų ir skulptūrų deriniu.“⁸

2011 m. Klaipėdos universiteto Socialinės geografijos katedros dėstytojai Dalia Umantaitė-Vaivadienė ir Rolandas Norvaišas su studentais atliko sociologinį tyrimą – Skulptūrų parko dabartinės būklės ir perspektyvos vertinimą. Panašaus darbo ėmėsi ir Dailės akademijos Vizualinio dizaino katedros Klaipėdos skyriaus studentai. Tyrimo metu domėtasi Skulptūrų parko priežiūra, renginių parke organizavimu ir integravimu į miesto kultūrinę erdvę, ko miestiečiams bei miesto svečiams trūksta Skulptūrų parke, koks jų požiūris į esamą parko situaciją, taip pat analizuotos žmonių nuomonės senųjų miesto kapinių, kurių dalyje įkurtas parkas, įamžinimo klausimu. Apibendrinus apklausos rezultatus paaiškėjo, kad nors Skulptūrų parką žino daugelis, tačiau labai maža dalis yra susipažinę su parko istorija. Tik mažiau nei trečdalis apklaustųjų sakė, žinantys parko istoriją, likusi dalis yra tik nugirdę vieną kitą istorinį faktą arba visai nieko nežino. Didžioji dalis apklaustųjų sutiko, kad informacijos apie parką trūksta. Respondentai mano, kad parkas per mažai prižiūrimas, trūksta šiukšliadėžių, dviračių stovų, nuorodų į žymesnių asmenų kapavietes ir svarbesnius objektus, informacinių stendų. Maždaug pusė respondentų sutinka, kad kapinės turėtų būti įamžintos, pastatant vieną memorialą visiems čia palaidotiems asmenims atminti. Taip pat nemaža dalis norėtų, jog būtų pažymėtos Klaipėdos garbių gyventojų kapavietės.

Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, bendradarbiaudamas su viešąja įstaiga „Archicechas“, 2011 m. rudenį organizavo architektų, kraštovaizdžio architektų, sociologų, dizainerių kūrybinę stovyklą „Klaipėdos skulptūrų parke susitinka istorija ir menas“. Kūrybinių dirbtuvių dalyviai gavo užduotį sukurti Klaipėdos skulptūrų parko vizijas, siekiant suvienyti parko istorinius sluoksnius – senąsias

⁸ Ten pat.

miesto kapines ir skulptūrų ekspoziciją – į vientisą viešosios erdvės kompleksą. Kultūrinės erdvės formavimo principai šiuo atveju buvo suprantami kaip galimybių studija. Aiškintasi, kaip ir kokiais būdais konkretūs kultūriniai pokyčiai ir gyvenimo būdų įvairovė pasireiškia parke, kaip juos reiktų ryškinti ar slopinti. Siekta patyrinti, kaip kultūros paveldo kraštovaizdžio architektūros, skulptūros, vizualiojo dizaino vartojimas ir su tuo susijusios oficialios istorijos bei asmeninės konotacijos teikia informaciją apie platesnius kultūrinius procesus. Buvo sukurtos 3 skirtingos parko vizijos.

Skulptūrų parkas: atminties animacija. Kūrybinė grupė (Vaidotas Dapkevičius, Jakaterina Lavrinec, Eglė Urbonavičiūtė, Aurimas Baužys) pasiūlė dinamiškas georeljefo formas, kurios leistų užmegzti dialogą su memorialine parko erdve. Siekdami „sutaikyti“ meno, laisvalaikio ir atminties zonas bei išspręsti ryškėjantį konfliktą atminties zonoje, suformavo žemės reljefą ir taip sukūrė atminties sluoksnius su laiko ženklais. Tai įdomi idėja įamžinti čia palaidotų žmonių atminimą.

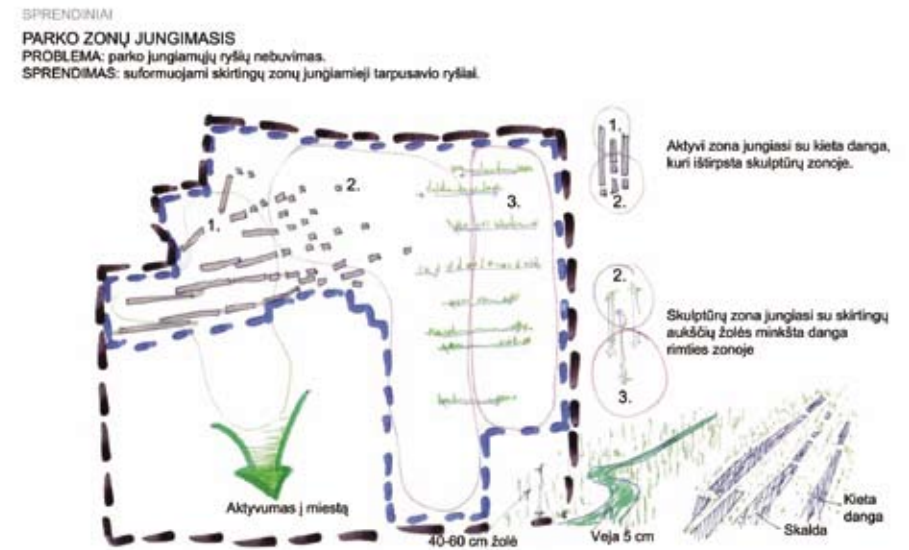
Kūrybinės dirbtuvės „Klaipėdos skulptūrų parke susitinka istorija ir menas“ (projektas „Skulptūrų parkas – atminties animacija“). 2011 m.

Ženklų labirintas. Kūrybinė komanda (Inga Urbonaitė, Paulius Jonys, Valdas Jencius), išanalizavusi esamą erdvės struktūrą, pasiūlė panaudoti šalia plytinčias nenaudojamas teritorijas. Atsisakyta įprastos parko takų sistemos ir pasiūlyta galimybė laisvai judėti parko teritorijoje. Laisvas planavimas sudaro galimybę palikti skulptūras savoje vietoje ir apžiūrėti jas iš bet kurių suvokimo taškų. Komanda sakė: „Daugialypė parko erdvės struktūra yra pati didžiausia vertybė, kuri tampa mūsų parko vizijos atspirties tašku.“

Kūrybinės dirbtuvės „Klaipėdos skulptūrų parke susitinka istorija ir menas“ (projektas „Ženklų labirintas“). 2011 m.

Istorinis parkas-muziejus po atviru dangumi. Kūrybinė komanda (Rasa Mizaraitė, Lina Savickaitė, Romas Marčius, Vitalijus Jankūnas) siekė suformuoti atskiras funkcionalines zonas, kompleksiskai sprendžiant rimties (kapinių) zonas, skulptūrų ekspozicijas, želdinių ir apšvietimo klausimus.

Klaipėdos skulptūrų parko kūrybinės dirbtuvės

RLRV grupė

Kūrybinės dirbtuvės „Klaipėdos skulptūrų parke susitinka istorija ir menas“ (projektas „Istorinis parkas – muziejus po atviru dangumi“). 2011 m.

Kad diskusija apie Skulptūrų parko ateitį ir parko pertvarkymo projektą būtų vaisinga, reikėtų suvienyti menotyrininkų, architektų ir skulptorių pastangas, konkurso keliu atrenkant geriausią projektą. Tokį pat sprendžiamąjį balsą, kaip architektas, dėl memorialinės zonos, čia palaidotų Klaipėdos krašto žmonių atminimo jamžinimo privalėtų turėti ir miesto visuomenė. Kompleksiškai tvarkant viešąją erdvę, negalima ignoruoti ir praeities kultūros istorijos, ir paskutiniu metu sukurtų kultūros vertybių.

Visi Skulptūrų parką sudarantys elementai (paminklai, memorialai, skulptūros, takai, želdiniai) susipina vienas su kitu, todėl, palietus vieną, būtinai pakis ir kitas. Medžiai, vejos, gėlės, apšvietimas turėtų būti ne skulptūros fonas, o organiškai viso parko vaizdo komponentas, turintis svarbią reikšmę objekto suvokimui. Formuojamos erdvės, skulptūrų ekspozicija, tranzitiniai pėsčiųjų takai, esami želdiniai, vizualinė informacija sudaro parko pagrindą. Jei šiandien klausimas „Būti ar nebūti Skulptūrų parkui?“ nustojo egzistuoti, atsakymas į klausimą „Koks jis bus?“ vis dar jaudina miesto visuomenę.

Parko vaizdas. Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka, B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

UDK 73(474.5)

Kl-22

Klaipėdos skulptūrų parkas ir jo tapatumų iššūkiai. – Klaipėda: Druka, 2012. – 128 p., 106 fotogr., 12 iliustr.

ISBN 978-609-404-134-1

Sudarytoja Sonda Simanaitienė

Fotografijos: Nerijus Jankauskas, Sonda Simanaitienė, Lemtūris Simanaitis.

Viršelyje: A. Bosas „Martynas Mažvydas“ (1980 m.).
Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka,
B. Aleknavičiaus rankraščių fondas.

Dizainerė Sigita Raudienė

2012 12 03. 6,86 leidyb. apsk. l.

Tiražas 500 egz. Užsakymas TK 1211-149

Išleido ir spausdino

Spaustuvė „Druka“

Mainų g. 5, LT-94101 Klaipėda

www.druka.lt

info@druka.lt

